DE VARIOLIS ET MORBILLIS TRACTATUS PHYSICO-MECHANICUS...

Filippo : de Violante

Fridericus Christianus

Regius Poloniarum et Electoralis Saxoniæ Princeps

7

D E

V A R I O L I S

E T

M O R B I L L I S

TRACTATUS

PHYSICO-MECHANICUS

A U C T O R E

PHILIPPO DE VIOLANTE

NEAPOLITANO

PHILOS. ET MED. DOCT.

Sereniſſimi & Potentiſſimi REGIS POLONIARUM Archiatro & Conſiliario.

SERENISSIMO REGIO ELECTORALI

P R I N C I P I

FRIDERICO CHRISTIANO

DICATUS.

V E N E T I I S;

APUD GUILLELMUM ZERLETTI.

M. DCC. LII.

SUPERIORUM PERMISSU, AC PRIVILEGIO.

SERENISSIME REGIE ELECTORALIS

PRINCEPS

DOMINE DOMINE CLEMENTISSIME.

DUÆ *ſunt (inter plurimas alias) potiſſimæ cauſſæ, quæ me non ſolum inducunt, ſed penitus cogunt hunc meum de Variolis, & Morbillis*

bilis TIBI SERENISSIME PRINCEPS *offerre, & dedicare Tractatum; officii mei debitum, & grati animi obligatio. Et quidem quum* TU, OPTIME PRINCEPS, *extes, qui variolas nondum passus fuisti, & ego prope septuagenarius sim; muneris mei esse duxi, ut si hæ* TIBI *post meum obitum aliquando contingere possint (quod* DEUS O. M. *morbum hunc, ceterosque alios a* TE, *semper avertat, incolumemque conservet), ut saltem mea methodus in his feliciter curandis, per multos annos, ac innumeras experientias per Italiam, Hispaniam, & Germaniam acquisita, & in hac Opella contenta* TIBI *adsit, ut hoc pacto nequidem mortuus, officio meo,* TIBI*que deesse videar.*

Al-

Altera deinde caussa est grati animi mei obligatio, ut pars hæc studiorum, elucubrationumque mearum eo præsertim TIBI debeatur, quia pretiosissima valetudo TUA a primo adventu usque meo hic Dresdæ speciali modo mihi commissa visa est. Etenim in duorum annorum, quod olim suscepisti per Italiam itinere, TIBI, SERENISSIMÆque GERMANÆ TUÆ utriusque Siciliæ REGINÆ, ad EJUS REGIUM SPONSUM tunc Neapolim properanti, totoque TUO nobilissimo Comitatui me solum REGII GENITORES TUI, TUque BENIGNISSIME PRINCEPS præsto esse voluistis; & nunc de salute mea, ætate jam fessa, tam solicitos VOS esse Clementissime ostenditis.

 Be-

Benigne igitur munusculum hoc, prout TUI moris est, excipere digneris, auctoremque in TUA REGIA protectione conserva; nec eum (qualis est) dedignare ultro fatentem

REGIÆ, ELECTORALISque SERENITATIS TUÆ

Humillimum, addictissimumque famulum
PHILIPPUM DE VIOLANTE.

LECTOR AMICE.

IMmanis est quidem suapte natura Variolarum morbus, cui quævis ætas, & quævis subditur regio. Attamen quum tot fuorum non sit ipse caussa solus, quin potius (nec sileam veritatem) in præjudicatas medentium opiniones sæpenumero culpa sit derivanda, meum esse duxi tam ægrotantium incolumitati, quam artis decori hac opella, quantum quidem in me est, prospicere.

Vetus iste morbus, ejusdemve cognitio calamo ab Arabibus primo nobis tradita fuit; at aliquantulum (ut rerum primordiis contingere solet) obscura; firma tamen methodo, & sufficientibus fulta rationibus. De hac quoque plures ex Europa antiqui dis-

se-

feruerunt, inter quos tum in defcriptione, cum in curatione, qui Arabibus propius fteterunt, eos fuiffe feliciores deprehendimus. Verum philofophandi a non paucis ratio mutata eft, quippe rem leviter, & fuperficie tenus dijudicantes, ad ea, quæ oculis fecernuntur, ceteris, & quidem neceffarioribus derelictis, animum vertendum effe fibi perfuafum habuerunt. Videntes namque hi fere nihil naturam in hac affectione, præter expulfionem ad cutim, moliri, propenfionem iftam, feu expulfivum motum, fi in eo natura deficiat, continuare neceffum antumarunt; ab antiquorum ideo præceptis purgationes, atque phlebotomias jubentibus, ob morbi cauffæ ignorationem, recedentes.

Hæc eorum argumentatio ipfos, plerofque etiam decepit; haud tamen mirum, quod fi cæcus cæcum ducat, ambo in foveam cadunt. Hinc purgantia aliqui (quamvis evacuatio-

nes

nes sponte supervenientes innocuas fuisse testentur) aut despiciunt, aut damnant; quidam vero prudentius de eorum necessitate suasi, ea nihilominus parum commendant. Opinionem suam falsam præjudicata jam turba exinde firmavit, quæ nimis intenta expellentibus, dum evacuantibus bellum indicit, citius quam par est, quos ab orco revocare satagit, lacrymabili fato pernecat.

Neque vero hujusmodi cæcitas multum diminuta est a multiplici; atque exacta hujus morbi historica enarratione, quam sapientissime quidam Anglus (*) in lucem prodidit; sed hac forsan ratione, quod ne problemata solveret, caussarum ipse confessus est ignorare principia, suæ optimæ methodi haud copiosos imitatores effecit. Asseruit æque Anglus alius (**) de mechanices scieotia optime meritus, atque suis maxime commendatus operibus, rem, quotiescumque sive phle- bo-

(*) Sydenham. (**) Freind.

botomiis, five purgantibus (prout hujus affectionis status expostulabat) usus fuit, ad votum processisse; eosque promptius decessisse, quibus hoc levaminis genus, aut negatum fuit, aut tarde nimis concessum.

His vero nihil obstantibus, perinde ac si hæc artis lumina oculorum aciem quorumdam lædere potius, quam sanare deberent, contra hanc methodum strepunt, & errores novis tegendo erroribus indebitum sibi præfigunt timorem, variolarum scilicet retrocessionem a purgantibus exoriri. Ad cujus mentium pertinacem depellendam præoccupationem, gratum tibi fore existimavi, si morbi hujus, ejusque productricis caussæ, solida proposita prius idea, inde adæquata, proportionataque media ad illum vincendum exponerem, quæ ab auctoritate cordatorum scriptorum habentur, demonstrativis rationibus innixa, multisque suffulta experimentis. Quod vero repeti quandoque

ea-

eadem, atque iterari sæpius in hoc opusculo contigerit, quæso ne graveris, scias enim me consulto id egisse, quo magis erudiantur lectores; meaque hæc methodus firmius in animis imprimatur.

Adnotabo itaque variolarum tempora atque periodos, & tam præcedentia, quam subsequentia, si non omnia, plurima saltem symptomata tangam, quorum, caussæque indicationi aptam, longo a me studio, ušque acquisitam admodum fidelem curationem adjiciam.

Faxit interim DEUS, quod juvandi intentum minime hoc labore frustretur. Tuque si quid in sequentium lectione (ut spero) utilitatis, & emolumenti invenias, DEO ipsi grates referto; ceteris vero defectibus veniam amanter indulgendo diutius vive, & vale.

NOI RIFFORMATORI

Dello Studio di Padova.

AVendo veduto per la Fede di Revisione, ed Approvazione del P. F. *Paolo Tommaso Manuelli* Inquisitor General del Sant'Officio di *Venezia*, nel Libro intitolato: *De Variolis, & Morbillis Tractatus Physico-Mechanicus Auctore Philippo de Violante Phil., & Med. Doct. &c.* non v'esser cos'alcuna contro la Santa Fede Cattolica, e parimente per Attestato del Segretario Nostro, niente contro Principi, e buoni costumi, concediamo Licenza a *Guglielmo Zerletti* Stampator *di Venezia*, che possi esser stampato, osservando gl'ordini in materia di Stampe, e presentando le solite Copie alle Pubbliche Librarie di Venezia, e di Padova.

Dat. li 8. Giugno 1752.

(*Gio. Emo Proc. Reff.*
(*Barbon Morosini Kav. Proc. Reff.*
(*Alvise Mocenigo 4°. Kav. Proc. Reff.*

Registrato in Libro a Carte 27. al Num. 281.

Gio. Girolamo Zuccato Segret.

Adi 12. Giugno 1752.
Registrato nel Magistr. Eccell. degl'Esecutori contro la Bestemia.

Alvise Legrenzi Segret.

DE

DE VARIOLIS.

VARIOLARUM MORBUS (generice loquendo) salutaris potius, quam perniciosus a pluribus scriptoribus censetur: Etenim non solum humana corporis constitutio (quæ naturæ nomine vocari solet) malignam, venenatamque, ut ita dicam, variolarum caussam primis criticis diebus ad cutem expellit, verum etiam tunc temporis plurimas alias corporis impuritates exturbat, removet, abducit, atque sensibiliter ad cutem hoc expulsionis tempore ablegat. Pueri utplurimum, ac juvenes, qui laxiori, & teneriori cute donantur, hoc morbo facile corripiuntur; in qua ætate etiam cutis pori, & milliarium glandularum excretorii tubuli laxiores, amplioresque sunt, quam in provecta ætate; ideoque aptiores ad morbificam caussam a centro ad peripheriam expellendam, media glandularum separatione censentur. At licet ad expul-

 sionem

sionem sit facilior hæc ætas, attamen pluries variolis, sint sporadicæ, sint epidemicæ, (ut inferius dicemus) hæc quoque misere perit. Huic igitur cladi, quantum in homine est, obviam ire desiderans, presso quamvis, atque contracto stylo morbi hujusmodi descriptionem omnimodam, & solidam curativam methodum perutile, necessariumque hic palam facere autumavi.

DE VARIOLARUM ORIGINE.

§. I.

Statim ergo ad rem accedendo, variolæ, sumptæ ut sic, salutares utplurimum potius sunt, quam perniciosæ, totum namque corpus februant, atque expurgant. Verum quia aliæ benignæ sunt, levamini humanæ naturæ inservientes; malignæ autem aliæ, quæ tum a medicinam facientibus, cum a scriptoribus omnibus ratione effectuum lethales habentur, (nam quovis anni tempore, omni ætate, in regione omni seu orientali, seu meridionali, seu aquilonari, sive frigida, sive calida, sive temperata frequentia funera gignunt; quin si epidemicæ sint in regionibus frigidis fere nemini parcunt) : de his tantummodo sermonem instituam, omnia fideliter, libenterque aperiendo, quæ ad earum contundendam sævitiam longo studio, diuturnaque experientia valere cognovi. De benignis sileam, curationi enim istarum mulieres, atque aniculæ ubique locorum fere sunt satis, vel ad summum medicus, qui mediocriter in arte valeat, dummodo Acesias non sit.

§. II.

Omnes cutaneæ eruptiones ἐξανθήματα, seu ἐκθύματα a priscis Græcis medicinæ scriptoribus appellatæ fuere. Veteres Latini ad Græcorum imitationem papu-

papulas omnia exanthemata vocarunt; ita Scribonius Largus Medicus, & post ipsum Marcellus Medicus. Medici Arabes, ut Rhazes, Avicenna, & alii exanthemata in puerorum corporibus cum febre apparentia, variolas morbillosque appellarunt: Avicenna vero morbillos cholericas variolas esse credidit, atque scripsit.

§. III.

Primam variolarum, morbillorumque cognitionem ex Cl. Joannis Freind historia Arabes Mahumetani habuerunt, ipsorumque descriptionem posteris reliquerunt: A Græcis enim scriptoribus hos morbos neque descriptos, neque cognitos fuisse asserit. Crediderunt insuper Arabes in Ægypto originem suam hanc ægritudinem habuisse, indeque in alias regiones diffusam, fabulosa potius, ac adespota assertio, nulla prorsus auctoritatis dignitate fulcita, & a suppositione tantum eruta; immo judicarunt adhuc a longinquis orientalibus regionibus in Ægyptum primo, Syriam, Palestinam, & Persiam hoc contagium adsportatum, ac temporis decursu per totam Asiam, Ciciliam, Africam, ac demum trans Mediterraneum mare ad Hispaniam usque dilatatum, conceffumque fuisse. Vide igitur ex ista enarrata historia variolas, & morbillos haud novas ægrotationes extitisse; nam si ita res se haberet, utique Arabes pro novo morbo ipsas descripsissent, neque literis consignassent ab Ægypto, vel a longinquis orientalibus regionibus originem suam habuisse, a quibus postea per Syriam, Palæstinam, & Persiam contagium hoc fuisse diffusum, ac demum per totam Africam grassando in Europam transmissum; quibus rationibus Mercurialis nimis propendens scriptis prodidit antiquitus variolas, morbillosque minime extitisse, sed dato tempore vitio cæli, vel aeris introductos, ac postea hæreditate a posteris acquisitos; quod minime rationi consonum

A 2 mihi

mihi videtur. Concordat dictus auctor cum Rhaze dicente morbos hos pestem esse; laudat alios scriptores, qui de pestiferis morbis differentes iis variolas, morbillosque adnumerant; & licet variolæ, morbillique pestis species sint, & per Mercurialem (a) a vitio cæli, vel aeris primo acquisiti, & per hæreditatem posteris propagati, non præ se ferunt utplurimum illud virus, quod metipsa pestis vitio cæli, vel aeris disseminata conjunctum habere videtur; at si qui a peste superfuot, hæreditariam pestem posteris minime communicant; quomodo ergo variolæ, morbillique, qui utut pestis species sint, virus tamen illud longe potentissimum, efficacissimum, malignum, sicuti pestis cæli, vel aeris vitio non continent, possunt hæreditarium morbum constituere?

§. IV.

Si hoc verum esset, semper variolæ, & morbilli epidemici forent, & nunquam, nisi epidemia vigente in conspectum se darent, eaque transacta evanescerent; redeunte vero epidemia iterum comparerent: At quamvis quandoque epidemici sint, & universalem affectionem demonstrent, tamen fere semper omni anni tempore absque contagio, vel epidemia sporadice conspiciuntur, atque adeo non sunt omnino epidemici, quamquam multoties contagio propagentur; eoque magis quod variolarum, morbillorumque caussa nobis insit, non extra nos; quæ lateos caussa, vel a contagio movetur ad morbum producendum, vel ex se ipsa, ob alias, atque alias circumstantias, quæ a contagio, vel epidemia, vel cæli, vel aeris vitio plurimum differunt, tunc vero variolas, morbillosque sponte, seu sporadice erumpi videmus. Qua observatione facta, nos certi sumus, vel saltem esse debemus variola-rum,

(a) De morb. puer. lib. 1. Cap. 2.

rum, morbillorumque caussam in nobis esse, non extra nos. Ceterum licet alii dicant Græcos scriptores minime variolas morbillosque cognovisse, neque descripsisse, viderunt tamen, ut ego mente concipio, quamquam de iis certa, & peculiari ratione non tractaverint.

§. V.

Vidit Hippocrates morbillos epidemicos (*b*), & multos pueros hac affectione interiisse scripsit; morbus vero similis erat morbibus pulicum, ut morbilli esse videntur: Ita etiam de filio Euphranoris (*c*), & de iis, quos etiam Pherecide (*d*) visos esse memorat, atque octavo die apparuisse dicit. Et in Sileni historia (*e*); & in Tyronactis puero duorum mensium (*f*), atque passim alibi: Ex quibus satis clare ostenditur Hippocratem morbillos vidisse, observasse, atque curasse, minime vero ex præscripto regulæ, rectaque methodo ipsos descripsisse, neque quid certi de ipsorum curativa methodo, sicut Arabes fecerunt, cognitum, exploratumque reliquisse. Vidit etiam variolas, quarum sub pustularum rubrarum nomine, rotundarum, parvarum, & cetera mentionem in libris epidemiorum sæpius fecit, etiam si minime indicaverit sejunctum a reliquis morbum extitisse, neque quomodo incipiat, quomodo curari oporteat, atque desinat observaverit.

§. VI.

Quamquam variæ sint de hac re opiniones, juvet tamen auctorum discrepantium dissidia rescindere, & hic loci breviter allegare quidquid Græci scripserunt, Hippocrates scilicet, & Galenus, qui

A 3 sub

(*b*) Primo Epidemior. (*c*) V. Epidemior.
(*d*) VII Epidemior. (*e*) Lib. I. Epidemior.
(*f*) Lib. VII. Epidemior.

ſub nomine exanthematum variolas, morbilloſque explicuerunt; nam puſtulas (*g*) in quadam peſtilentia in interiori aſperæ arteriæ tunica, totaque extima corporis parte contingentes, non alio, quam exanthematum nomine appellavit, quod etiam ex commentatione Galeni (*h*), qui in quadam peſtilenti conſtitutione magna ecthymata apparuiſſe dicit, id eſt puſtulas quaſdam ſponte in cute florentes a craſſis humoribus genitas; ex quo loco aperte evincitur quo nomine apud Græcos antiquos variolæ appellatæ fuere; ita Celſus lib. 5., cap. ultimo, num. 14. Plinius etiam papulas eſſe dixit; at alibi Boas variolas appellaſſe legimus (*i*); nam quando corpus rubet, & papulæ erumpunt, ipſas idem auctor Boas vocavit. Crederem ab hoc nomine Boa vocabulum derivaſſe, quo variolæ Neapoli appellantur; nominant quippe Neapolitani variolas vernaculo nomine *Bone*. Ludovicus Mercatus (*k*) rationem nominis deſumptam eſſe a Varis, & Morbo ſcripſit: Variolæ quidem ſunt puſtuloſæ excreſcentiæ, quæ in facie plerumque apparent, cum evidenti cutis aſperitate.

§. VII.

Ne Ætio quidem variolæ, & morbilli incognitæ fuere; attamen nomine Arabo variolarum, quo nunc communiter utimur, haud verbo notavit, ſed papulas, ut veteres Latini ſcriptores dixerunt (*l*), quas in corporibus infantum fieri ſcripſit, & quæ in ulcera deſinebant, & maculas relinquebant. Cognovit & morbillos, minime vero morbillorum nomine uſus eſt, ſed aliquas parvas puſtulas eſſe li-

teris

(*g*) Hipp. lib. De morb. curand.
(*h*) Lib. 3. morb. vulgar. Hipp.
(*i*) Lib. 24. Cap. 8.
(*k*) De pueror. morb. lib. 2. Cap. 22.
(*l*) Lib. 14. Cap. 63.

teris prodidit, quæ pulicum morſibus aſſimilantur (*m*): In iſtis ergo papulis, & exanthematibus variolæ inveniendæ ſunt; in iſtis eruptionibus morſibus pulicum comparatis perveſtigandi ſunt morbilli, qui porro maculæ ſunt perquam ſimillimæ morſibus pulicum receuter factis, habentes cum ipſis homologiam.

ſ. VIII.

Hieronymus Fracaſtorius Veronenſis medicus (*n*) ſcripſit variolas peſtilentium ſebrium ſigna eſſe, quæ pueros maxime invaduut, deinde juvenes, raro tamen ſenes, eo quod eorum natura ſit magis imbecilla; puerorum autem, & juveuum fortior, quorum corpus ad omnem ſanguinis excrementitii expurgationem paratius eſt. Extant adhuc alii auctores, qui inter morbos peſtilentiales ipſas reponunt, ut Rhazes, & Mercurialis, & alii nonnulli. Atque hoc quidem eſt, quod ſcriptum fuit a duobus Græcis medicinæ ſcriptoribus, & a Latinis antiquis. Neque hic loci omnium ſcriptorum catalogum afferre cupio, valde enim moleſtum foret; poſſunt vero ii, qui nimium in quærendo diligentes ſunt Joannem Manardum (*o*), Sebaſtianum Auſtrium (*p*), Joannem Langium, Fernelium (*q*), Paræum, & ſexcentos alios auctores legere, & ſuæ curioſitati ſatisfacere. Sunt præterea qui variolas inter morbos cutaneos, ſicuti ſcabiem, lepramve adnumerant, ut Alſabaravius, & alii.

(*m*) Lib. 5. Cap. 129. tract. de puſtul. quæ comitantur initia febris pravæ.
(*n*) De morb. contag. Cap. 13.
(*o*) Lib. 7. ſuar. epiſt. Epiſtol. 2.
(*p*) In ſuo libell. De morb. pueror.
(*q*) Lib. 2. De morb. peſtilent.

§. IX.

Ceterum, quod ad me attinet, hujus sum sententiæ, nos non importasse Indis variolas, morbillosque; neque e contrario ab Indis luem Celticam accepisse, ut plurimi scripserunt. Fuerunt in Indiis variolæ, fuerunt & morbilli: At quia in regione illa Indiæ occidentalis summa aeris clementia adest, & victus ratio optima, affectionem istam antea levem fuisse opinamur, quemadmodum & per totam ferme Italiam variolas levem utplurimum morbum esse adhuc observatur; immo in Regno Neapolitano, ac etiam in ipsa Urbe vix Medici in ipsarum curatione adhibentur (loquor de majori numero ægrotantium, & præcipue de infimo plebis ordine), cum raro malignæ, & lethales appareant. Apud Indos vero, postquam incolæ superiori diuturna obsidione ab Hispanis subacti fuere, quum per id temporis victus ratio mutata, & conturbatio, confusio, terror, & a prima tranquillitate discessus, immo nimii labores, mœrores, angustiæ secutæ fuerint, variolarum morbus epidemicus factus immaniter inibi grassari cœpit, plurimosque interemit. Insuper lues Celtica semper ubique fuit, ut passim legitur apud omnes antiquos auctores, & præcipue apud Hippocratem scribentem, tumores ad inguina fœminarum, quibus menstruæ evacuationes supprimuntur prorumpere, quos perfecto evacuationum defectioni nunc nemo adscribit, sed tantum huic Celtico morbo; loquitur etiam de fluxu albo mulierum, loquitur de ulceribus oris, de articulorum doloribus, de glandularum colli tumefactione, de capitis tumoribus, & aliis affectionibus ad luem Celticam spectantibus, attamen nec luem Celticam nominare scivit, neque ipsam separatim descripsit. Quod igitur a Græcis haud fuerit antea peculiari nomine appellata, neque descripta, non ideo afferendum est morbum hunc esse plane no-

vum

vum, & ab Indis adsportatum. Insuper quod in Sacris Bibliis de antiqua illa separatione hominum fluxu seminco, sive albo, & lepra laborantium legitur, ad luem Celticam non sine ratione esse referendum censemus. Fatendum igitur antiquitus luem Celticam grassare cœpisse, ob hominum tum in coitu, cum in victu intemperantiam, atque etiam ob alias, atque alias circumstantias, quarum vi, vel in fluxum femineum, nunc gonorrhœa dictum, vel in penis ulcera, vel in alium similem morbum inciderint. Rebus ita se habentibus, pravum, atque obnoxium vivendi genus continuando, morbus in dies magna sumpsit incrementa, & lues adaucta fuit. Ex quo deducimus, quod licet haud proprio nomine, ut nunc, neque a Græcis, neque a vetustioribus Latinis appellatam, aut descriptam legamus, eam tamen habuerint antiqui. Extiterunt etiam vetustis temporibus variolæ; & morbilli, attamen hæ affectiones neque antea nominatæ, neque descriptæ fuere, sicuti Arabes postea fecerunt; & quamvis a primis hominibus variolas, morbillosque posteri acquisiverunt, non ideo pro hæreditario morbo habendi sunt; sed quia una semper, eademque tum antiquorum, cum recentiorum hominum corporis organizatio fuit. Crederem etiam, quod post universale diluvium tellus, & aer corrupti, ut Sacræ Bibliæ loquuntur, facile hac de caussa acrius morbi hujus vim acuerint, quod probabile est, cum alias eodem modo nostra corporea machina impræsentiarum composita sit, ac illa priorum hominum.

VARIOLÆ QUID SINT? EARUMQUE SPECIES, SEU DIVISIO.

§. X.

Variolæ morbus sporadicus dici merentur, nam ipsæ sparsim hunc, & illum singulatim multoties corripiunt, quamquam etiam pluries contagio propagentur, vel epidemicæ sint. Dicere possumus vagantem, erraticumque morbum esse, qui non semper perniciosus, & lethalis evadit, dum bene tractetur: Si enim multi pereunt, non semper a qualitate, & a quantitate morbi hoc evenire videmus; sed utplurimum vel a prava methodo, vel a plurimis infixis præjudiciis, qui a recto curationis tramite deviare faciunt. Multi quinimmo evadunt; omnes quidem malignæ non sunt; natura enim multoties ipsarum curationem adjuvat. Contagiosæ tamen sunt, non ad mutuam distantiam, sed ad mutuum commercium, & viciniam ægrotantis cum sano. Magna porro ex parte variolæ salubres esse solent, dummodo (ut dixi) bene curentur: Quoniam illi fucci pravi, quibus plurimos sive pueros, sive adultos quandoque infarctos esse censemus, per illarum eruptionem, ac absolutam curationem evacuantur, expelluntur, & æger impofterum perfecte sanus evadit. Hac de caussa variolarum eruptio pro crisi ab omnibus scriptoribus habetur; attamen ipsas bene curare; & præcipue eas, quæ symptomatibus, characteribusque malignis sociatæ erunt, hoc opus, hic labor est: Nam licet benignæ ex se curentur, & sine ulla, aut pauca medicæ artis manuductione, malignæ vero non sic; opus quidem est ad omnia attendere, & recta philosophandi methodo uti, ut possit Medicus a præjudiciis solutus naturam mor-

bi

bi investigare; quod facile ab iis assequitur, qui juxta Pappi sententiam ad rerum naturalium investigationem mechanicæ regulas adhibent.

§. XI.

Semper variolarum morbus ab acuta febre, ab Avicenna conclusa, ab Avenzoar Mauritano impetuosa dicta, incipit, quæ a materia plus, minusve venenata, prava, & maligna in humano corpore latente producitur, & ejusdem materiæ crisi ad corporis peripheriam in pustularum forma apparente deficit; & juxta ipsarum pustularum aspectum, formam scilicet, & materiæ contentæ qualitatem, atque alias socias circumstantias majorem, vel minorem in ipsis malignitatem judicamus.

§. XII.

Variolarum species plures sunt, aliæ benignæ, & discretæ, aliæ vero, cohærentes scilicet, confluentes, ac anomalæ malignæ omnes censentur: Attamen licet (generice loquendo) malæ indolis sint, differunt tamen inter se, pro majori, vel minori, quam præ se ferunt maligni, ac putridi humoris quantitatem, vel qualitatem, vel ob alias, atque alias circumstantias, ut inferius dicemus. Etiam, quoad effectus, inter morbus malignos recensendæ sunt; contagio enim multoties propagantur, quin Rhazes pestem esse scripsit, ut superius §. III. diximus.

§. XIII.

Variolarum seminarium in nobis a generationis exordio inest; etenim cum homines fere omnes variolas passi fint, & qui sequentur, hac etiam affectione laborabunt, manifeste satis est caussam in nobis a generationis principio inesse.

§. XIV.

Variolæ cum elevatione, & protuberantia manifesta

festa fiunt, femperque nova adjectione usque ad maturationem crescunt; post maturationem vero paullatim per detractionem, evaporationem scilicet, decrescunt, materia namque intus latens decidit, atque avolat, quod vero magis crassi, densiorisque superest in crustam solidam ultimo obdurescit; ideoque vere pustulæ saniosæ cum Ætio dici merentur.

§. XV.

Malignæ semper sunt, quæ cum febre acuta, & continua, horripilatione prævia, ariditate cutis, languore, sive lassitudine dolenti totius corporis, & præcipue dorsi (quod est symptoma peculiare, sive proprium variolarum), lumborum, tussi sicca, respiratione difficili, gravi capitis dolore, præsertim pulsatorio, vigiliis, & delirio, quandoque vero comate, & lethargo, cordis oppressione, & syncope, rubore, & lacrymatione oculorum, atque impotentia luminis aspectum sustinendi, punctura sensu per totam corporis peripheriam, ac si acu pungeretur, nausea, vomitu, vel vomendi conatu, pruritu narium, pandiculatione, oscitatione, siti immodica, subsultibus, & terrore in somno, prorumpunt. Doloris etiam sensum in ventriculo, & circa cordis scrobiculum ægroti persentiunt, dummodo pars illa leviter manibus prematur; & dolor ille ventriculi morbificæ caussæ in ipso latentis soboles est; urina subalbida, subtilis, & aliquantulum turbata, signum proprium variolarum proxime erumpentium; multoties ulterius vel præcedunt, vel subsequuntur convulsiones, & epilepsia in infantibus, vel pueris; at in iis, qui jam a dentitione immunes fuere, convulsio, vel epilepsia semper promptam variolarum eruptionem denotant. Febris igitur species, invasionisque modus interiorem caussam demonstrant, atque exprimunt, si autem morbifica materia in nervoso genere se projiciet, tunc urinæ pellucidæ, aquosæ, & copiosiores defluent, ut in malignis

ſignis febribus, vel cephalicis affectionibus obſervatur. Ubi vero in ſanguinis maſſa latebit, tunc urinæ rubræ apparebunt, tinctæ, & contentis ſaturatæ. Quæ omnia ſciviſſe oportet, antequam Medicus ad curationem ſe accingat; tanta enim eſt ſignorum neceſſitas, ut his ſublatis medicinæ fundamenta corruant. Perpende igitur attente quali, quantaque malignitate tot ſymptomata producantur; neceſſe eſt ingentem eſſe cauſſam, quæ tot, & tam gravibus ſymptomatibus ægrotantem exercet; & licet non omnia in febri varioloſa ſemper obſerventur, attamen ubi variolæ confluxuræ erunt, vel alio pravo charactere erupturæ, plurima in conſpectum venient. Febris hæc tamdiu durabit, quamdiu eruptio variolarum omni ex parte facta fuerit; poſtea vero ſilet, & pulſus in ſtatu naturali obſervatur: Incipiente autem maturatione reviviſcit; at quomodo quandoque peſſime reviviſcat, in principio videlicet maturationis, ſuo loco dicemus.

§. XVI.

Morbus iſte determinata tempora habet, ſicuti alii morbi, principium ſcilicet, augumentum, ſtatum, & declinationem. Principium eſt febris exordium, & macularum eruptio; augumentum eſt illarum elevatio; ſtatum vero earum maturationem dicimus; & declinationem, quando puſtulæ areſcunt, & exſiccantur; quæ tempora ſingula diſtincte, ac ordinatim examinabuntur, & exponentur.

CAUSSÆ VARIOLARUM THEORIA.

§. XVII.

TAM abſtruſa, & incognita variolarum cauſſa uſque adhuc viſa fuit, ut merito ſcriptores dicere potuerunt, Felix qui rerum potuit cognoſce-

re

re caussas; attamen quisque pro sua senteotia, & suopte judicio eam effingere adlaboravit: Neque (ut verum fatear) scriptorum ullus meliorem, verosimilioremque excogitavit, quam antiqui Arabes, quorum assertum quamquam verum non sit, veritatem tamen quodammodo meotitur.

§. XVIII.

Rhazes; qui primus variolarom scriptor fuit (ut ipsemet asseruit) per contagiom sanguini introductum morbum hunc produci judicavit (ad modom fermenti pistoris, vel musti recentis), & citius, vel tardius materiam morbosam natura per cotanearum glaodularum orificia a se expellente sanguinem purificari. Hoc contagium, seu fermentum asserit a matre infanti in utero jacenti impertitum; qua de caussa omnes homioes his morbis obooxios esse necesse erit. Pulcre insuper dixit variolarum epidemiam facilius tempore veris, vel autumni reviviscere, præsertim quando hyemale frigus valde fuit temperatum, & æstas pluviosa; quæ animadversio rationi valde consooa videtur.

§. XIX.

Helmontius variolas ex veneoo oriri scripsit; attamen dicit, quod hujus veneni essentia non sit demonstrabilis a priori, sed per effectus proprietatem veneoi mentiatur. Sed hoc magis est ioanibus vocibus ludere, quam rationibus ea, quæ sunt, explicare: Etenim si variolarum venenum demonstrabile non est, ergo caussa earum esse non potest, & per consequens illius sententia nulla. Sed sunt non pauca, quæ ostendunt auctorem hunc nihil recte statuere, nihil veri dicere, plura vero vana, & inania jactare.

§. XX.

Kircherus, Lindanus, & alii variolas a vermibus gene-

generatas esse dixerunt; variolarumque pustulas nihil aliud continere asserunt, quam pullulationem, seu glomerum minutissimorum vermium cutem erodentium.

§. XXI.

Sunt præterea inter scriptores aliquammulti, qui variolarum caussam a menstruis impuritatibus in prægnationis tempore a fœtus venis absorptis repetendam ideo crediderunt, quod catamæniorum fluxum ratione impuritatum, partiumque heterogenearum in sanguine contentarum inepte exoriri ab ipsius fermentatione sibi persuadebant, & ejus opera impuritates a sanguine decidere, & alienari. At si hujus naturæ, (hoc est tam impurus) sanguis menstruus censeri debet, quomodo fœtus in utero jacens, & eodemmet sanguine enutritus (ut ipsi asserunt) vivit? vel quomodo talis fermentatio non statim ac in lucem editus est, vim suam in ejus sanguine non exercet, sed in longum, vel incertum temporis spatium variolarum eruptionem differt? Sed quot, quantasque improbabilitates, & absurda hæc sententia involvat, unusquisque, qui pulchre imagines rerum efformare sciet, clare cognoscet; etenim catamænia non fermentationis ratione, sed ob mechanicam vasorum organizationem suum menstruum fluxum producunt, qui periodice, absque ulla fermentatione, & absque ulla universali corporia plethora dato tempore fluit, & dato tempore a fluxu desistit, sicuti sons ille Anapavomenon Plinii a Rev. P. Claudio Francisco Milliet de Chalea Societatis Jesu, & a Cl. Luca Antonio Portio in libro de nonnullis fontibus naturalibus descriptus.

§. XXII.

Alii dicunt a lactis impuritatibus ab infante lactationis tempore suctis variolarum materiam productam

ductam esse. At ubi impuritates istæ in humano corpore tam diu delitescant, & tuto fruantur refugio, quando omnia liquida in perpetuo motu, & gyro acta, & constituta esse scimus; & quare natus infans non paucis post diebus variolis corripiatur, aut medio lactationis tempore, vel saltem ablactatus, sed multos in puerili ætate, plerosque adultos, aliquos virilitatis tempore, alios prope senium, vel jam senescentes adoriantur, prorsus ignoro.

§. XXIII.

Alii crediderunt seminium variolosum in partibus spermaticis, & præcipue in cerebro latitare; argumento a convulsionibus, & epilepsia puerorum hoc morbo laborantium desumpto. Hæc sententia si vera foret, omnes in variolarum eruptione convulsivis motibus affici deberent, vel saltem plurimi; at experientia contrarium evincit, nam raro in pueris, & aliis in majori ætate constitutis convulsiones adveniunt, vel sæpe etiam ab aliis, multisque caussis a variolis valde alienis oriuntur.

§. XXIV.

Sydenhamius (r) vir valde probus, & ingenuus de productrice variolarum caussa ita scripsit. „ Qualis vero sit hujus morbi essentia, ob naturalem, „ & communem mihi cum reliquis hominibus in- „ tellectus defectum, nescire plane me fateor: Præterea Variolarum morbum in quadam peculiari sanguinis inflammatione consistere credit; quam sententiam etiam conatur plurimis rationibus, ac experimentis probare.

§. XXV.

Diemembroechius (s) censuit. „ Præstabilius esse

(r) p. m. 86. (s) In lib. de Variol.

„ esse nostræ scientiæ infirmitatem hic confiteri, „ quam per multas ambages, & vanas conjectu- „ ras nullo fundamento innixas tandem crassam „ ignorantiam prodere. O commendabilem inge- „ nui animi probitatem!

§. XXVI.

Listerus, vir sane egregius, & eruditus variolarum caussam vult ab aliqua noxia bestiola venenata productam, & ad modum contagii a primo infecto homine ad alios derivare.

§. XXVII.

Digbæus (t), & alii afferunt variolas a sanguine umbilicali, dum infans in lucem proditur, evenire; ideoque ad talem morbum avertendum, si sanguis probe digitis exprimatur, antequam funiculus umbilicalis ligamento obstringatur, numquam infantem variolis laboraturum arbitratur. Sed si tum Rhazes, cum ceterorum auctorum rationes judicio certo ponderemus, palam fit, variolarum veras caussas minime plene assecutos fuisse, quibus acquiescere possimus. Ne vero lectorem per circuitus ultra, quam satis est, trahere videar, ab enarrandis ceterorum scriptorum minus necessariis sententiis libenti animo supersedeo.

§. XXVIII.

Caussa ergo realis, & effectiva in homine reperitur, & adest, & assignari, & digito (ut ita dicam) ostendi potest, quæ per essentiam, & non per hypothesim talem, tantumque morbum constituit; nec intellectus fictio dici meretur, cum juxta ordinem naturalis œconomiæ hominis demonstrabilis sit, ut docet Hippocrates (u) „ Principio

 „ quæ

(t) In exercit. med. de variol. p. m. 1591.
(u) Lib. de officin. Medic., sive de officio Medici.

„ quænam similiter, aut dissimiliter se habeant vi-
„ dendum; idque ex his, quæ maximi sunt mo-
„ menti, aut facillime cognoscuntur, aut quavis
„ via, aut ratione comprehenduntur; quæ visione,
„ & tactu, & auditione percipiuntur, quæque in
„ visionis, auditionis, tactus, narium, linguæ, &
„ intelligentiæ sensum cadunt, ex quibus omnis
„ cognitio nostra constat. „

§. XXIX.

Franciscus de le Boë Silvius (*x*) pro variolarum caussa sanguinem menstruum posuit, ut legere est in Cap. IX., num. 37., cui firmiter inhætet, dicendo. „ Inclino tamen, ut accedam illi sententiæ: „ In num. vero 44. hoc modo scripsit. Si quovis „ modo vel in sanguine ipso, vel in parte aliqua „ singulari, glandulis puta renalibus, quarum ve„ rum usum hactenus ignoramus, lateat antecedens „ variolarum caussa, necesse habet illa excitari a „ caussa quavis procatarthica, ut fiat eorum caus„ sa continens. Hæc tantum scribendo, modum haud explicuit, quomodo ipsæ sint hujus morbi caussa; qua de re cum hæc mea semper fuit, & est sententia, hoc officii mei erit diffuse aperire.

§. XXX.

Variolæ (ut etiam morbilli) ab evidenti, & communi caussa producuntur, nempe a liquore illo pro atrabiliario ab antiquis habito, & in capsulis atrabiliariis contento, ac residente; & vel ab imaginatione, vel a terrore, vel a motu corporis violento, & immodico, vel a contagio, vel alia quacumque ratione commoto, atque a venis absorpto, qui media sanguinis circulatione liquida fere omnia contaminat, fœdat, inquinat. Verisimilius autem, & ma-

(*x*) p. m. 619.

& magis rationi consonum est in hoc fluido potius, quam in aliis enarratis variolarum originem, & caussam collocari; quae licet interdum consopita in nobis contineri videatur sine ulla corporis offensione, laesione, & morbo; commota tamen, suaque sede deturbata, ac sanguini subinde commixta, talem morbum, vel eo multo etiam nequiorem producere potis est.

§. XXXI.

Capsulae istae atrabiliariae ab aliquibus anatomicis glandulae renales, vel renes succenturiati dictae, & succo atrabiliario nigerrimo plenae, majores inveniuntur in infantibus, quam in hominibus jam adultis: Usus profecto ipsarum omnibus anatomicis adhuc est incognitus, usum tamen aliquem cum habere debeant, nos penitus introspiciendo luculenter deprehendimus variolarum generationi eas inservire; in ipsis porro humorem aptum insidere, & inhaerere ad morbum hunc malignum producendum statuimus, qui omnibus, & solis hominibus (ex VVillisii sententia) contingere debet, eoque magis, quod nulla ex caussis a primis Arabiae scriptoribus ad haec usque tempora adductis nos ad assensum cogat.

§. XXXII.

Quum vero fieri quandoque possit, ut hujusmodi liquor in atrabiliariis suis capsulis ad senium usque asservetur, facile exinde redditur ratio cur quavis aetate, & tempore variolas, morbillosque valeat excitare, dum aliqua possibilis caussa, quae ipsum ita moveat, ut in sanguinem concedat, afferri possit, adsit contagium, aut epidemia, vel non. Contagium enim, & epidemia pro caussa tantum externa haberi debet, quae parum, vel nihil momenti addit; neque morbum hunc inurere valet iis, qui jam variolas passi sunt, vel in qui-

bus capsulæ atrabiliariæ qualibet ratione vacuæ inveniuntur. Quod si minima ad hunc atrabiliarium liquorem in propriis capsulis contentum pro variolarum, morbillorumque generatione confugere voluerimus, nugas (ut ait Hippocrates in libro de Prisca medicina), & apologos cum aliis scribere necessum erit.

§. XXXIII.

Capsulas istas, quæ supra emulgentes venas jacent, Marchettus, Veslingius, Bartholinus, Riolanus, & alii continere scripserunt humorem melancholicum, sive acidum pro menstruo urinæ, ut melius scilicet per ipsum urina a sanguine separari possit. At ut in eorum sententiam me perducerent, vias ostendere prius debuissent, per quas renibus liquorem suum capsulæ istæ communicant; atque insuper quare in pueris, qui melancholici non sunt, majores, & atro succo plenæ sint, in hominibus vero, qui tristes, & melancholici aliquando sunt, minores, & vacuæ inveniantur; &, quando homines adolescunt, cum renum membrana adiposa confundantur, neque tam facile, ut in pueris, ab anatomicis distingui possint. Cum igitur in homine ætate progrediente vacuæ sint, usus a Marchetto, atque ab aliis assignatus omnino corruit.

§. XXXIV.

Liquor iste, licet ad parvulas guttulas in sanguine refundatur, & misceatur, tanta vi, potentiaque præditus est, ut toti massæ motum ferventer inordinatum inducat; quamobrem si aliquam pravam fluidorum dispositionem in ægrotantis corpore inveniet, eo magis, juxta eamdem dispositionem majorem, vel minorem febrem, majorem, vel minorem pustularum numerum, seu quantitatem, majorem, vel minorem morbi malignitatem producet, ut inferius declarabimus.

§. XXXV.

§. XXXV.

Communicant, atque impertiuntur capsulæ istæ liquorem suum sanguini; & primo tali imbuitur liquore truncus major venæ cavæ per dorsum ascendentis, & dolor, hac de caussa, ipsius dorsi efficacissimus in hoc morbo producitur; & ex dicti atrabiliarii liquoris majori, vel minori quantitate sanguini refusa, major, vel minor dorsi dolor, major, vel minor variolarum quantitas, & qualitas; & simul cum febre maligniora, vel mitiora symptomata apparebunt.

§. XXXVI.

Neque magnam arteriam dorsum etiam perreptantem immunem a tali labe esse, utpote abeodem liquore atrabiliario inquinatam, jam credimus; nam per lateralea venæ cavæ ramos, eodem momento ob sanguinis gyrum, pravitatem suam toti massæ communicare debet (ut diximus); quæ dorsalia vasa, cum ad cerebrum usque pertingant, facile ibi atrabiliarius liquor cum sanguine adportatus, juxta majorem, vel minorem ipsius liquoris copiam, vel juxta majorem, vel minorem ipsius acrimoniam, vel ob alias circumstantias dicto liquori sociatas, vel mixtas, aut ob ægrotantis dispositionem, non solam delirium, & capitis dolorem gravem, & acutum; verum etiam quandoque meninges cerebri tali, vel tali modo vellicando, ac natarali suo ordine alterando, convulsiones, atque epilepsias prodacit, ob damnum, quod spiritibus animalibus importat, qui quum particulis maxime exilibus conflati sint, & vi elastica polleant, fluidum aere communi subtilius continere videntur, & ad erumpendum e sanguine viribus ingentibus potiuntur; ideoque ipsorum explosionem caussam epilepsiæ esse VVillisius scripsit.

§. XXXVII.

Neque in hoc morbo credendum est dorsi, lumborumque dolorem (ut nuper diximus) ab alia caussa originem suam ducere, quam a liquore atrabiliario in vasis sanguiferis dorsum perreptantibus commixto; nam (generice loquendo) si hoc a magna tantum sanguinis effervescentia productum fuisset (ut aliqui judicant), quid est caussæ cur in aliis ardentibus, putridis, malignisque febribus hoc symptoma non appareat, cum in his febribus magna adsit sanguinis effervescentia?

§. XXXVIII.

Animi deliquia in hoc casu ortum ducunt tum a sanguine humore atrabiliario imbuto, atque conspurcato, tum etiam ex quo in superiore ventriculi orificio multæ erumpunt variolæ, quæ vellicationem molestam per surculos nervorum sexti paris cordi, cerebroque communicant; quæ vero in fundo ventriculi erumpunt, doloris ad levem manus pressionem in caussa erunt.

§. XXXIX.

Omnes corporis glandulæ (ut superius diximus) tum externæ ad peripheriam pertinentes, cum internæ in visceribus sitæ hujus maligni humoris separationem promovent: Vomitus quippe, qui in hoc morbo advenit, non a vellicatione tantum eruptarum in superiori ventriculi orificio variolarum, sed etiam ab eadem materia a glandulis in ventriculo fundo separata producitur; materia siquidem per vomitum rejecta semper colorem viridem, vel viridescentem habet, qui color ab eodemmet humore atrabiliario valde diluto a phlegmatibus, & viscositatibus in ventriculo repertis exoritur, sicut etiam infantum hoc morbo laborantium, honestiori, & non inquinato verbo utar, cibi reliquias eo-

dem

dem colore ab eadem caussa reddita conspicimus; immo etiam quandoque pure atram bilem, mechonii instar, diarrhœam patientes evacuant, dum natura in hujus veneni expulsione diarrhœæ ope se juvat; ut pluries experiendo animadverti. Cetera autem symptomata variolis sociata ab uno humore atrabiliario produci unusquisque per se conjectura assequi poterit, quum non omnia seorsum testimonio sint fulcienda.

§. XL.

Imaginatio, seu phantasia plurima nostri corporis liquida movet; a terrore totum corpus intrinsece perturbatur, commovetur, & contremiscit; plurimi aspectu tantum fœdi variolosi terrefacti in variolas inciderunt: Nemo quidem sine aliqua jactura sanitatis expavit, Seneca dixit.

§. XLI.

In contagio fere semper corporis humani liquida perturbantur, atque immutantur. Quando autem in suis capsulis non amplius liquor atrabiliarius invenitur, vel ob variolas, aut morbillos antea passos, vel ob aliam quamcumque rationem, tunc neque terror, neque contagium, neque epidemia hominem lædet, cum jam interior, & immediata variolarum, morbillorumque caussa ablata sit.

§. XLII.

Ubi major quantitas liquoris atrabiliarii sanguini refunditur, ac commiscetur, variolis semel affici oportebit, Ubi pauca quantitas, potius morbilli erumpent, quam variolæ; vel saltem pabulum, & fomitem pro alia variolarum eruptione asservabit.

§. XLIII.

Ubi pars, vel partes liquoris atrabiliarii in suis capsulis remanebit, variolæ redibunt, quotiescum-

que pars, vel partes residui liquoris iterum sanguini refundantur, & commisceantur; quod Medicorum historiæ docent; atque ipse in mea praxi, pluries expertus sum. Fallax igitur aliquando est illud, quod Thomas VVillis (y) scripsit: „ Convenit homini omni, & soli, & semel variolis, „ & morbillis affici: Nam licet hoc frequentius, communiterque eveniat, attamen non semper semel tantum, sed quandoque bis, vel ter, ut multis gentibus contingere plurimi scriptores referunt: Immo legitur apud Petrum Borellum (z): „ Circa has (id est variolas) notandum occurrit, mulier quædam Bononiensis Galla, quæ septies illas passa est, & anno 118. tandem eodem morbo periit. Insuper illud „ Convenit homini omni „: multoties minime verum esse deprehenditur: Multi profecto senio confecti ultimum obeunt diem, qui tamen variolas nunquam sunt perpessi, licet contagium, vel epidemia pluries ipsorum tempore grassata fuerit.

§. XLIV.

Contagium idem efficit ac imaginatio; alterat quippe variolosi anatymiasis, afflatus, effluvium liquida eorum, qui morbum contrahunt, & a sede sua atrabiliarium liquorem deturbat, atque in illius detrusione, & motu venæ absorbent quod in dictis capsulis ad variolas producendas continebatur, inde ob afflatum ipsum laborare necesse est. Et hoc evenit, vel secundum totum atrabiliarium liquorem (ut dictum est), vel secundum partem.

§. XLV.

Ubi parva absorptio liquoris atrabiliarii, & bona in liquidis humani corporis substantiis dispositio adsit,

(y) Lib. de febrib. Cap. 16.
(z) Hist. & Observat. varia med.phys. Cent.3. Observ.10

adsit, variolæ erunt benignæ: Ubi sufficiens, vel major copia absorpta liquoris atrabiliarii fuerit, ac etiam major plenitudo, sive cacochymia, vel biliosa, acrisque cachexia, quæ pravam dispositionem in liquidas humani corporis substantias important, variolæ cohærentes, confluentes, anomalæ, vel alio charactere malignitatis insignitæ producentur.

ERUPTIONIS THEORIA.

§. XLVI.

NON æquali semper modo affectio ista se habet; variantur porro crebro symptomata in quovis ægrotationis tempore; nec semper æqualiter, iisdem scilicet signis, symptomatibusque morbus iste omnes aggreditur; dissimiles profecto circumstantiæ sæpius concurrunt, & ex ipsarum variatione, tum prognosis, cum curativa methodus indicatur.

§. XLVII.

Horripilatio in febribus, præcipuè longior, motus valde efficax est, & semper aliquam naturæ machinam in ægrotantium visceribus latentem denotat, nunc transponendo ad partes debiles, vel quavis de caussa, aut ratione proclives humores redundantes, vel noxios; nunc ad emunctoria, abscessus, & tumores, vel aliud simile producendo; nunc etiam ad cutem, ut in erysipelate, variolis, similibusque affectionibus manifeste semper observamr. Naturam quidem antiqui Philosophi esse principium motus, & quietus statuerunt; illi igitur naturæ effecta cognoscere facile poterunt, qui motus leges, ac variationes bene callent.

§. XLVIII.

§. XLVIII.

Febris ista principio multum vehemens conspicitur, quia liquida omnia, & præprimis sanguis in motu nimis perturbato reperitur, ob alienorum humorum, & præcipue crassiorum miscelam, ob quam eadem proportione, qua exurit media eruptione, & expulsione, etiam febris minor, & minor evadit: Quod & clarius explicabo, videlicet, cum sanguis naturali sua constitutione liquor crassus sit, ut idoneus ad vitam servandam, & corporis functiones peragendas effici possit, continuo attritu opus habet, ut ab eo partes ipsum componentes dividendo diminui possint. In pulmone igitur, in corde, in aorta, & ejus ramis dividitur, subdividiturque, & in minimas particulas per vires solventes pulmonis, cordis, & arteriarum redactus, partes ipsius divisæ, ac subdivisæ valde laxæ, ob tenuitatem, & subtilitatem cohærebunt: Harum porro partium vires ratione multo majori, quam earum densitates crescent. Posita igitur hac naturali sanguinis constitutione, si in ipso adhuc alienus humor per venas importatus fuerit, ex naturæ necessitate partes illæ sanguinis tenuissimæ, quæ ingentibus viribus pollent, & velocitatis motu, rotam sanguinis massam agitabunt, & ab ipsa quod alienum est, non dividendo, ac subdividendo tantum, verum etiam impulsu, motuque expellere tamdiu conabuntur, quamdiu vel ad emunctoria, vel ad extremas corporis partes, cutem scilicet, humorem alienum sanguini importatum ablegaverint; tunc variolarum maculæ erumpere incipient, quæ pedetentim continuato eodem sanguinis motu, ac morbificæ materiæ expulsione, pustulas procreabunt. Postremo ubi pustulæ bene infarctæ, ac elevatæ erunt, febris, sive motus sanguinis perturbatus evanescet; caussa quidem perturbationis ipsius cessavit, cum extra massam sanguinis variolosus,

sive

five alienus humor jaceat. Attamen non semper hoc modo, atque ordine se res habebit; quum plures eruptione jam facta, ob copiam, atque malignitatem humorum adhuc in massa sanguinis remanentium, tum febris, cum alia perseverent symptomata, licet pustulæ elevatæ, ac fastigiatæ videantur, tunc enim haud moderato, & libero motu fluida per minimos tubulos ferri possunt, in quo morbi ratio, & continuatio consistit: Quæ omnia lucem non modicam ex illa Mathefeos parte capere possunt, quam Mechanicam rationalem appellare solemus, quæque de viribus corporum tum fluidorum, cum solidorum agit, quam partem mihi, & cuilibet licitum est in usum revocare ad variolarum febrem explicandam. Cum igitur utplurimum facta eruptione febris, & alia fecia symptomata evanescere soleant, hac etiam de caussa ad modum criseos ipsas erumpere diximus; attamen Avicenna (a) scripsit, quod si febris cum omnibus antecedentibus signis jam descriptis præcedat, postea vero variolæ subsequantur, tutior res sit, quam si febris variolarum eruptionem sequatur; crederem dicere voluisse perseverabit, vel ingravescet; vel saltem de secundaria variolarum febre loqui voluisse, quæ maturationis tempore evenire solet. Illud equidem hucusque a me semper in malignis variolis observatum fuit, continuare scilicet adhuc febrem, quam biduo saltem, vel triduo ante variolarum eruptionem, non autem postea ægrotantem jam invaserat; impossibile enim hoc evenire posse mihi videtur, quum hujusmodi crises absque magno motu, & pulsuum perturbatione in malignarum potissimum eruptione natura nequeat efficere, nec unquam effecisse comperti sumus.

§. XLIX.

(a) Fen. l. 4. Cap. 6.

§. XLIX.

Vidi etiam variolas benignas, & valde mites, cum paucissima quidem, & lenissima pulsuum perturbatione, sive febri eruptas, quæ tamen minime ab adstantibus, atque aliis advanientibus cognita fuit, quamquam revera febris adesset; neque vero eruptionem febre omnino destitutam usque adhuc animadvertere unquam mihi licuit, quamvis benignæ fuerint variolæ. Nec etiam unquam credidi variolas secunda, vel tertia die eruptas benigniores fuisse iis, quæ quarta, vel septima febris die quandoque erumpere solent; nec quantum a naturali tempore deflectant, tantum morbus suam malignitatem præ se fert. Potius mihi videtur tarditatem eruptionem magis ordinatam, absque confusione, & tumultu indigitare, minoremque humoris maligni qualitatem; quantitatemque ostendere; eo magis quia mitiora, & debiliora symptomata huic eruptioni copulari semper deprehendi, febremque minori impetu ægrotantem adoriri, atque cursu magis regulari periodos suas ordinare, seu crisim suam efficere. Variolas equidem septima febris die eruptas regulares, mites atque benignas semper hucusque observavi; septima enim dies vere dies critica est, atque minorem morbificæ materiæ quantitatem in massa sanguinea impetum faciemem demonstrat; quod etiam pluries in febribus petechialibus notavimus; porro petechiæ, sive exanthemata in maligna febri si ante septimum apparuerint, hoc est secunda, vel tertia febris die, non solum quantitatem venenosæ putredinis indigitant, verum etiam ægrum in vitæ discrimine constitutum esse ostendunt; ubi vero septima febris die apparebunt, spem adipiscendæ valetudinis injicere solent, ideoque tardiusculæ variolæ, septima videlicet die erumpentes benigniores quam quæ tertia, vel ante quartam diem erumpere solent, existimandæ sunt.

At

At ubi pravorum humorum maximus apparatus aderit, & febris initio e naribus hæmorrhagiæ incipient, quæ quandoque enormes esse consuescunt, vel diarrhœa, vel aliud quid simile, tunc eruptio moram faciet, usque quo hæmorrhagiæ temperentur, vel auferantur, aut diarrhœa sistatur, sive alia similia accidentia tollantur, vel compescantur. In hac pravorum humorum constitutione, quamvis expulsio ad septimam, vel nonam usque diem retardetur, variolæ hoc tempore exortæ adhuc malignæ erunt, non quia ipsarum eruptio retardata sit, sed ob pravorum humorum adnexam copiam, quæ tunc temporis sanguinem, & viscera adeo coinquinat, ut reliquum quoque corpus sordescat. Sic etiam si quando vel acutissimus sentiatur dolor in lumborum regione, qui nephritidem æmulatur; vel in latere, ut in pleuritide accidit; aut in ventriculo quum immani ipsius languore, ac vomitu; aut in artubus rheumatismo æmulus, eruptio non solum retardabitur, sed etiam & variolæ confluent. Ceterum plurics retardatum variolarum exortum a copia sanguinis per nares effluxi, vel diarrhœa observavi, & variolæ ut tardiores, sic rariores, & interstinctæ fuere, minoremque secum malignitatem, & vitæ periculum ob ante actas evacuationas attulere; caussa quippe ipsa producens diminuta per antedictas evacuationes evasit.

§. L.

Cum natura suam crisim glandularum ope moliatur, mirum non est si ventriculi dolore, & vomitu ægri corripiantur; ventriculus enim a variolosa materia irritatus, ac stimulatus dolet, & omnia, quæ in eo continentur, deturbat, ac rejicit, quia (ut diximus) malignus humor a massa sanguinis non cutanearum tantum glandularum ope separatur, verum etiam fere ubique, ubi glandulæ reperiuntur. Quantum ad glandulas ventriculi id vomi-

vomitus, & dolores tactu excitati demonstrant; de glandulis renum, tum lumborum, cum etiam totius dorsi dolor, quod & clare ab urinis copiosis, ac pellucidis ostenditur; de glandulis faucium, tussis, atque ipsarum inflammatio, quæ sæpe cum ipsa eruptione augetur, quo tempore etiam salivatio prodit, de intestinorum glandulis, superveniens diarrhœa satis signi dat; de trachearteriæ, & pulmonum glandulis, ipsamet ferina tussis, & vocis raucitas, immo tragœdiam fermè inevitabilem sæpius in pulmonibus variolosa materia ludit. Cum istæ separationes glandularum organis factæ omnibus manifestæ sint, concludendum est etiam alias corporis glandulas minime immunes esse ab hoc mechanico separationis labore; licet ipsarum affectus, effectusque sub sensum minime cadat; immo sapiens Medicus judicare debet omnes corporis glandulas in hoc morbo non solum variolosæ materiæ separationem, verum etiam aliarum sociarum impuritatum, quæ ob cachexiam, vel cacochymiam in ægrotantis corpore latebant, elaborare. Qualis autem, quantaque separatio per glandulas facta fuerit, dum conspicimus totius capitis, faciei, manuum, pedumque tumorem, immo quandoque etiam scrotum, & præputium inflatos, colligere inde, ac comprehendere licabit. Juvat quammaxime naturæ cognitionem habere, quid ipsa sit, & quid afficere possit, & qualis in solidis, ac liquidis vis, densitas, crassities, proportio, motus, velocitas, motusque quantitas adsit, a quibus omnia, quæ humanæ machinæ damna adveniunt originem suam ducunt; atque hoc est, quod a Cl. Roberto Boyle mechanismus appellatur. Neque in dubium revocamus in humano corpore agentes substantias adesse, quæ activis viribus instructæ origo, atque fons operationum omnium, effectuumque sint, in quibus naturæ essentiam statuimus, atque locamus.

§. LI.

§. LI.

Vbi dorsi, lumborumque dolor perquam molestè ægrum affliget, & cordis oppressio gravis adeo, ac sensitiva erit, ut continuo per lectum, jactetur, agiteturque, modo pronus, modo supinus, ac in varios habitus se componens, nullibi vero requiem, ac levamen inveniat, immo per totum corpus urentem sentiat calorem, vultus etiam color valde accensus, ac inflammatus, vix dubitari potest, quin ob ejusmodi symptomata variolæ malignæ indolis sint futuræ. Denotat profecto illa maxima inquietudo magnam materiæ morbificæ quantitatem, atque ipsiusmet ingentem æstum, quo turget, præcipue in majoribus sanguiferis dorsi vasis, ac etiam circa hypochondriorum, & pectoris regionem.

§. LII.

Qui credunt in dorso, & pectore laxiores vias esse, quam in ceteris corporis partibus, putant exinde variolarum eruptionem primo illas partes invadere; ita Riverius (*b*), sed si ideo laxiores, quia in quovis parvo labore sudor in dorso, & in pectore prorompit, cum minori alioqui labore frons primo, & facies desudent, debet proinde prius in facie, postea in dorso, & pectore eruptio fieri, quod re quidem vera natura facere consuevit. Hac etiam ratione variolæ non solum facilius, sed majores numero, quam in ceteris partibus in facie emanant; nam quantitas excretorum in una parte est ad quantitatem excretorum in altera, ut summa orificiorum in prima, ad summam orificiorum in altera.

§. LIII.

Pueri, & adulti variolis magis obnoxii sunt, quam

(*b*) De febre pestilent. Cap. I. p. 549.

quam senes, faciliusque a contagio afficiuntur, tum ob humoris atrabiliarii in propriis capsulis contenti copiam, cum etiam ob cutis teneritatem, & laxitatem ideoque vigente epidemia, dispositionem promptam, paratamque ad contagiosa effluvia recipienda habent; in senibus vero licet capsulæ atrabiliariæ adhuc extent, attamen quum utplurimum vacuæ ab anatomicis observatæ fuerint, ea scilicet ratione, quod progrediente multum ætate exhaustæ evadunt, variolis materiam suppeditare minime possunt. Senium profecto cum assiduo nostri corporis substantiæ fluore advenit; ac ætatis progressus procul dubio corporis constitutionem non uno modo variat; & tum liquida invertit, cum solida immutat. Neque senum cutis tam laxa esse potest, cum fibræ omnes jam depressæ, atque duriores conspiciantur, & rugosa cutis asperior, solidior, duriorque evadit; contagii ergo, vel epidemiæ tempore dispositionem minime promptam, paratamque hac ratione habent.

> *Debent nimirum non omnibus omnia prorsum*
> *Esse pari filo.* LUCRETIUS.

At ubi adhuc liquoris atrabiliarii portio in senibus asservabitur, quamquam cutis, & ipsius fibræ haud recte dispositæ sint, tamen in contagio, vel epidemia, vel sporadice, quandoque & eos variolis fuisse correptos observatum fuit; & egomet aliquos in tali ætate constitutos curavi.

§. LIV.

Qui pueri pinguiores sunt, facilius hoc morbo corripiuntur, quam graciles, & macilenti; variolæ vero mitiores, benigniores que erunt in pinguioribus, quam in extenuatis, & biliosis, qui plerumque eas feroces, & pessimæ indolis solent experiri,

æi, ob ipsorum acrimoniam, vel ob aliam pravam dispositionem.

§. LV.

Possunt pueri, vel juvenes, vel adulti immunes esse a variolis (ut diximus in §. XLI.) cum liquor ille atrabiliarius, vel paulatim sine sensu consumptus fuerit, vel alia via extra corpus demandatus; exempli gratia, ob magnam sanguinis effusionem, sive continuatas enormes hæmorrhagias, vel ob alium pravum morbum antea toleratum; vel quia puer per longum temporis spatium inædia, & fame fatigatus, totumque corpus extenuatum, atque emaciatum habet, quo in casu liquores omnes corporis multum diminuuntur; atque invertuntur, vel quacumque alia ratione pueri corpus affectum sit; aut quia adhuc atrabiliarius ille liquor ad senium, & mortem usque lateat in capsulis, & asservetur; neque a contagio, epidemia, aut ab ullo alio interno motu excitatus, agitatusque sit, ex quo in sanguinem transire possit: Demum a viarum impedimento, aut ab alia quacumque caussa circumstante, quam cogitatione tantum assequi possumus, quum quæ intrinsecus lateant oculorum obtutum effugiunt. In adultis vero ob alias ægritudines, quas (ut dixi) antea passi sunt, quæ vel salivatione, vel aliis mercurialibus medicamentis curatæ fuere. Hoc enim pacto liquor atrabiliarius vel destructus, vel ita permutatus est, ut amplius ad variolas producendas minime sufficiat „ Oportet enim caussas uniuscujusque morbi ea putare, quæ cum adsint, illud fieri necessum est quod efficere solent; cum non adsint, vel permutentur in aliud temperamentum, illud cessat; & aliud fit, ut Portius „ in paraphr. lib. Hippocr. de prisc. medicin. p. m. 87. Præterea hoc evenire potest, quod in matris utero foetus variolas perpessus sit; cujus rei plura

extant exempla a Foresto (*c*), Bartholino (*d*), Mollenbrocio (*e*), Schenkio (*f*), Fabritio Hildano (*g*), Rhodio (*h*), Nicolao Florentino (*i*), Augeoio (*k*), aliisque scriptoribus allata. Fœtus siquidem etiam in matris utero ea omnia præ se fert, quæ ad variolas producendas apta nata sunt: Causam porro, quæ variolas producit in infantibus, sic & in fœtu in utero jacente eas producere posse quid repugnet non video; eo magis si mater, dum utero gerebat variolis affecta erat, ut pluries evenisse non ignoramus.

§. LVI.

Possunt etiam pueri, juvenes, & adulti variolas plus, vel minus malignas habere, sicut & plus, vel minus mites (ut superius in §. XLVIII. LI. LIV. & alibi enarravimus), nempe si atrabiliario liquori sanguini jam permixto plus, vel minus cachectici humoris addatur, ex quo liquor ipse atrabiliarius acrior, & malignior evadat. Hoc ab ægrotantis constitutione arguitur; qui enim acribus scatent humoribus ut plurimum macilenti, pallidi, ac cachectici in vultu apparent: Nam constans est, & rata Hippocratis sententia „Qualis color apparet in cute, talis humor abundat „ in corpore: Qui vero vultu florido, & pinguiori fruuntur, ut plurimum benignis, purisque humoribus imbuti censentur, qui etsi inter se mixti una cum sanguine fluant, refluantque, atque diversam ab ipso tum densitatem, cum etiam velocitatem habeant, & quæ incognita sunt, rite determi-

(*c*) Forest. lib. 5. Observat. 44. (*d*) Cent. 4. Hist. 50.
(*e*) In Ephemerid. German. Ann. 1670. Observ. 53.
(*f*) Lib. 6. observat. titul. de Variol. & Morbill.
(*g*) Cent. IV. Observ. 55. (*h*) Observat. 83.
(*i*) Tract. 2. Summa 4. Distinct. 6. Cap. 13.
(*k*) Lib. 9. de febrib. Cap. 7.

terminari minime possunt, cum neque sanguinis, neque purorum fluidorum densitates sint datæ, attamen ex hac optima humorum constitutione benignas fore variolas præsagire facile poterimus; quia fluidorum vires, licet crassiuscula appareant in hisce ægrotantibus, sunt tamen ad separationem efficiendam proportionatæ (ut Geometræ loquuntur) in ratione composita ex simpla densitatum, & duplicata velocitatum, ut scite, ac perbelle Jacobus Hermannus, & Joannes Bernoullius docendo demonstrarunt; scilicet Quadrata velocitatum liquorum densitatibus ipsorum reciproce respondent; & tunc velocitates sunt in ratione reciproca subduplicata densitatum, id est Radicibus densitatum Quadratis reciproce proportionales, dummodo canaliculorum secernentium orificia sint æqualia, vel eorum sectiones æquales; quod algebraico calculo facillime demonstrari potest. Quapropter liquida cum tali proportionis lege moveantur, ac secernantur, haud dubie variolas, ut nuper diximus, boni ominis fore necesse est.

§. LVII.

In aere quum vivimus, atque aere circumfusi sumus, tum per corporis poros, cum per inspirationem, omnium, quæ in aere continentur, participes nos fieri debemus. Posita igitur mutatione, sive alteratione quavis in aere, ex necessitate humores nostri alterantur, & ob hanc vicissitudinem a naturali statu pervertuntur, permutantur, discedunt; idque eo magis ubi prævia adsit dispositio aeris mutationes, vel injurias sustinendi, quæ dispositio sane fere semper a mutata corporis constitutione provenit; & tunc magis ab aere, quam a cibo, & potu humanum corpus alterationes tolerare debet; auctore Hippocrate, libro de flatibus.

§. LVIII.

Conſideranda etiam venit anni conſtitutio, vel, ſi adſit, epidemia: Indubie quidem magis in hac, quam in alia anni tempeſtate inæqualitates, ac intemperantiæ aeris obſervantur, a quibus humana corpora variis, multiſque modis affici, ac mutari conſpicimus. Accidit præterea nebularum, pluviarumque frequens copia, quæ nullo ſervato ordine, inverſiſque temporibus promiſcue decidunt, reciduntque. Ventorum præcipue ratio, atque ordo, nec non genera ſunt probe obſervanda. Auſtrinus ſiquidem aer SUD dictus: aut SUDOST Notapeliotes; vel Africus SUD-VVEST, ſeu Notolybicus cum impetu efflaot, ut ſingulis annis, & præcipue tempore Veris, vel Autumni, præcedente Hyeme temperata potius, vel pluvioſa, quam rigida in Auſtria occurrit (ad cujus ſalubritatem nihilominus neceſſarii videntur Favonius, VVEST ſcilicet; Borro-lybicus, ſeu NORD-VVEST; Borrapheliotes, ſeu NORDOST, & hujuſmodi, qui etiam aliis Germaniæ regionibus, præſertim Borealibus, ad hoc ut aer a ſordibus, & impuritatibus conceptis repurgetur, valde favent) cum magno animantium corporum detrimento. Quare non multum a vero aberraſſe videntur tum antiqui Philoſophi, cum etiam Medici, dum ultimum nempe corruptionis gradum in calido, & humido repoſuerunt, eſſe ſcripſerunt. Ubi itaque talis anni, tempeſtatumque conſtitutio contigerit, quid boni; aut ſalutaris humanæ machinæ evenire poſſit non video, verum potius non pauca damna evenutura ob inordinatas, frequenteſque humorum noſtrorum rarefactiones, condenſationeſque, a quibus adeo corporis liquida affecta, inverſa, ac immutata evadant, & liberum fluxum, refluxumque (ut natura exigit) haud ſuſcipere valent; unde ſeparationes, ac tempeſtivæ depoſitiones,

vel

vel corporum perspirationes præpeditæ, putredinem, & corruptionem facile in humoribus inducere possunt. Liceat mihi hæc verba (ut & alia non pauca) putredinis, & corruptionis ab antiquis mutuari; efficit quidem vocabulorum inopia, ut iisdem quoque appellationibus ad liquida valde a naturali statu immutata, & inversa designanda utar. Igitur variolæ, quæ in hac anni tempestate erumpunt, ut plurimum cohærentes, confluentes, & anomalæ esse solent, ob præcedentem pravam fluidorum dispositionem. Morbi sane plurimi in liquoribus consistunt, id est in eorumdem mutata qualitate, & exinde proportionali velocitate motus, quo facile secretiones inveniuntur, quæ a geometrico calculo supputari minime possunt. Qualis autem sit cujusque anni constitutio clarius experientia denotabit; & consulere etiam possumus Sydenhamium de variolis anomalis annorum 1670, 71. 72., ac etiam 74.76.

§. LIX.

Licet vero quandoque anni tempestas optima videatur, quum mitem cœli temperiem, atque aerem tranquillum expetimus, nihilominus fieri etiam potest, ut maligna variolarum epidemia hoc eodem tempore emergat, ob aliquas subtilissimas pravas, malignasque substantias, quas mente tantum concipere possumus, aeri permixtas, quæ quamvis ipsum aerem minime perturbent, aptæ tamen sunt ad humani corporis fluida commovenda, corrumpenda, & ad putredinem disponenda; ideoque variolæ malignæ, vel anomalæ, sive, ut vocant, irregulares necessario grassari debent. His etiam quorumdam pravorum exanthematum, ut erant illæ maculæ rubræ a Sydenhamio descriptæ, aliæ eruptiones sæpenumero sociantur, a quibus aperte character præsentis epidemiæ designatur, quæ sine ullo variolan-

tium discrimine sanitatem diripiens pessime ipsos jugulabit. Tantas enim tunc temporis viscerum, assidentiumque partium impuritates deprehendimus, & universum corpus humoribus vitiosis adeo suffusum, ut nulla virium consistentia; nulla constitutionis præstantia, qua antea fruebatur, a putrida, corruptaque qua obruitur, materia minime potens (cæcutiente Medico) se extricare, in præceps ruat, tandemque ad interitum pertrahatur.

§. LX.

Variolæ ad instar criseos sic prorumpunt: Primo liquor atrabiliarius cum sanguine mixtus, ipsum inquinando, placidum, ordinatumque motum obvertit, cor irritat, febremque producit; postea vero quodammodo subjugatus, ac permutatus sanguinis gyro, & mediis illis agentibus in massa sanguinis existentibus, quæ activis viribus pollent, ad cutem demandatur ope expulsionis, quam natura per cutaneas glandulas molitur, ut sapienter Sydenhamius scripsit; licet ipse non atrabiliario liquori variolarum caussam adscripserit, sed aliam potius, inflammationem scilicet suppofuerit.

§. LXI.

Ubi major, vel minor irritamenti quantitas, seu vis in corde aderit, major, vel minor sanguinis perturbatio, major, vel minor febris; & sicuti in majori perturbatione adhuc dari potest major, & major, quæ incrementa, haud partes, sed potius modi sive mensuræ febris dicere possumus; ita in minori perturbatione dari potest minor, vel minor, ut in benignis variolis evenire solet, quæ sponte absque Medici auxilio erumpunt, augentur, maturantur, & exsiccantur.

§. LXII.

§. LXII.

Variolosi quandoque emersionis tempore in cohærentibus, confluentibus, & anomalis, dum omnia prava symptomata fervent, hæmorrhagia narium, vel alvi profluvio afficiuntur: Hujusmodi evacuationes non semper mali ominis sunt, dummodo modum servent, & eruptio bene procedat, neque aliæ circumstent caussæ, a quibus æger lædatur; attamen si modum excesserint, variolarum eruptio vel retardabitur, vel evanescet; quia per id temporis ipsarum expulsio a copiosa diarrhœa, vel narium hæmorrhagia deturbatur, & invertitur; quo in casu suspicio, atque timor semper erit de infelici exitu, si febris perseveraverit: Attamen si æger propriis, aptisque remediis fuerit adjutus, febris vero vel mitescat, vel cesset, neque aliæ pravæ vel suspectæ circumstantiæ adsint, convalescet, sanusque fiet, redibunt non multo postea longiori, vel breviori temporis spatio, juxta intrinsecam humorum dispositionem.

§. LXIII.

Si tempore eruptionis variolarum, vel post perfectam eruptionem, vel adhuc tardius æger in aliqua exteriore corporis parte, sive membro aliquo dolorem senserit, & pars dolore affecta viridescentem, vel obscurum, vel subnigrum colorem præferat, pessimum, & ineluctabile signum, imminentemque e vita discessum indicat; quia pars illa dolens cito in insanabilem gangrænam transit: Tunc ægroti vires valde imbecillas fieri videbimus (sicut observatum fuit), illumque brevi horarum spatio vitale lumen relinquere.

§. LXIV.

Si variolarum pustulæ mole valde exiguæ sint,

& tactu verrucosæ, & duræ, etiam anomalæ dicuntur, quæ lethales esse solent; porro nunquam maturescunt; natura suum munus in hoc casu minime adimplet, vel ob viarum defectum, vel ob liquidorum mutatam rationem. Ita ex propriis observationibus scripserunt Marcellus Donatus (*l*), Joannes Gaddesten Rosa Anglica (*m*), Rhazes (*n*) & alii. Si vero variolæ istæ non tantum; durusculæ sint, verum etiam colore violaceo, vel viridi, vel rubeo, sive purpureo, vel nigro insignitæ, pessimæ sunt, ac supremum ægrotantis diem denotant, ut Sydenhamius in annalis anni 1674, & 1675. scripsit de confluentibus nigro colore præditis, & quæ ad maturitatem provenientes ægrum interficiebant.

§. LXV.

Circumstantiæ variæ esse possunt. Prima, anni, seu temporis constitutio mala, ubi variolæ cohærentes, confluentes, vel anomalæ in conspectum prodire solent, ut in §. LVII., & LVIII. diximus, & exactis observationibus Sydenhamius in constitutionibus annorum 1674, & 75 scripsit. Secunda circumstantia desumitur a symptomatibus variolis sociatis, ut sunt exanthematum varia species, vel punctícularis morbus, maculæ rubræ, menstruationes immodicæ, diarrhœa, dysenteria, mictus cruentus, sanguinis vomitus, enormes sanguinis e naribus hæmorrhagiæ, partus, abortus, convulsiones, & sexcenta alia, quæ aliquando variolas comitantur. Tertia circumstantia est opportunitas eruptionis, habita ratione temporis, sive Hyemalis, sive Veris, Æstivi, vel Autumnalis.

§. LXVI.

(*l*) De variol. p. 111. (*m*) 2. 4.
(*n*) Contin. 30. De pest. Cap. 15.

§. LXVI.

Dispositiones quoque corporis censentur malæ, vel bonæ. Malæ dicuntur, ubi liquida a naturali statu immutantur, naturalemque fluxum, refluxumque, ut par est minime servare possunt; vel minus, lento, & inerti, aut citato motu præter naturæ legem fluunt, refluuntque tum per vasa corporis interiora, quæ in visceribus sita sunt, cum per exteriora, cutis videlicet, vel alia quæcumque de caussa, ut §. LVI, & alibi recensuimus. Quando vero naturali ordine, hoc est secundum naturæ leges absque ulla socia impuritate fluunt, dispositio censetur bona, & tunc variolæ distinctæ erunt, atque perfecte elevatæ, seu fastigiatæ; ipsarumque eruptio, & expulsio placide, sedateque quarto die occurret; pustulæ etiam deinceps perfectam maturationem acquirent, materia pustularum alba, vel parum subflava evadet; respiratio, & pulsus tranquilli, naturalesque erunt, corporis sensus liberi; nullum in diæta fastidium, ac aversatio: placidus somnus; aluus denique naturaliter fere singulis diebus descendet. Et licet pustulæ non in minori, sed in aucto numero, & adveniente maturatione parva, & moderata pulsuum alteratione febricitaverit, hoc tamen tempore in viribus æger nullam jacturam, vel damnum patietur; nec cordis oppressionem, neque immoderatum caloris sensum percipiet. Omnia ista signa denotant fluida ante hanc affectionem non multum turbata, & impura fuisse; adeoque naturales circuitus leges, naturalesque separationes servasse: His de caussis hasce variolas extare discretas, ac benignas Medicus quiscumque sibi persuadebit.

§. LXVII.

Dispositio censetur mala ratione viarum, & præcipue

cipue illarum, quæ in cute reperiuntur, quando scilicet viæ nimus laxæ sunt, vel angustiores, vel obstructæ, quam quod natura ordinatam atque idoneam expulsionem per eas facere queat; atque adeo inertia, lentitudine, & inæqualitate procedit, ut maculæ eruptæ non satis prompte eleventur; quare prudens Medicus quantitatem auxilii invenire satagit; ubi autem viæ naturaliter se habeant; dispositio censetur bona, quia natura met in variolarum eruptione ad corporis peripheriam ordinatis, statisque diebus, ut opus est, morbificam materiam deponit.

§. LXVIII.

Dispositio censetur mala, quando liquida apta non sunt ad suum munus peragendum, hoc est quando ab ipsis detractum est, quod detrahi non oportebat antequam ad cutem pergant; vel additum, quod addi non oportebat; & istud adversa componendi ratio nuncupari solet, ac damnum, & detrimentum affert: Si vero additiones, & detractiones necessariæ factæ fuerint antequam ad cutem pergant, dispositio censetur bona; apta quidem tunc liquida evadent ad benignas, sive discretas variolas producendas.

§. LXIX.

Si vero variolarum pustulæ in secunda febris die erumpere incipient (quod raro accidit), ex hac intempestiva, & propterea eruptione arguere licebit hoc potius a majori humorum motu, & quantitate, nec non a celerrima secretoriorum vasorum oscillatione, quam ab alia caussa pendere, atque adeo variolæ confluent, & exitum dubium, atque incertum, ut in §. LI. habebunt.

§. LXX.

Si tertia febris die eruptio inceperit, & copiosa ap-

appareat, tum ob eruptionis tempus, cum etiam ob ipsius copiam suspecta erit, confluentesque fere producet, licet temperatior aliquando motus in massa sanguinis inesse videatur, a quo bonum omnem portendere, & præsumere solemus. Quando vero hoc in diebus criticis evenit, hoc est quarta, vel septima febris die quum variolæ istæ recte ad regulam procedant, tunc valde moderatum liquidorum motum, & præcipue sanguinis esse oportet, ut in §. LVI, in hac quippe die, quæ vere critica est, naturæ ordo servatur, & variolarum materia magis ad crisim absque vi, tumultu, & motus inæqualitate peragendam censetur, observatum fluidorum separandorum proportionem cum sanguine, & vasis excretoriis.

§. LXXI.

Quoties vero variolarum eruptioni convulsiones præcedunt, toties subinde variolas prompte, & feliciter erupisse, atque nihil attulisse periculi repetitis experimentis ipse quidem observavi: Non semper enim humoris variolosi malignitas in cerebro, & nervoso genere incumbens funestam prognosim exhibebit; superveniente enim eruptione cerebrum, & nervosum genus ab hujusmodi materiæ labefactatione liberabitur. Quod si eruptionem subsequantur de felici eventu non immerito dubitandum: Convulsiones quippe subsequentes, vel variolarum materiam in nervosas partes irrupisse demonstrant, vel saltem non satis ad cutem expulsam, ideoque vitæ periculum imminere probabiliter ostendunt, nisi a paulo validioribus expulsivis, atque aliis propriis, idoneisque remediis æger juvetur; nam pluries in hoc casu pulsus debilitas, atque pustularum elevatio, solito lentior, ac languidior, vel magis retardata observatur, quæ symptomata naturæ oppressæ indicia sunt; ac proinde non solum cerebrum, ac nervosum genus con-

contaminatum, verum etiam totum corpus a materia variolosa infarctum esse denotant: Et hac de caussa quæ subsequuntur convulsiones timorem incutiunt; licet raro, attamen semel, atque iterum in praxi observatæ.

§. LXXII.

Si liquoris atrabiliarii pars, vel partes sanguini commisceantur, febriles alterationes, sanguinisque perturbationes, necessitate caussæ majores, vel minores palam se prodent, ut etiam in §. XLVIII. adnotavimus: Sicque major, vel minor pulsuum perturbatio, majorem, vel minorem mixtionem, seu confusionem ceterarum corporis impuritatum ostendit.

§. LXXIII.

Sunt qui credunt infantes benignas acquirere posse variolas, si ab alio benignis laborante variolis, vel per ipsarum insertionem contagionem trahant. Hanc opinionem plurimi audacter asseverant; sed animadvertere deberent, quod ex positione caussæ effectus necessario sequi debet: Caussa autem variolarum efficiens (quam etiam scholarum more materialem dicere possumus) ab humore atrabiliario, ut satis, superque jam demonstravimus, immediate dependet, qui vel a contagio, vel a motu corporis, vel ab imaginatione, terrore, vel ab alia quacumque caussa (intellige etiam insertionem) motus, ac sanguini communicatus variolas gignit, & juxta ipsius indolem, quantitatem, & circumstantias socias, plus, vel minus benignas, aut malignas producit: Insertio vero, vel contagium, quod inficiendus ab infecto recipit, est tantum externa, vel occasionalis caussa excitans. Quomodo igitur bonum, faustumque eventum, variolas scilicet omnino benignas ab insertione fore producendas confidere licebit, dum caussa effi-

ciens

ctens in inficiendo multis, variisque pravis circumstantiis sociata potens est nos in tali spe constitutos eludere? Consimilia sapienter, prudenterque admonet Clarissimus, & Illustrissimus Dominus Comes Franciscus Roncalli Parolino in suo egregio opere Europæ medicinæ, fol. 183. & etiam in fol. 459. Si vero dicant hoc pluries evenisse, minime refragabor, dummodo inficiendus bona sit constitutione præditus: At si mala, licet contagium a benignis variolis proveniat, inficiendus nullatenus, ex necessitate caussæ, benignas, sed malignas habebit; quod demonstrare volui.

§. LXXIV.

Sæpè in mulieribus menstruæ adveniunt purgationes, præcipue in primis variolarum febris diebus, quando sanguis nimis perturbatus effervescit; menstruatio tunc aliquot dies durare solet, ad maturationem scilicet pustularum usque; quæ nihil elevationi, neque pustularum maturationi officit, dummodo variolæ bene curentur, & menstruatio secundum leges peragatur, neque in uteri hæmorrhagiam evadat; quo in casu variolarum pustulæ non solum tunc nullam acquirerent elevationem, verum etiam (quod pejus est) elevationis loco vel evanescerent, vel aliquam pravam affectionem sumerent. Etenim variolosa materia ad pustulas transmissa elevationis tempore adhuc subtilis est, fluida, atque serosa, ideoque facile evanescere poterit, cum crassescere non inceperit, quia natura duabus contrariis separationibus simul, & semel vel non incumbit, vel raro, ac prave.

§. LXXV.

Ceterum si mulier prægnans fuerit, & a variolarum febre corripiatur, facile abortum patietur, ut pluries experientia docuit; vel pariet, si prægnationis dies adimpleti fuerint; sed alterutrum in-

innoxium erit, dummodo abortus, five partus naturalem non prætereant ordinem; & uteri hæmorrhagia, quæ fere femper comitari folet, & lochiorum fluxus placide, ordinate, ac naturaliter procedant abfque defectu, vel exceffu. Rebus ita fe habentibus, neque eruptio, neque puftularum elevatio, neque ipfarum maturatio inverti, vel impediri poterit, fi Medicus adhibeatur induftrius. Vidi plures in tali rerum ftatu conftitutas, & feliciter res expedita fuit. Attamen variolarum puftulæ non ea, quæ decet magnitudine nec faftigatæ crefcere folent, fed paulo minus; licet in numero aliquando plurimæ fint; neque ipfarum exficcatio tam ordinata erit, hoc eft, non incipiet poft nonam eruptionis diem, ficut in aliis accidit; paulo enim citius exficcantur, & in cruftam abeunt.

ELEVATIONIS THEORIA.

§. LXXVI.

Nunc ad fecundum tempus, five ftadium, variolarum fcilicet elevationem defcendendo, eorum omnium, quæ in ipfa eveniunt, & in praxi obfervari merentur, nihil omittam. Primo igitur, variolæ omnes fint benignæ, fint malignæ, circumferentiam rubram habere debent, natura enim poft primum eruptionis diem continuo ab interioribus, ad exteriores partes, ad cutem fcilicet variolofam materiam trajicit, atque tranfmittit; hac de caufsa variolæ elevantur, & ruborem acquirunt, oftenduntque marginem, variolofa enim materia inflammatoria eft. Quando puftulæ erumpunt totæ rubræ funt; attamen in elevationis, & maturationis tempore in medio albefcunt, vel pa-

rum

rum flavescunt, rubra permanente circumferentia, sive margine.

§. LXXVII.

Quando major, vel minor copia liquidorum eruptionis tempore a glandulis cutaneis separabitur ad pustulas efformandas, tunc major, vel minor pustularum magnitudo, major, vel minor variolarum numerus, ut in confluentibus, in quibus semper observantur pustulæ manuum, & pedum auctæ, & majores quam in aliis corporis partibus.

§. LXXVIII.

Si liquidorum ad variolas producendas crasis ferosior, vel crassior fuerit, vel (pro ægrotantium constitutione) aliqui diversi humores abundaverint, ut in cachexia, vel cacochymia, variolarum differens erit aspectus. In infantili ætate, quæ a nativitate proxima, ex naturæ necessitate copiosa humorum abundantia circumfluit, ejusque ubertate penitus perfusi videntur infantuli; gaudet quidem illa ætas, & jucunde fruitur humidi commercio; ideoque variolarum pustulæ in hac ætate majores apparent, quæ plenæ, ac fastigiatæ esse solent. Hoc etiam in pueritia, & adolescentia evenit; in his lymphatica utplurimum constitutio prævalet, ab antiquis pituitosa nuncupata; quæ constitutiones cum naturales sint, & nullo vitio consociatæ, variolarum eruptionem necessario benignam reddunt; ubi vero impuritates adfuerint, tunc in aliquam malignatum speciem deflectent. In juventute etenim, & virilitate bilis sæpenumero circumfluere solet, quæ, ætate progrediente rarò comparet; magis enim ignavis, viscidis, mucosis, melancholicisque humoribus sæpius senes refertos esse conspicimus, qua ætate etiam acrimonia scatent, ut, præter alia, senum pruritus ostendit; perpetuo nempe fluore subtilissimæ, fluidissimæ, ac

bonæ

bonæ indolis substantiæ evanescunt; crassæ autem, ignavæ, & languidæ ocio, & torpore supersunt: Qua de caussa sin ipsis variolæ oriantur, naturam, indolemque humorum sequuntur. Variolæ ergo maligniores, vel benigniores observabuntur, juxta corporis humani dispositionem, humorum, qui consocientur, constitutionem, & qualitatem, atque etiam ob aliarum circumstantiarum defectum, vel excessum.

§. LXXIX.

Quandoque secretionis motus huic liquido magis, quam illi impertietur; & tunc variolæ non ejusdem erunt formæ; atque ideo pustulæ nunc flavi, nunc fusci, vel violacei, aut alterius coloris apparebunt: Nonnunquam materia in pustulis contenta serosa est; aliquando crassior; & modo pustulæ ipsæ fere exsuccæ sunt, & pellicula tantum elevata obductæ, modicam intus serositatem continent; modo materiam exsiccatam includunt, & ad tactum duram, verrucis perquam similem (ut in §. LXIV. diximus); tunc vero vulgus diversa nomina excogitat, atque imponit, alias appellando extreme malignas; corrosivas alias, & ad gangrænæ naturam accedentes, alias aqueas, sive lymphaticas; alias exsuccas, vel duras, aut lapideas; & alias alio nomine, præcipue hic in Germania, ut videre est apud hujus regionis scriptores de variolarum speciebus sermonem facientes.

§. LXXX.

In variolis malignis si cutis densior extiterit, quam naturalis status exigat, vel sic dispositio, seu ægrotantis constitutio serosa fuerint, vel medicamenta eruptionis tempore non satis expulsiva, aut idonea exhibita sint, quæ naturæ motui critico adjumentum præbeant, vel ob aliam consimilem caussam, non solum post inceptam eruptionem pustulæ minime promptam elevationem obtinebunt, sed &

quid-

quidquid in ipsis deponetur tenue, subtile, & serosum erit. Ex fluidis enim in tali constitutione, viribus congruentibus, proportionatoque auxilio carentibus, ea solum, quæ ob fluiditatem, & tenuitatem ad motum magis sunt expedita, non autem crassa, pustulas subeunt, atque replent. Et hac de caussa, variolæ lymphaticæ, & serosæ in conspectum venient, quæ necessario ante constitutum tempus exsiccari debebunt, permanente in massa sanguinis, & visceribus crassa materia, expulsionis tempore artis auxilio minime excussa. Hinc damnum maximum ægrotanti, & periculum minitatur, nisi Medicus sua prudentia opportunis adsit auxiliis inferius dicendis; vel natura met (quod raro evanit) ope diarrhœæ, dysenteriæ, abscessus, vel alicujus alterius expulsionis, crasso maligni, ac putridi humoris quantitatem extra corpus eliminare tentet.

§. LXXXI.

Sydenhamius variolas has cum pure aqueo, sive sero limpido non solum anomalas vocavit, sed etiam dixit in decima quarta die, vel decima septima lethales esse. Vide ipsum auctorem de variolis anni 1670, & 74.

§. LXXXII.

Quando vero variolarum materia expulsionis initio valde crassa, & viscosa erit, ignava scilicet, & lenta, & parum, vel nihil eruptionis tempore ab arte medica exstimulata, tunc pustulæ non satis infarctæ videbuntur, sed depressæ; non habuit porro expellenda materia, ob suam crassitudinem satis virium, impulsus, & velocitatis, sicuti habent liquores, qui a sanguine separari, & abscedere, aliasque ab illo vias subire debent, ut in vasa transfluant secementia; crassitudo etenim, ex Bernoulli sententia, juxta ipsius consistentiam con-

 side-

siderari debet pro maximo impedimento in separationis negotio. Hoc etiam quandoque evenit ob viarum, & canalium proportionem mutatam; & ideo statim exsiccatur harum pustularum humor primo appulsus, quod calori febris ab aliquibus scriptoribus tribuitur; & a principio eruptionis, usque ad finem maturationis pustulæ semper duræ ad tactum deprehenduntur. Hæc variolarum species valde suspecta est, cum pluries post eruptionem febris magis adaugeatur, cum diminuatur, ob materiæ non expulsæ quantitatem. Considerari debet tunc temporis sanguis velut liquor mixtus fluidis validioribus, & debilioribus, quorum vires centrifugæ sunt inæquales, conatum nempe excussorium (ut Leibnitii verbis utar) proportionatum, & æquale minime habentes. Porro sæpius accidit, ut exsiccatis primis pustulis jam eruptis, in septima die aliæ iterum copiosæ erumpant, dummodo vel natura propriis viribus sibi opituletur, vel Medicus prudens moderata ægrotanti expellentia, quæ calida (ut dicere solemus) esse haud oportet, suppeditet. Sæpe etiam præter has, alia prava exanthemata copiose apparebunt, ut petechiæ, vel quid simile; sive abscessus aut in partibus internis, aut externis, ubi materiæ accessio fiet, & coagmentatio, quod Sydenhamius, atque alii scriptores observarunt. Semper tamen timendum est, ne materia variolosa, quæ nec a natura, nec etiam quandoque ab arte in principio morbi (ut decebat) satis expulsa fuit, ad partem, vel partes aliquas ad vitam necessarias deponatur, ut in capite, pulmonibus, vel aliis adjacentibus partibus, & ægrotum e medio tollat. Facta namque hujuscemodi metastasi, da consilium? præsta juvamen?

§. LXXXIII.

Adnotandum quoque est, quod dum variolæ confluentes erunt, salivatio in paulo adultioribus post se-

secundam, aut tertiam eruptionis diem incipiet; quæ continuabit usque ad undecimam, vel decimam quartam, si res bene procedat; immo aliquando primo facies intumescet, deinde tenuis saliva apparebit, quæ in dies magis crassa, & viscosa evadet, donec penitus deficiat, ac tumor faciei etiam decrescet; manus vero, & pedes, qui paulo ante tumidiores visi sunt, adhuc magis tumescent, citius vero intra perpaucos dies sponte tumor ipsorum abibit; & hoc quandoque media urinarum copia, quæ interdum crassitudine, & multo sedimento abundant. In pueris vero aliter se res habebit; natura quidem salivationis loco diarrhœam molitur; & licet facies, manus, ac pedes post secundum, vel tertium eruptionis diem tumescere incipient, superveniente tamen diarrhœa exsiccabuntur; ideoque salutaris dicitur; quam Medicus proportionata methodo temperare debebit, alias vel effræna, vel sanguinolenta evadet, a qua plurimi interficiuntur.

§. LXXXIV.

Post primam variolarum eruptionem nova, sive secunda eruptio advenit, & hoc in septima die a febris invasione, vel quarta die ab eruptione; quæ recentes variolæ in tali die critico non solum in benignis, sed etiam in cohærentibus, confluentibus, anomalis emergentes simul cum primis maturescunt, & exsiccantur.

§. LXXXV.

Prima variolarum eruptione peracta, aliam insuper, novamque Georgius, qui primus de ipsis scripsit, observavit, & parvas esse dixit, duplicesque vocavit, ut videre est apud Rhazem (o). Videtunt etiam Mayerna (p), Gaspar Koli-

(o) Contin, 30. 419. Col. 3. (p) De variol.

chen (q), & Gometius (r). Hanc novam variolarum eruptionem ego ſemper vidi, & unuſquiſque practicus obſervavit. In hac vero corporis parte variolas, in illa morbillos extitiſſe meminit Etmullerus (s), Pechlinus (t), Diemembrock (u).

§. LXXXVI.

Quando variolis intermixti ſint morbilli, cum ab una, eademque cauſſa ambo iſti morbi producantur, atque eodem modo curentur, nullum ſuſpicioni locum dare debent, ſicuti pluries uſu, & experientia obſervavi. Si vero alia axanthemata mixta appareant, tunc morbus plus, vel minus malignus habebitur, pro axanthematum diverſitate. Hæc autem exanthemata utplurimum epidemiæ tempore apparera ſolent.

§. LXXXVII.

Eruptione incepta, maculas in ægrotantis facie apparentes conſiderare debes, utrum numeroſæ ſint, nec ne; nam licet poſtea variolæ minime confluant, auctus macularum numerus ſatis eſt ad ipſarum malignitatem denotandam; quamquam rariores ſint per alias corporia partes. Benignæ enim paucæ, & diſtinctæ in facie, ac etiam per totum corpus apparere ſolent. Videas igitur ex dictis quali, quantaque induſtria, & arte opus ſit ad variolarum materiam ſubigendam, & expellendam, quando per ſe natura in exordio non fecerit ſatis. Qua de re quum in una hujus materiæ expulſione tota fere ſumma curationis conſiſtat, atque felicitas, maxima ideo ſagacitate, judicio, arte, & prudentia, cum multiplici obſervationum uſu conjuncta

(q) Obſerv. de variol. (r) Gomet. 905.
(s) Etmull. 248. mihi. (t) Pechlin. obſerv.
(u) Hiſtor. 19.

cta, Medicum ornatum, instructumque esse oportebit, ut opportuno tempore quantitatem auxilii præstandi cognoscat, modum, mensuramque servet, atque quid, & qua ratione sit efficiendum, consilium in arena sumere possit. Et in hac clara, distinctaque cognitione omnis curationis malignarum variolarum spes nititur, pendet, atque consistit.

§. LXXXVIII.

Hæc sunt fere omnia, quæ tum in eruptionis, tum in elevationis tempore (ut longo usu, & experientia accepi) occurrere solent. Superest ut de tertio, & penultimo tempore, sive stadio sermonem faciamus; in quo pustulæ maturescunt, & fluidum, sive materia in ipsis contenta in veram saniem, sive pus permutatur. Tempus ceteroqui periculosissimum, ac fatale, in quo non pauci hallucinantur Medici, cum maximo, & ultimo ægrotantium damno. Quod si nihilominus superetur, remanet adhuc quartum, & ultimum tempus sive stadium, exsiccationis scilicet, æque periculosum; curationem tamen admissurum, si in curandis ægrotis methodum infra dicendam quis deinceps adhibuerit, atque servaverit. Quandoquidem dubitare non possum quin apud cordatos viros, atque Medicos scientia, probitate, & judicio præditos, ea, quæ longo usu, & accurata rerum exercitatione acquisita, & ægrotantium emolumento comprobata accepi; quæque summa fide, ac diligentia ingenue ipse narrabo pondus aliquod, atque locum sint habitura. Quamquam vero incertum mihi sit an cuique Medico, cui plane alia de curandis variolis stat sententia, me ipsum sim probaturus, illud tamen scio alicui saltem me esse profuturum, si multos hac opella admonuero. Etenim fieri non potest, quin aliqui post multa frustra tentata, multaque funera hanc methodum aliquando sint amplexuri.

MATURATIONIS THEORIA.

§. LXXXIX.

Maturationis igitur tempore periculis, salebrisque pleno, id est post quartam eruptionis diem, nova, seu secundaria febris ab eadem caussa provenit; dum enim pus conficitur dolores, & febres Hippocrates advenire scripsit. Omnis quidem affectio nova, ac constitutio mutatione quadam, motuque facto induci, gignique solet. Ut recto igitur ordine, ac methodo hoc maturationis tempus investigare valeamus, notissima aliqua, & indubitata principia ante omnia præmittere debemus; & ab evidentioribus initia desumere, ex quibus sua consectaria Medicus eliciat, quum ex una re cognita facile deduci possunt aliæ, quæ ab eadem cognitione profluunt. Ista igitur secundaria febris, quæ putrida, ac inflammatoria ab omnibus cordatis scriptoribus censetur, longe plurima præ se fert consideranda probe, ac perpendenda: In variolis enim benignis, ubi pauca maligni humoris quantitas reperitur, hoc tempore aut nulla febris adest, aut valde mitis, insensilis, pravisque disjuncta symptomatibus. In cohærentibus autem, vel confluentibus, vel anomalis maturationis tempore febris satis magna, sive aucta sæpe sæpius ingravescit, & fere semper pravis sociata symptomatibus; signum evidens cum in viscera, tum etiam in massam sanguinis partem aliquam variolosæ, ac putridæ materiæ irrepsissa, inibique constanter delitescere. En igitur certum (ut Mathematici vocant) Datum, quo Theorema hoc solvi facile poterit; nam febris, & socia symptomata ab hac caussa originem suam ducunt, atque foventur. Hæc ergo febris, quæ sæpe, teste experientia,

tia, lethalis est a naturæ viribus tunc temporis ab humorum farcina gravatæ, & oppressæ superari utplurimum haud potest. Pondera enim eo modo gravitant, ut quantitas materiæ in ipsis existens, & sicuti semper in vectore, ut cursum suum facilem, incolumemque peragere valeat, plus virium requiritur, quam in onere, sic ubi plus virium erit in onere, necesse est ut onera ferentem opprimant. Præsentissimum ergo ab arte auxilium, congruentesque vires talis naturæ constitutio manifeste expolcit, ne moram nectendo magis, magisque humorum quantitas exuperet, putredo augeatur, corpus denique ægrotantis corrumpatur. Exinde vero patet quam diligentes, quam sollicitiesse potissimum debeant medentes de septima ab eruptione die, quæ pro undecima a febris initio numeratur, qua ingravescens malum ad extremum usque gradum pervenire constat. Atque hic nunquam satis mirari possum quorumdam socordiam nescio, an imperitiam, levitatemque, qui parum, vel nihil in bisce diebus ad pravum naturæ statum, morbi magnitudinem, & constitutionem investigandam animum convertentes, impavidi sibi ipsis, ægroto, ceterisque omnibus blandiuntur, tuta omnia credunt, ac de felici valetudinis eventu optima quæque pollicentur. Ubi vero ægrotum inopinato e vita discessisse intelligunt, attoniti obstupescunt, quumque in mortis caussam inquitere minime valeant, quo se vertant nescientes, tum demum ad ethnicorum fatum confugiunt, & hoc prætexunt nomine culpam (x), ut olim Orpheum fecisse apud Simplicium legimus, quo ægrotantium mortem, quos ipse necaverat, obtenderet, tegeretque: Turpia, pro rei veritate, sunt Medico multa funera. Erunt fortasse qui futura discrimina Medicos nequaquam posse cogitatione percipere

(x) Virgil. Æneid.

pere dicent, ac proinde non quid fortuna, casu, atque eventu factum sit, sed quid consilio, atque ex præscripto regulæ fieri consuefcat, polliceri. Sed inania prorsus ea omnia esse, & fine ratione jactata, præcipue in casu nostro facile deprehenditur; quidquid enim tulit eventus, id secundum naturæ leges evenire debuit. Inquirendum nunc ergo est a qua causa ista febris producatur? Primæ, quæ in eruptione accedit jam supra §. XV. caussam assignavimus. Secundaria vero, quæ est febris maturationis tempore adveniens, a reliquiis materiæ putridæ, & inflammatoriæ in sanguine, & visceribus latitantis originem suam (juxta omnium cordatorum scriptorum sententiam) deducit. Quo pacto igitur huic insequenti febri occurrere, & qua methodo, ut ego quidem sentio, mederi oporteat, nunc videamus.

§. XC.

Primo equidem persuasum habeo non modicas laudes Arabis esse tribuendas, qui multa sane industria, atque accurata methodo hanc curationis partem feliciori eventu pertractarunt. Constare fere hæc omnia posse cuique autumo, qui ad historiam variolarum perlegendam animum applicuerit, in qua non pauci, ac præstantissimi viri describenda insudarunt, ac præcipue inter eos percelebris Io. Freind nuperus in Anglia scriptor, cui potius Arabis, quam Galenicis, ceterisqua adhærere placuit, ab antiquioribus ejus regionis medicinæ scriptoribus sumens exemplum. Ex Arabum igitur lectione, ac studio si nos animum comparatum (ut venerandus ille senex Hippocrates (y) scripsit) ad investigationem habuerimus, facile perfectam variolarum curativam methodum assequemur; quantitatem quippe discriminis in quo ægrotus est constitu-

(y) In libr. De Prisca medicina.

ſtitutus, ſigna, & ſymptomata quæ ægritudini copulantur clare demonſtrant: Quare antequam ævandi tempus abeat, ſuum obire munus, ordinata methodo, quiſque ſapiens, prudenſque Medicus ſtudeat, ut ægrotantem ab imminente vitæ periculo vindicare poſſit.

§. XCI.

Periculum imminens ſalivatio imminuta, aut ablata indicat; periculum imminens inquietudines, anxietates, reſpiratio difficilis, & cordis oppreſſio, ſicut & increſcens febris, vel delirium, vel alia prava ſymptomata declarant; periculum imminens puſtularum margines, atque interſtitia pallefcentia, tumor capitis, faciei, manuum, pedumque collabens indigitant: Quamquam vero pluries puſtularum margines, atque interſtitia adhuc rubeſcant, ac etiam capitis, faciei, manuum, pedumque tumor adhuc perſeveret, moriuntur tamen: & hoc infortunium non ab alia imaginaria cauſſa, quæ vulgo allegari ſolet, ſed ab unica humorum turgentium quantitate, putrefactione, ac corruptione adveniſſe credendum eſt, ut experientia ſemper, conſtanterque demonſtravit. Sicut enim in machinis, ex aliena ponderis applicatione, longe alia fit momentorum ratio, quam quæ oporteat; ita & in hoc caſu, ex aucta putridorum humorum quantitate, in deterius ægrotum ruere neceſſe eſt. Quum igitur iſta ſecundaria febris adſit, ad omni tenſe Medicus ſapiens, prudens, & induſtrius invigilare debet, ut omni culpa vacet. Maligni nempe morbi inſidias ſtruunt, & prima facie nihil a benignis differunt. Tu vero ne credas, ſed accurate quantitatem morbi, atque ſymptomata ſocia æqua lance perpende; nam „ Noſcitur ex ſociis, qui non cognoſcitur ex ſe. „

§. XCII.

§. XCII.

Diximus variolas circumferentiam, sive marginem rubrum habentes optimas esse; denotat namque rubra illa circumferentia morbificæ materiæ mobilitatem, atque continuatam ipsius ad cutem expulsionem: Quando vero circumferentia, sive margo pallescere incipit, malum portendit, materia enim, quæ ad pustulas afferri deberat, ob crassitiem, inertiamque minime in ipsas importatur (tunc variolas retrocedere aniculæ, & indocti clamant, quasi materia a peripheria ad centrum recedat), eo magis si pustularum elevatio, quando margines jam pallescunt, parum deprimatur: Sed evolat, ac continue detrahitur aliquid a pustulis; quibus quum nihil imposterum addatur, depressæ apparent. Falsum ergo est variolas retrorsum redigi, non enim id potest effici, dum materia crassescens viam haud invenire valet. In principio etenim morbi quando eruptio incipit, materia variolosa aquea est, tenuis, ac subtilis, tuncque diametri excretoriorum vasorum in cute existentium proportionati, atque apti sunt ad hujusmodi fluidi expulsionem. At ubi hæc materia in pustulis detineatur, brevi temporis spatio crassescit, majoremque perimetrum acquirit; ideoque per easdem metas retroagi minime potest. Ratio igitur depressionis pustularum est (ut supra explicui), quia tunc non fit variolosæ materiæ intus jacentia ad cutem appulsus, qui continuari debebat, ut rubor marginum, & pustularum elevatio adhuc permaneret, & plus virium est in onere, quam in vectore (ut dixi). Tunc mors in promptu aderit; nisi aliis supervenientibus circumstantiis natura alia via peropportune se exoneret, & variolosa materia repurgetur. Simile periculum (quod & ad variolas plane est referendum) ille maximus Medi-

corum

eorum Hippocrates cognovit; scripsit enim (z) „ Tumores, maculæ pruriginosæ, ac alia exanthemata cito disparentia, perniciosa: „ Et idem (a) de constitutione temporis secunda in Taso „ Papulæ parvæ mox recedentes, pueros mox ablactatos, octennes, vel decennes occidebant; qui „ vero stillicidio urinæ correpti, tum rubra, vel „ purulenta excretione, hi omnes sanabantur. „ Caussa quidem morbi quamdiu parti alicui inhæret, incumbitque eumdem conservat, & auget; sublata vero, vel permutata nihil quicquam eorum efficit, quæ antea efficiebat.

§. XCIII.

Variolosi quandoque cum tussi sicca, quandoque cum tussi sputatores sunt, quod semper in cohærentibus, confluentibus, vel anomalis variolis ab eruptione, ad maturationem usque evenit, & facies, quæ etiam primo intumuit ante maturationis tempore, adeo etiam tumescit, ut oculi claudantur. Caput etiam rumidum aspicitur, manus demum sæpe, & pedes circa octavum, vel nonum ægrotationis diem inflari incipiunt. Hoc in statu copiosa, ac frequens salivario, quæ eruptionis tempore incepit, quammaxime ægrotantibus conducet; indeque symptomata febri sociata diminuentur, ac demum evanescent, & variolæ bene cedent. Tussis vero sicca, absque sputi expulsione malum portendit, quia denotat alterationem aliquam in faucibus, sive exulcerationem in asperæ arteriæ interiori tunica, quæ in gangrænam facile transire potest: Malum quoque nullus in tali variolarum tempore tumor in facie apparens.

§. XCIV.

Quum afficiuntur plurimi copioso sputo valde crasso,

(z) Prædictor. lib. 1. (a) Epidemior. lib. 4.

crasso, vel cruento, livido, flavo, vel alia qualibet ratione malo maturationis tempore; tunc febris magna adest, & languores, inquietudines, cæteræque ingravescunt molestiæ; atque in hac constitutione ægroti quammaxime periclitentur necesse est; nam ubi tussis, & cum tussi cruentum sputum exploditur, signum manifestum est morbificæ materiæ partem, quæ in mollem pulmonis substantiam concessit, inibi stagnando, ipsius inflammationem suscitasse, atque illum adeo affecisse, ut vires, & respiratio pervertantur; nno verbo, variolis in pulmone jacentibus peripneumoniam jam factam esse. Ab ista, si juxta methodum infarius dicendam, tussis, atque sputum viscosum, crassum, & cetera opportuno tempore cessaverint, liberi evadent; ubi vero post undecimam, vel decimam quartam ægritudinis diem perseverent, facile ægroti vel morrem obibunt, vel morbus in phthisim evadet, præcipue quando sputum citrino colore flavescit, juxta Hippocratis sententiam „ Omnino pravum „ flavum. „

§. XCV.

Variolæ autem in pulmonibus jacentes non tantum tussim, & sputum sanguinolentum in aliquibus ægrotantibus producunt, verum quandoque etiam raucitatem, phthisim, hydropem, & hujusmodi morbos, quia sicut pustulæ per corporis superficiem furere cernuntur, ita per hæc, vel illa viscera debacchantur. Quod multis, & repetitis observationibus scriptores, qui de hoc morbo disseruerunt, experti sunt. Inter hos Fernelius (*b*) in quibusdam cadaveribus dissectis lienem, pulmones, jecur, omniaque interiora viscera referta papulis manantibus invenit, sicuti exteriorem cutem sordi-
dissi-

(*b*) Fernel. lib. 2. De morb. pestilent. Cap. 12.

dissimis pustulis scatentem: Paræus (r) etiam malignitatem hujus morbi in hoc pulmones destruxisse, in illo hepar, in isto intestina, in alio asperæ arteriæ tunicam interiorem, atque alia hujusmodi retulit, & adnotavit. Ipse quoque mediam pulmonis partem variolis exesam, destructamque hisce oculis vidi; sicut etiam intestina omnia, & præcipue crassa, plena variolarum pustulis manantibus, in quibus jam gangræna aderat.

§. XCVI.

Pueri, licet facies, manus, & pedes in variolis cohærentibus, confluentibus, vel anomalis tumescant, quia salivationi minime subjacent, fere semper diarrhœam patiuntur, quoniam quum in glandulis faucium non separetur quod ad salivationem excitandam, atque promovendam separari oporteerat, in glandulas intestinales copiosius irruit. Hoc pacto natura a quantitate, & qualitate materiæ opprimentis exoneratur, fluidumque, quod tumentiam antea efficiebat, una cum aliis putridis humoribus in visceribus latentibus evacuat. Si igitur diarrhœam hanc cum naturæ allevamento omnes Medici evenire sciunt, ut egregii scriptores suis observationibus fatentur, cur a principio ad finem usque morbi semper expulsiva propinant, nunquam vero diminuentia, & clysteres? Variolæ enim si maturationis tempore debito ordine processerunt, febris vero secundaria, & symptomata a caussa intrinseca producuntur, quare ad auctorum observationes, & experimenta mentem non convertunt, etiam hoc tempore diarrhœam nihil damni attulisse asserentium, ut videre est in varioloforum historiis Cl. Freind,

§. XCVII.

(r) Paræus lib. 19. Cap. 1.

§. XCVII.

Pustulæ in confluentibus ideo depressæ conspiciuntur, quod tantum aliqua pars materiæ morbificæ, ea scilicet, quæ subtilis est, ac facile mobilis, ad peripheriam assurgit; at quæ majori adhuc crassitudine constat, in visceribus, & in massa sanguinis relinquitur, ut ex cadaverum sectionibus §. XCV. relatis demonstratum fuit; quod si & hæc infitis, aptisque viribus, & proportionato impulsu esset instructa, ut ad cutem eruptionis tempore pergeret, & a milliaribus cutaneis glandulis separari, atque per ipsarum excretorios ductus pustulis importari potuisset, sane haud depressam haberent figuram, sed elevatæ, ac fastigiatæ assurgerent. Cum ergo magna materiæ variolosæ quantitas in confluentibus adsit, quæ tamen in visceribus (quoad majorem partem) ob crassitudinem, atque humoris ignaviam remanet, separatio debito modo fieri nequit. Ex crassitie enim fluidorum in massa sanguinis jacentium oritur vis illa resistens, quam corpora subtilissima, sive spiritus in ipso met sanguine moti frangere, dissolvere, ac superare conantur; vis enim resistens crassiorum fluidorum adhuc subtilissimis corporibus, & in motu velocissimis remoram afferre potest in ratione subduplicata velocitatum, in ratione simplici velocitatum, vel in ratione duplicata velocitatum mobilium subtilissimorum corporum, aut in qualibet alia ratione. Hoc clare etiam in anomalis conspicitur, ubi pustulæ serosa, ac lymphatica quadam materia repletæ videntur, crassa, compacta, ac tenace in massa sanguinis, & visceribus torpente; ideoque & hæc variolarum species plena est formidine, ac periculo; quia nisi natura vel diarrhœa, vel hæmorrhagia sese exonerando auxilium tulerit, vix de futura ægrotantium valetudine spes aliqua remanebit, in deterius namque ruere, & mortem obire necesse

ſe eſt . Periculum enim vitæ non ſolum a quantitate materiæ provenit, ſed ab ipſorum liquidorum motus velocitate a ſtimulo inflammatorio aucta (ut Boerhaavii (*d*) verbis utar) ſanguini admixta, qui ipſam agitando putredinem, & corruptionem ejus in maſſa ſanguinis detrudit ; quare a mutata partium ſanguinis figura, & motu, febris, & ſymptomata maligna producuntur, ac foventur; & demum cum ad ultimum corruptionis gradum ſanguinis perductus ſit , ad corruptionem, & gangrænam viſcera quoque pertrahit .

§. XCVIII.

Sed antequam hoc eveniat operæ prætium eſt ſcire materiam hanc putridam, inflammarotiam quoque eſſe , ut diximus , quæ primo turgeſcere aliquando incipit ; & hoc modo adeo immanes jactationes , inquietudines , & anxietates producit, ut miſer ægrotus præ oppreſſione , & anguſtia , ac ſumma , quam perſentit, moleſtia, ad refrigerationem , & levamen captandum e lecto ſurgere coactus ſit ; atque hoc tempore hæc ipſa materia talem, tantamque ferociam acquirit , ut viſcera , in quibus continetur , in ſphacelum , & gangrænam tranſire cogat . At ubi ob vim materiæ ad tale evectæ faſtigium e lecto ægrotans ſurgat, & paulo poſt moriatur, ſtatim vulgus ab ambiente damnum, atque mortem eveniſſe opinatur. Sed ſi Sydenhamium egregium variolarum ſcriptorem legiſſent , forſan & adnotaſſent , quod in hoc caſu ipſe admonuit , dicendo (*e*) „ Si æger phrenitide „ corripiatur , de vehementi queratur ægritudine, „ urinam paucam , at frequenter reddat, jam non „ aliis

(*d*) Hermann. Boerhaav. in Aphoriſm. de cognoſc. & curand. morb. no. 1386. p. m. 348.
(*e*) Variol. p. m. 95.

„ aliis auxiliis (cum in propinquo mors sit) ægro subveniri posse autumo , quam vel narcotica assatim exhibendo , vel sanguinem liberaliter extrahendo, corpusque auræ exponendo ... si ad illos animum adverramus , qui ob copiosas narium hæmorrhagias subito ingruentes ferreas imminentis lethi manus salvi evasere . Illud insuper est perpendendum , quod in extremo hoc agone non idcirco instat mors , quod pustulæ intro retrocedant , extant enim hæ, eminentque cum insigni rubore etiam animam agente ægro, sed quod facies non turgescat. „ Quum igitur ad qualitatem , quantitatemque materiæ visceribus adhærentis , atque stagnantis mentem non adhibeant , quæ si nullum faciei tumorem , vel salivationem procreet , inflammationem aliquam intrinsecam molitur , a qua viscerum gangræna facile producitur, hoc ideo admittunt absurdum , & propterea ad veram mortis caussam dignoscendam numquam perveniunt, ut §. XCI.

§. XCIX.

Insuper semper timendum est, ne variolosa illa materia in sanguine relicta , in capite , vel pulmonibus , vel aliis visceribus per metastasim deponatur , quæ sic procedit ; videlicet in partibus sanguinem componentibus (ut in §. XXXXVIII. diximus) reperiuntur quædam exilissimo volumine conflatæ , subtilissimæ, ac valde elasticæ particulæ , quæ si in majoribus ipsius sanguinis canalibus aliud non elasticum fluidum inveniant , illæ valde elasticæ , & vim maximam , celerrimumque motum habentes fluidum non elasticum , sive crassum quoquo versus per arteriarum ramulos , nimirum prorsum , retrorsum , & in loca , quæ circumquaque sunt ad latera , vi sui elateris impellunt. Hac de caussa accidit, ut vel media separatione, vel qua data porta extra vasa ruat, vel ibi sista-

sistatur, ubi partes hæ subtilissimæ ipsum ulterius impellere non valent, cum jam extra ipsarum actionis centrum abierit. Hoc etiam Sydenhamius in cap. 4. variolarum anomalarum anni 1675 adnotavit (f) dicendo „ Qui quidem tumores ab in„ tolerabili dolore, rheumaticorum per omnia æ„ mulo tragœdiam ordiebantur, postea haud raro „ suppurabantur, & in sinus ingentes, & partium „ musculosarum apostemata desinebant, ægro in „ vitæ periculo etiam ad multos dies a discessu „ variolarum adhuc versante: „ Mirum igitur non est si a tali humorum depositione quandoque ægrotus e medio tollatur; destruit namque fluidum hoc crassum, & elateri expers partes ad vitam necessarias: Difficile quippe est, antequam damnum grave importet ipsum e locis a gyro sanguinis remotis tuto, & cito exturbare, atque dejicere.

§. C.

Quo circa considerare debemus, quod natura met, seu vis activa, dummodo viribus proportionatis, ac sufficientibus polleat, morbificæ materiæ expulsionem per vias quandoque congruas, atque idoneas molitur, ut sunt viæ urinæ, vel alvi, ut §. LXXXIII, & alibi dixi; vel quandoque per alias corporis partes, unde interdum gignuntur abscessus a Sydenhamio relati ut in §. XCIX. Quandoque vero, vel ob virium impellentium imbecillitatem, vel ob crassitiem, viscositatem, inertiamque materiæ fluidæ resistentis, ipsam expellere minime valet; porro fluidorum omnium resistendi vires quamproximesunt (Nevvtono dicente) ut eorumdem densitates; quia fluida ita constituta, tum majorem basim, (seu perimetrum, (ut alibi dixi) acquirendo, tum et-

E iam

(f) P. m. 146.

jam ob densitatem, motui non facile obtemperant; ideoque solers, prudensque Medicus fluidis ita constitutis calcaria addere debet, ut momentum impulsus resistentiam crassæ, & consistentis materiæ superare possit; & per loca conferentia expellat.

§. CI.

Insuper, si pustularum materia non alba, sed alterius coloris tempore maturationis inveniatur, & febris ante eruptionem incepta minime diminuatur, nec evanescat, ægrotantis pernicies in promptu est, cum ob materiæ pravam indolem, tum etiam ob febris continuationem; quibus si accedant quasi animi deliquia, tremores, vel cordis palpitationes; pro certo properam mortem expectandam esse experientia centies docuit, nisi prompto, ac efficaci auxilio juvetur. Quando vero aliquæ interspersæ variolæ nigræ, vel satis lividæ, seu obscuræ, incepta maturatione, apparent, licet optimam dilatationem, elevationemque habeant, etiam exitum variolosi demonstrant; materiam quidem valde corrosivam (ut dicere solent) continent: Quemadmodum & quando pustulæ æqualem, similemque materiam non concludunt; videlicet in aliquibus alba, & crassa, in aliis tenuis, & serosa aspicitur, & confluentes, atque depressæ sunt, satis de se suspicionem dant; & malignas, atque anomalas ipsas appellamus.

§. CII.

A quantitate febris indicium sumimus de magnitudine morbi; febris enim adaucta minus immunis est a societate pravorum symptomatum; immo sæpe non symptomatibus tantum, sed etiam aliis morbis copulatam videmus. Mictus etenim sanguineus, qui in febre valde aucta in va-

rio-

fiolarum exortu aliquando evenire folet, ficut etiam cruentum fputum (ut §. LXV, XCIV, & XCV. diximus) morbi non parvi momenti funt, & ipfi per fe foli, abfque variolis, perniciem afferre poffunt; quibus difficile plane erit Medico in hoc eventu opem afferre. Si vero alii morbi fat graves, & perniciofi a primis febris diebus huic morbo juncti apparebunt, ut pleuritis, peripneumonia, angina, & fimilia, quantumvis ifti inducias dent; neque ftatim ægrotantes e medio tollant; utplurimum tamen maturationis tempore fuam vim, atque ferociam exercendo, ad ultimum vitæ difcrimen ægrotantem perducunt; ut experientia compertum eft.

§. CIII.

Puftulas etiam ficcas, & verrucofas quandoque in hoc morbo advenire diximus §. LXIV, LXXIX, & alibi, tum a quantitate haud proportionata materiæ variolofæ, quæ ad cutem elevationis tempore adfportarur, cum etiam ob ipfius craffitiem, & viarum, five canalium anguftiam; atque febris calorem auctum; & ideo maxima materiæ variolofæ pars non folum in fanguine, verum etiam in vifceribus fubfidendo perniciem variolofi portendit; de quo in locis citatis.

§. CIV.

Ex dictis colligere licet figna mala, quæ variolas comitare folent, quandoque ab ipfis met variolis defumpta effe; juxta ipfarum afpectum, quandoque a fociis exanthematibus, a febre; ab aliis morbis ipfis adjunctis; & quandoque a pravis fymptomatibus ipfis copulatis.

EXSICCATIONIS THEORIA.

§. CV.

Hæc quæ usque adhuc scripta sunt ad theoricam cognitionem tertii variolarum temporis spectant, ut Medicus melius, & cautius ad ſuorum ægrotantium manuductionem in tali tertio tempore invigilet, in quo summum adest vitæ periculum; nihilominus tamen hoc tempore feliciter transacto haud se gloriari oportet de optima curatione facta; nam de quatuor curationis partibus, tres tantum absolutæ sunt. Remanet nunc quarta pars, hoc est quartum, & ultimum curationis stadium, sive tempus, in quo etiam plures ægrotantes suum ultimum diem obeunt. Invigilare ergo debemus, ne tempus hoc damnum vitæ pariat; vel aliorum morborum semina, atque originem præbeat, ut febris hecticæ, scorbuticæ, phthisis, hydropis, & similium subsequentium. Caussæ quidem postquam morbos produxerunt, adeo contextæ inter se cohærent, & assidue se fovent, atque conservant, ut nullatenus morbi possint manentibus caussis deleri. Tunc ergo de felici eventu jure merito gloriari licitum erit, quum omnia, quæ facienda sunt ad ægrotum ab omni subsequentis morbi suspicione liberandum omni ex parte adimpleverimus.

§. CVI.

Variolæ exsiccantur post undecimam ab eruptione diem, quæ a prima die febris numerando pro decima quarta morbi computatur, in qua si ex ante dictis suspicio aderit de materia in visceribus, vel massa sanguinis delitescente, diligenter opus erit observare, utrum natura met hoc opportuno tem-

tempore vias inveniat ad reliquias putridæ, ac malignæ variolarum materiæ expellendas, cum multoties ipsa ope diarrhœæ (ut pluries dixi) evacuationem etiam in hoc ultimo stadio moliatur. Hac perseverante pluries mihi contigit observasse materiam atrabiliariam rejectam in tribus, vel quatuor alvi dejectionibus colorem picis nigræ, immo etiam ipsius pellucidum nitorem referentem; reliquas vero subsequentes excretiones colore atro viridi tinctas vidi, qui magis, magisque decrescens quotidie, ad naturalem tandem vergebat: Idem quoque refert Freind (g) se observasse in quodam viro variolis correpto, cui quum in extremitate morbi constituto medicamentum purgans propinaverit, post tres horas „ alvus ingen„ ti copia bis descendit, dejectionesque hæ cum „ solidæ, & nigræ, tum admodum fœtidæ fue„ runt. „ Si vero natura hanc viam, ut dixi, non invenerit, lenta quædam aliquando, & quæ vix discerni potest febris in pulsibus deprehendetur, quæ quammaxime ægrotantem, & Medicum blanditur; adeo parva, & simplex apparebit; sed latet tunc anguis in herba. Aliquando etiam alba milliaria exanthemata cum dicta febre erumpere solent; quod sane non tantum in decima quarta die, sed etiam in decima septima pluries observavi; & in hoc casu periculum imminens vitæ ægrotanti minatur; etenim momento temporis febris ista suam evomet ferociam. Caute igitur, ac diligenter ad omnia est attendendum; nondum enim vitæ periculo vacant ægroti, nisi post vigesimam primam ab eruptione diem, quæ est vigesima quarta a prima febris invasione.

§. CVII.

Variolæ etiam aliquando citius, hoc est ante

(g) lib. de febribus, Comment. VII. Histor. 1. p. m. 61.

opportunum tempus exficcantur, ut in §. LXXIX, LXXX, LXXXII, & alibi diximus, quod in verrucosis, vel lymphaticis contingere folet. Tempestiva vero exficcatio clare oftendit naturam tribus antea&is periodis, feu temporibus minime fuas ordinatas, ac congruentes expulfiones peregiffe, & humorum copiam procul dubio in vifceribus reli&am fuiffe; quæ fi non ægrotantis mortem, faltem putridæ materiæ periculofam ad loca alia metaftafim, non fine medentis ignominia facile afferre poteft.

§. CVIII.

In hac ultima variolarum periodo quandoque urinæ impedimentum advenit, quum natura amplius glandulis renalibus ad reliquias materiæ variolofæ in maffa fanguinis adhuc jacentis expellendas uti ob ejus craffitiem non poteft. Atque hæc quidem fere omnia funt, ni fallor, quæ ad morbi hujus exa&am defcriptionem, atque theoriam facere videbantur, quæque ab unoquoque Medico quotidie obfervari folent. Et licet aliqua fcripferim, quæ ab aliis jam di&a fuere, hoc parum intereft, dummodo quæ fcripfi vera fint, & neceffaria, quæque a pofteris medentibus cum ægrotantium emolumento, & medentis decore ampleðentur.

EPILOGUS.

§. CIX.

Variolarum igitur conditionem, ut omnia in compendium redigamus, fatis exprompram omnibus hifce fignis, & rationibus judicamus; nempe fi eruptio fit tam tempeftiva, ut ne quidem ad quartum febris diem perveniat, maligna erit;

erit; indicat enim vel adeffo copiam exuberantem humoris, vel impetum, feu vim a natura productam; quæ quo major eft, eo minus temporis requirit, ut data motus quantitas in materia variolofa producatur. Si vero in quarta, vel feptima febris die accedit, erit benigna, quia crifis valde regularis eft, juxta Hermanni Boerhaavii dicenti, „ Quo leotius erumpunt puftulæ, „ quoque proin diuturnus ftatus contagii, eo mor„ bus levior. „ Si vero eruptio ab aliis retardetur circumftantiis, juvanda eft, ne lentius, quam par eft, incedat.

§. CX.

Variolæ jam elevatæ, & tactu molles, minorem impetum, minoremque inflammationem indicant. Rotundæ, plenæ, & quæ perfecte in faftigium adfurgunt, omnino benignæ funt. Copiofæ, cohærentes, confluentes, vel anomalæ, malignæ; ut & depreffæ, vel ferofæ; quia vel inæqualem, vel etiam nullam materiæ expulfionem demonftrant. Duræ autem, quæ nunquam maturefcunt, vel a prava, & valde craffa humorum quantitate expulfa, vel a nimio febris inflammatoriæ æftu producuntur, peffimæ. Flavæ vero, lividæ, viridefcentes, vel nigræ, non femper a peffima humoris atrabiliarii indole tantum, fed quandoque a pravorum humorum in maffa fanguinis delitefcentium coquoctione, & mucela oriuntur: Scripfit quidem divinus Senex „ Poffe „ in humano corpore generari humores atro vene„ no fimiles. „

§. CXI.

Si eruptio æque facta foerit in peripheria, ac vifceribus, plurima vero fymptomata cum febre plerumque copuleotur, præcipue matorationistempore, licet capitis, & vultus, manuumqoe, &

pedum adsit inflatio, saliva quoque hoc tempore copiose fluat, & Medicus, atque ægrotantes in spem valetudinis erigi soleant, si desit opportuna manus, natura succumbet.

VARIOLARUM CURATIO, ET PRIMO FEBRIS, ATQUE ERUPTIONIS.

§. CXII.

UT igitur curativa methodus, eo, ut decet, ordine dirigatur, operæ pretium esse duxi omnia peropportune exponere, ac adnotare, quæ ad exactam, integramque morbi hujus curationem apprime sunt necessaria. Quo vero facilius in tyronum mente, quibus consulere in primis curæ est, imprimi valeant, ut exinde alacriores, magisque corroborati, & confirmati animo evadant, non ingratum, neque plane supervacaneum censeri debet, me non pauca repetitis quandoque vicibus, nunc una, nunc altera ratione monere, & explanare. Principio igitur curandum est, ut a primo febris insultu ægrotos in lecto moderate calido collocetur, inibique consuetis stragulis tegendus, a quibus minime opprimi debet, sed tantum apprime ab ambiente aere ita defendi, ut nullo pacto corporis perspiratio impediatur, quum omnibus notum sit ab externa corporis refrigeratione majorem in massa sanguinis æstum, ac effervescentiam, sive (ut melius dicam) perturbationem, atque adeo ad separationes impedimentum procreari. Fabri ferrarii exemplo, qui ut majori activitate ignis operetur ipsum exterius aqua aspergunt; unde calor concentratus majorem vim, atque activitatem acquirit. Alienus sit ab omni animi pathemate, si adultus, vel vir sit; nam

in

in omni perturbatione, sive animi affectione multa in hominum corporibus excitantur, & moventur, quæ ne dum morbos (si qui adsint) graviores facere possunt, verum etiam novos valent procreare. Neque colloquiis, & sermone fatigetur; quum enim caput, ob dolores, quos sustinet, debile admodum sit, facili negotio mens ita perverti, ac turbari potest, ut delirium, vel alia capitis affectio suboriatur; quies ergo ægrotantibus quammaxime necessaria est.

§. CXIII.

Victus ratio tenuis, & temperans esse debet; ægrotantium etenim corpora valde impura censentur: Et quia ab alimentis solidis maxima fit læsio, ut Hippocrates adnotavit; ideoque jusculu danda erunt, vel saltem liquores avenacei, aut hordeacei, quia hæc alimenti species summopere turbationes febriles temperat, moderatque; & si quis a diæta tam propria, ac convenienti lædatur, ad summum panarellæ tenues, ac sorbiles, vel aliud quid simile exhiberi poterit in parva quantitate, at a ventriculo facile concoquatur; carnes, & ova vitando. Neque etiam de hac alimentorum specie supra præscriptorum multum offerre debemus, sed tantum, quantum ad vitam, viresque servandas, & ad animi deliquium arcendum sufficere potest. Nihil est quidem quod morbum hunc, ejusque symptomata magis exasperet, quam alimentorum quantitas paulo major, vel ipsorum qualitas. Nec ad ealidiora tum in alimentis, tum in aliis rebus citra ægrotantis perniciem, ac grave damnum transire possumus.

§. CXIV.

Prisana pro potu ordinario debet esse valde congruens, & propria; & quum hoc præsertim tempore

pore ob febris ingravescentiam ægrotantes valde sitiant, sedulo tamen curare debemus, ne extra modum ipsis indulgeamus; attamen ne quid nimis, ne a nimio inflammatorio febris æstu fluida crassiora, & spissa evadant, ac proinde ob ignaviam, ac densitatem ad crisim fiant ineptiora. Ptisana igitur ex radice scorsoneræ, rasura cornu cervi, cum semine fœniculi, vel aliud quid simile pro grato odore parari poterit, præcipue in regionibus frigidis, ubi alimenta, & medicamenta parum calidiuscula, ut communi voce utar, quandoque (non vero semper) convenientia sunt, ut experientia ostendit. Ceterum diversimode parari poterit, pro regionum diversitate, cum hordeo scilicet, & avena mundatis, vel saltem probe lotis, & similibus. Si vero regio calidissima fuerit, vel anni constitutio præ aere calido ferveat, etiam majora refrigerantia addi poterunt, ut succus mali medici, vel (ut ex italico reddam) *limonorum*, vel spiritus vitrioli ad paucissimas guttulas, vel hujusmodi; apposite tamen, & intra modum, ne forte eruptio, atque variolarum elevatio a nimio, vel intempestivo refrigerantium usu impediatur.

§. CXV.

Notandum præterea est veteres Arabas pro ordinario potu decoctione ficuum, passularum, lentium, & similium usos fuisse; & si ægrotus de magno conquerebatur calore, & pustulæ non bene, & prompte erumpebant, huic decoctioni paullulum croci orientalis adhuc addidisse; nec refrigerantibus tantum, & acidis potionibus negotium hoc reliquisse (licet in Persia regione calidissima Rhazes scripserit, refrigerantia, & acidas potiones convenientissimas esse): Sed cognovisse etiam alimenta, vel aquam pro potu ordinario, vel medicamenta parum calidiuscula quandoque (sed non sem-

semper) optima esse, atque necessaria ad eruptionem, elevationem, & continuatam expulsionem juvandam, quando natura per se istis indicationibus haud satisfecerit; quid ni forsitan quandoque opportuna minime in regionibus frigidis, & Borealibus etiam censeri debeant?

§. CXVI.

In istis primis febris diebus ad omnia, quæ hinc morbo conveniant, invigilare oportet; nam a calido cubiculo, vel stragulis valde calefacientibus sanguis nimis æstuat, & effervescit; unde Galenus prudenter his verbis nos monet „ Vicinia rei calidæ est caussa febris: „ Ubi igitur febris aderit, calor aeris ambientis, stragulorum, vel hujusmodi, majorem in sanguine effervescentiam, hoc est, velocem, perturbatumque motum producet, a quo despumatio (ut cum Arabicis Medicis loquar), & separatio materiæ variolosæ impeditur potius, quam promovebitur. In majori enim fluidorum agitatione, major confusio, major mixtio; vel saltem separabitur potius quod separari minime oportebat, & quod a sanguine abscedere præstitisset, detinebitur, vel tandem materia hoc modo agitata, & confusa in alia corporis parte, quam res ipsa exigit, deponetur; Ex quibus inordinatis, confusisque motibus, seu ab hoc perturbato ordine aliquod haud dubie damnum erit expectandum.

§. CXVII.

Observanda postea erit febris, quæ a sanguinis vitiato motu, aut a quantitate, vel qualitate ipsius producitur (b); & tum secundum ipsius indolem, cum etiam symptomatum accessionem medicamentaria ratione, & consilio indicata apponda erunt; & ab indicationis facile poterit Medicus quid natura, .

(b) Bellinus de Febrib. Propositio. 2. p. m. 24.

ta, quid morbus exigat, deprehendere. Indicationum igitur cognoscendarum, quæ clare, distinctèque quid morbus exigat, quid expediat demonstrando, mentem illuminant, maxima est in medicinam facienre necessitas.

§. CXVIII.

Et ut recte assistens Medicus ratione utatur, etiam ad primatum viarum apparatum mentem suam convertat; cum natura-met clare ostendat in hujus morbi initio qua arte juvanda sit, absque ullo errore, & absque ægrotantis damno; ut (ex. g.) si febris valde mitis appareat, & in dorso tantum ægrotans molestiam, ac dolorem sentiat, cum dispositione ad vomitum, vel semel tantum vomuerit materiam quamdam phlegmaticam, absque ullo colore, vel sapore; somnus, & respiratio sint naturales; atque alvus sponte, & naturaliter quotidie descendat, nec de siti conqueratur, omnia ista signa discretas variolas, atque benignas erupturas esse denotant, & quæ nullo, vel tantum blando quodam, ac modico auxilio indigent, ut naturæ potius, quæ perfectissime omnia facit, cura sit relinquenda, quam ad artem confugiendum. At ubi aliter se res habeat, tunc arte naturæ opus supplere, ac adjuvare non tantum utile, verum etiam est necessarium.

§. CXIX.

Secundo considerandum est, utrum febris magnum præ se ferat impetum, (ut Arabes loquuntur) sicuti utplurimum in variolis malignis apparere in initio solet, multa secum, & gravia symptomata ducens, difficilem scilicet respirationem, gravem capitis dolorem, delirium, coma somnolentum, cordis oppressionem, nauseam, vomitum, subsultus, somnia terrifica; atque alia jam superius recensita, quæ omnia satis clare humorum

ma-

maximum apparatum ostendunt, atque etiam malignarum variolarum eruptionem praenunciant. Prudenter igitur primo sanguis mittendus ex brachio, secundum aegrotantis aetatem, ut exinde orgasmus sanguinis quodammodo sedetur, & ipsius confusus, perturbatusque motus, ac fervida agitatio temperetur, & circularis libera, ac regularis evadat. Vena quidem, ex Bellini (*i*) sententia „In omni „ morbo secunda, in quo aut minuenda quantitas, „ aut augenda velocitas sanguinis, aut refrigeran„ dum, aut humectandum.„ Deinde vero corpus, & viscera a sordibus, atque impuritatibus medicamento lenienti, minorativo dicto, attamen efficaci, ut natura se exoneret, repurgare necesse est; immo altera die, si eruptio non adhuc inceperit, clysteres addere oportebit; & tunc orgasmo temperato, liberius, rectoque ordine sanguis suos fluxus, refluxusque peraget, & mitius; atque expeditius (natura recte a sordibus exonerata) crisim suam, eruptionem scilicet, opportuno tempore promovebit.

§. CXX.

Quando ergo impetum magnum in febre aspicimus (ut nuper recensuimus) cum delirio, capitis acuto dolore, somniis terrificis, jactationibus continuis, animi deliquio, & similibus, quae maximum humorum apparatum, & ipsorum pravitatem ostendunt, quamquam haec omnia futura eruptione mitiora evadant (si tamen natura in tali, & tanta humorum confusione, perturbatione, & oppressione perfectam variolosae materiae expulsionem efficere potest), prudenter tamen nos futurae crisi acquiescere non debemus, sed ea omnia, quae tumultuantem, atque confusum naturae motum pacare, ipsamque a quantitate, & qualitate hu-

(*i*) De mission. sangv. Propos. VI. p. m. 103.

humorum opprimentium levare possunt, in usum revocare. Si vero post peractas evacuationes, missionem sanguinis scilicet, & purgationes, pacato orgasmo sanguinis, variolæ non amplius apparuerint, immo si una, vel altera, quæ antea erat erupta evanuerit, nihil timendum; præstabit quippe potius hoc tempore variolis carere, quam ægrotantem in tanta humorum copia torpentem relinquere, & in tanto sanguinis orgasmo perdere.

§. CXXI.

In variolis duo consideranda veniunt, primo caussa interna ipsas producens, quæ ab humore atrabiliario, una cum aliis humoribus, sive cacochymis, sive cachecticis in ægrotantis corpore antea existentibus provenit, & ipsorum evacuationem postulat; secundo naturæ motus critici continuatio. Hæc, ut cum euphoria sequatur, primo opus erit promptam, paratamque naturam reddere ad opus inceptum perficiendum, eam exonerando ab opprimente humorum sarcina; quo facto, res felicius procedet, alioqui succumbet, & ab humorum copia obruetur: Deinde vero expulsivis medicamentis proportione exhibitis res secundum votum succedet, quum natura tunc capax, ac idonea fiet, quæ liberius, atque facilius residuum malignum humorem ad peripheriam urgeat, atque expellat. Sermonem igitur nos de primis febris diebus faciendo, quando maculæ minime eruptæ sunt, quando nulla crisis, nulla expulsio incepta est, juvat quam maxime naturam exonerare, ut crisim suam perfectam, & absque ullo impedimento queat facere, quum & Galenus (*k*) generatim de febribus loquendo, perquam necessarias esse purgationes, ut ad crisim efficiendam natura inducatur agnoverit. Hujus sententiæ fuerunt etiam Alexander

(*k*) De crisib. 3. 3.

ter Trallianus, Ætius, Sennertus, Riverius, & alii optimæ notæ auctores, quod neque in ægroti perniciem est (ut inscius vulgus credit), neque contra leges Hippocratis, neque contra generalem rationalem medendi methodum, præcipue in febribus putridis, & inflammatoriis: Immo si quid boni in malignarum variolarum curatione augurari possumus, cupimusque, id ex hoc tantum curationis principio, & methodo sperare licebit.

§. CXXII.

Sanguinis missio ante perfectam variolarum eruptionem Arabum methodus fuit, & præcipue Rhazis, Avicennæ, Avenzoar, Averrhoes, Æni, Oribasii, atque aliorum, quæ methodus tum a veteribus, tum a recentioribus Medicis felici praxi in usum habetur; & quidem neque Arabes, neque Europæi meliorem, tutioremque hac ad sanguinis magnum fervorem prompte temperandum, & ipsius orgasmum compescendum invenire potuerunt, probe dignoscentes, correcto, temperatoque ipsius confuso, & ferventi motu, rectius, atque expeditius variolarum criticam eruptionem promoveri; argumentum nimirum ab ipsamet natura desumendo, semper medendi magistra, quæ in tali sanguinis fervore fere semper narium hæmorrhagia ipsa sibi opem ferre conatur. Hanc quoque salubrem methodum, præter citatos scriptores amplexati sunt Hæredia (*l*) Ludovicus Mercatus (*m*), Zaccutus Lusitanus, Pemplius, aliique complures, quorum catalogum hic contexere longum, molestumque foret. Monendum insuper est, quod si Medicus secunda, vel tertia febris die fuerit accersitus (quod non raro evenit), & una, vel altera macula in col-

(*l*) In suo tribunali medico, De variol. Cap. 9.
(*m*) De pueror. morb. lib. 2. Cap. 12. n. 17.

collo, manibus, in facie, vel in qualibet alia corporis parte jam apparuerit, indeque a febris, & sociorum symptomatum quantitate aliquam tentare evacuationem arguat necessariam, tuto illam exequi poterit cum laxantibus, vel clystere, ac etiam cum sanguinis missione: Nam quando sanguinis velocitas adaugenda, ut meliorem, promptioremque impurorum corporum separationem efficiat, vel danda erit occasio, ut particulæ sanguinem componentes intime dimoveantur, ut ipsum sanguinem mutent, ex Bellini (*n*) sententia sanguis hac ratione mittendus. Hoc quidem tempore nulla crisis perfecta incepta est. Apparentibus aliquibus tantum maculis tunc non est crisis, denotant enim paucæ illæ maculæ naturam ab humoribus intus contentis lacessitam, criticam quidem moliri expulsionem; sed quum febris, ceteraque prava symptomata hoc tempore ferveant, frustra in hoc uno naturæ molimine possumus acquiescere; ideoque Mercatus (præter alios supra recensitos) maculis apparentibus morbum minime judicatum esse censet: Et ex Mortoni sententia in variolis licet una, vel altera macula in facie, collo, manibus, vel alibi appareat, nulla tamen adhuc incepit eruptio, sed futura designatur crisis; sunt quippe signa, & veluti rudimenta. Tunc profecto dicitur naturam crisim incepisse, quando omnes fere maculæ jam eruptæ sunt, & tota corporis peripheria, vel saltem major pars eisdem conspersa adspicitur. Eruptio igitur unius, vel alterius maculæ nullo pacto Medicum ab eo, quod opus est, retardare debet, ob vanum invertendæ crisis timorem, quia una, vel altera macula erupta non est crisis principium, sed tantum signum futuræ crisis. Ex istis allatis rationibus facile præjudicatas opiniones a medentium mente remotum iri

(*n*) De m ss. sangv. Propos. VI. p. m. 103.

tri arbitramur; quod quidem & cupimus, tum publico ægrotantium commodo, cum etiam ut medicinæ suus constet honor, atque decus.

§. CXXIII.

At ubi in hujus impetuosæ febris initio cordis oppressiones, animi deliquia, delirium, dolor capitis acutus apparent variolis jam eruptis, plures ego vidi ægrotantes enormes passos fuisse narium hæmorrhagias, quæ nullo opportuniori auxilio, quam phlebotomia corrigi, & temperari potuerunt. Quo jure igitur ubi nulla eruptio incepta, vel pauculæ tantum maculæ apparuerunt, tam opportunum, efficax, & necessarium auxilium repudiandum, ac negligendum, febre, & symptomatibus sociis hoc aperte indicantibus? Si timor adest de sanguinis moderata evacuatione arte facta, cur non de enormi etiam narium hæmorrhagia, quæ non semel, sed pluries quandoque variolarum etiam eruptione peracta advenit, & quæ tunc temporis fatalis esse potest, metuendum? Cur de sputo, vel cruento mictu, funesta alioqui symptomata, adeo non solliciti? Tempore igitur opportuno, ubi nulla est eruptio, vel saltem ubi una, vel altera macula apparuerit, tutissime vena secanda est ad futuras narium hæmorragias vitandas, sanguinis impetum temperandum, & corrigendum; & ne alia prava symptomata superius jam enarrata, vel similia miserum ægrotantem adoriantur, sedulo præcavendum.

§. CXXIV.

Ex hisce considerationibus concludere licet multum adesse periculi in variolarum febris initio ex venæ sectionis omissione, quæ si adhuc neglecta fuerit, mox variolis erumpentibus, ut nuper diximus, ubi magna adsit sanguinis effervescentia, omnino fieri debet ex Rhazis sententia, Avicen-

næ (*o*), Foresti (*p*), Amati Lusitani (*q*), Nicolai Fontanæ (*r*), Gremsii (*s*); quod & Diomedes Amicus Medicus Placentinus (*t*) scite observavit, monuitque hisce verbis „ Ceterum quando appa-„ rent sine alleviatione, & adsunt signa humorum „ in profundo existentium, præsertim cum magna „ febre, & difficultate anhelitus, & non esset fa-„ cta venæ sectio in primis diebus, ceteris con-„ sentientibus, maxime in magna plethora, non „ esset inconveniens evacuatione uti, sed parca. Cum igitur venam secandi necessitas, vel ex constanti ægrotantium emolumento ab Arabibus dudum sit demonstrata, eamque Europæi tam antiqui, quam recentiores rationibus, atque experimentis comprobaverint, cur quæso tu vagari vis cum aliquibus, qui cacoethe tantum scribendi ducti futilia scripserunt, viamque tam adeo tutam, rectam, atque rationabilem deserere tentas, cum ægrotantium damno, & tuæ existimationis jactura? Eo magis, quia quando febris, ut diximus valde aucta est, magnam quantitatem variolosæ materiæ intus latentis denotat; quæ non solum in glandulis cutaneis, verum etiam in internis, hoc est in pulmonibus, hepate, ventriculo, intestinis, & ceteris corporis partibus eruptionem promovet, & ita promovet, ut postea in sphacelum, vel gangrænam interiores partes facile abire possint, nisi vehemens ille sanguinis fervor fuerit diminutus; quo fit, ut non tantum aliqua morbificæ materiæ portio recedat, & expellatur, verum etiam tale massæ sanguinis momentum additur, ut facilius per-

(*o*) Fen. 4. Tract. 4. Cap. 10.
(*p*) Libr. 6. Observat. 46. & 47.
(*q*) Centur. 3. Cur. 16.
(*r*) Respons. & curat. med. lib. 1.
(*s*) Arbor. rumos. lib. 2. c. 3. De Variol. & Morbill.
(*t*) Tract. de Variol. c. 40.

perfectam separationem ,. & materiæ morbificæ expulsionem extra cutem peragat, ex quo fere tota ægrotantis salus dependet, atque desumitur.

§. CXXV.

Neque hic loci congruit quod Hippocrates scripsit „ Quæ judicanda, movenda non sunt ; „ sed hoc ita intelligendum, judicationis scilicet tempore humores minime movendos esse neque purgantibus, neque clysteribus, neque sanguinis missione, dum scilicet actu natura ad judicationem crisi promovet, non autem quando hanc nondum incepit. Sed si ejus sententiam variolis quoque aptare cupimus, ego quidem sentio, quod dum jam incepta erit eruptio, ut totum corpus, atque facies rubris maculis fuerit conspersa, nihil sane tunc temporis agendum esse, nisi magna indicantia, & plethora accesserint; nam quidquid eo tempore Medicus faciet, id contra naturæ motum criticum erit; absurdum ergo tunc erit movere; quum etiam ex eodem Hippocrate alibi habeamus „ Dum natura movet, noli movere; tu . „ Certum quidem est, quod perfecta eruptione peracta, maculæ rubræ per totam corporis peripheriam efflorescentes demonstrant naturam jam esse in actu critico expulsionis humoris variolosi per cutem : Et in hoc rerum statu facile ipse concesserim, nihil ab actione critica, qua occupatur natura, oppositis viribus esse removendum, neque purgantibus, neque clysteribus, neque sanguinis missione; nam facile crisis inverteretur, & materiæ pravæ, putridæ, ac malignæ expulsio per cutem frustraretur, dummodo tamen natura aliter haud efficaciter postulet, ut Arabes, & Diomedes Amicus scripserunt; materia etenim non recte ad cutem expulsa, & intus in visceribus delirescens, ægrotantem pessumdare facile posset, & error classicus foret. Ceterum etiam Hippocrates scripsit „ In morborum principio si

„ quid tibi movendum videbitur, move: „ Non igitur ob inanem metum tanto auxilio ægrotum fraudare debemus. Cum ergo febris tot pravis stipata symptomatibus adsit, & venæ sectio neglecta sit, sputum sanguineum, mictus sanguinis, enormes narium hæmorragiæ, & phlogoses ut plurimum subsequi solent. Et quamquam forte minime contingant, alia tamen exanthemata livida, plumbei, vel nigri coloris aliquando in dorso, in pectore, atque alibi, neglecta pariter sanguinis missione, erumpi quotidie experientia docuit.

§. CXXVI.

Convenit etiam hic loci afferre, quod classici, & optimi medicinæ scriptores de hac re scripserunt. Ætius de variolis sermonem faciens, omnia refert, quæ Herodotus de illis humoribus narravit, qui ad cutem adsportantur, & parvulas cum pustulis producunt exulcerationes, quæ febri sociantur, vel febrem subsequuntur, præcipue vero de illis humoribus, qui pruritum excitant, & similes ac morsus pulicum edunt maculas: In illis quidem febribus credidit Herodotus oppressam, & a superfluo humorum corruptorum copia naturam fere esse suffocatam; qui nisi evacuationibus, ut sunt vomitiva, purgantia, & similia exturbentur, nobiles corporis partes facile possunt obruere, maximumque parere damnum; atque hoc ut veterum munimentis celeberrimum est, ita præstantissimum, efficacissimumque in praxi comprobavimus. Si autem initio febris imperiosa, ut Arabum usitato utar vocabulo, appareat, ad sanguinis missionem vir ille confugiendum statuit. At ignarus vulgus, muliercularum scilicet, & illorum, qui medicinam ignorant, in turpi hoc errore versantur, hujusmodi nempe evacuationibus humores fere cutem appulsi, & jam prope eruptionem inibi molientes, a peripheria ad centrum inverti, ac retrocedere fint

coacti.

coacti. Sed prophani isti nequaquam sunt audiendi, & a medicinæ sacrario omnino ablegandi, dum illic trepidant timore, ubi nullus adest timor. Vanus siquidem timor est, & vana, atque falsa persuasio, quod humores, qui ad eruptionem jam præsto sunt, & qui deinceps subsequuntur, a peripheria ad centrum retrocedere cogantur, quum hæc & contra rationem, & contra constitutas animalis œconomiæ leges, vel qui extremis digitis eas attigerit, plane repugnare fateatur necesse est. Impeditur itaque critica eruptio, quia sanguis crassus, viscosus, & impurus, nisi prius a nimia quantitate diminutus; ac etiam exoneratus ab immoderata pravorum humorum abundantia, nondum ad crisim, sive eruptionem promovendam aptus est, & idoneus; atque hæc diminutio evacuatione, seu venæ sectione peropportune consequi, ex his, quæ alibi in §. CXIX., CXXII., &c. diximus, manifestum est *liberiori motu circulat, & melius, atque facilius ab intus extra materiam variolosam expellit; & sic mitius, ac secundum naturæ ordinem eruptio promptior, lenior, & felicior promovetur.* Satis igitur, quoad potui, missionis sanguinis necessitatem demonstrasse, eamque rationibus, experimentis, & auctoritatibus confirmasse videor, quo tandem & nos majorum exemplo, & auctoritate excitati, quod ii præmonstrarunt iter; & magna cum laude, sapientiaque confecerunt, tuto; ac prudenter in posterum sectemur.

§. CXXVII.

Sed nec illud est ad rem nostram omittendum, non sine ratione fervorem illum febrilem ab atra bile pravis humoribus sociata promotum, perfectivum ideo apud nos dici solitum, quod rem ad perfectionis statum disponat, hoc est ad continuatam cutaneam expulsionem, qua massa sanguinis a sordibus liberatur. Omnia quidem vitia in aperto le-

F 3 viora

viora sint; & morbi ad sanitatem inclinant, quum ex abdito erumpunt, vimque suam extrinsecus proferunt; hoc vero evenit, quando natura exonerata est; quæ nisi pondere levetur, sane vehementi illo fervore, atque æstu febrili corruptivo afficit necesse est, quia humores in visceribus relicti ad pessimam tendunt corruptionem, ad quam etiam massa sanguinis trahitur.

§. CXXVIII.

Adnotandum etiam sæpenumero in febris variolosæ initio sponte diarrhœam supervenire, quæ si moderata sit, nihil nocet; si vero eruptionis tempore copiosè adhuc perseveraverit, non erit amplius bonæ notæ, dum variolarum conformationem, elevationem, atque maturitatem graviter impediet; ideoque cito rhabarbaro temperanda, & corrigenda, itemque & clysteribus ex lacte, vel hordeaceo liquore confectis. Etiam hic adnotandum est (quod contra vulgi errores observatum volo) Rhazem feliciter eventu in prima febris die ægrotantem dura, adstrictaque alvo laborantem curasse infuso lenitivo, per aliquot dies continuos, quo alvus bis de die descendebat, qua arte pustulæ pauciores, benigniorèsque evadebant; vitando tamen tempore crisis medicamenta fortiter purgantia, ne ægrotans in dysenteriam irrueret.

§. CXXIX.

Scias velim inter variolosos illos semper fuisse suspectos, quibus eruptio ante quartam febris diem incepit; Variolæ namque ante tempus erumpentes fere semper malignæ sunt, quæ vitæ discrimen ægrotanti minantur. Si ante earum eruptionem debitas, indicatasque evacuationes iam feceris, in magna sanitatis spe ægrotum eriges; si vero non, justus erit timor. Attamen quando symptomata adeo gravia adsunt, ut caput, pulmones, atque alia

alia præstantiora viscera lædi timeatur, quemadmodum in delirio, magna cordis oppressione, respiratione vel citata, vel difficili, animi deliquio, & similibus, quum inde humorum copiam nimis auctam esse arguamus, a qua maximum damnum, & vitæ periculum metuitur, tunc missionem sanguinis incopta adhuc eruptione, non solum ante dictis suffultam rationibus, verum etiam salutarem experimur, dummodo proportionata sit, hoc est mediocris sanguinis quantitas extrahatur, licet tempus non valde opportunum videatur. Avicenna, qui in primis febris diebus, si necessitas urgebat, sanguinem omnino mittendum esse censuit, addidit etiam, quod si vehemens repletio, & materiæ dominatus id requiret, eruptis quoque variolis sanguis mittatur. Aliqui insuper recentiores in primis febris diebus, ante variolarum eruptionem sanguinis missionem quammaxime laudant, atque commendant ad febrem temperandam, & ad eruptionem, expulsionemque liberiorem, ac placidiorem promovendam, atque ad alia funesta symptomata vitanda, ut sunt sanguinis sputum, cruenta mictio, & cetera hujus generis. Sic Sennertus prudens Germaniæ Medicus, Aloysius, Torellus, Carmona, Maroja, Mercatus, Angelutius, Zacutus, Augenius, Eustachius, Rudius, & alii plures; immo etiam Pemplius Lovanii Professor, Zeibititius, Fuchsius, Hæfferus, qui omnes post inceptam quoque eruptionem venæ sectionem laudant; quamquam in eo discrepent, quod alii semper maculis apparentibus, alii solum in plenitudine sentiant sanguinem esse mittendum. Nunquam igitur venæ sectio, modo fuerit moderata, in caussa erit quod critica impediatur expulsio, licet jam eruptio aliquatenus initium sumpserit, modo tamen signis recensitis ægritudinem ipsam hoc auxilii genus expostulare dignoscamus.

§. CXXX.

Sic itaque temperato inordinato, confuso, ac turgente humorum motu, ut exonerata natura melius, ac expeditius residuæ morbi caussæ expulsionem ad cutem promovere queat; mox paregorica remedia in usum revocanda, ut diacodium Montani liquidum, vel si vis, adhuc parum laudani, quibus semper consultum erit addere medicamenta, ut appellamus, absorbentia, dulcificantia, ac etiam, si opus sit, eorum valde parum, quæ expulsionem faciliorem reddunt. Secundum quidem naturæ leges est, quod quantitate humorum diminuta, & fluidorum inordinato motu temperato, quod reliquum est melius, mitiusque a massa sanguinis separetur; neque illam auctam pravorum humorum quantitatem variolæ erupturæ secum adducent, cum jam debitæ evacuationes factæ sint; ideoque postea majori cum securitate ad temperata expulsiva medicamenta transire poterimus.

§. CXXXI.

Prudenter tamen tempore crifeos te geras oportet, parum, vel nihil moliens, nec plus quam decet expulsionem promovens; relinque potius (si id conveniens, ac utile credas) hoc opus naturæ, quo ipsa humoris putridi, ac maligni separationem, atque ejectionem mitius quam poterit aggrediendi tempus, & locum habeat, dummodo nullum symptoma urgens oriatur, quod hanc cogat removere cunctationem, ut diarrhœa enormis, narium hæmorrhagia, sputum, vel mictus cruentus, & similia. Prima vero, vel secunda eruptionis die diligenter perpende, utrum natura incoatæ crisi satisfaciat, an non, ut congruens, aptumque auxilium tutius valeas suppeditare.

§. CXXXII.

§. CXXXII.

Cavendum igitur est ne diaphoreticis natura urgeatur antequam eruptio exordiatur, scilicet, antequam criticum expulsionis tempus accedat. Etenim qui plus facit, semper minus facit, immo loco diaphoresis, & cutaneæ eruptionis, diarrhœa, hæmorragia, vel quid simile tali methodo promovetur, & critica eruptio invertitur; nondum enim cutis ab humorum appulsu humida satis, mollis, & laxata evasit, nam „ Veneris laxitas, cutis densitas. Hippocrates.

§. CXXXIII.

Animadvertendum est, apparente jam febre variolarum nos hanc curationis rationem propter variam regionum diversitatem nunquam variare debere, quæ tantum observanda venit post perfectam eruptionem in aliquibus aliis circumstantiis, ut inferius dicemus, & non in primo curationis exordio; quum in omni regione, sive calida, sive frigida, sive temperata, & in quolibet anni tempore, & in qualibet epidemia, curatio semper incipienda est ab humorum diminutione, detractione, & evacuatione, dummodo turgescere humores, atque fervere conjectura assequatur; ac etiam a sanguinis missione; eoque magis si capitis acuto dolore, delirio, animi deliquio, vel alio gravi symptomate febri impetuosæ conjuncto ægrotantem affligi cernamus; a quo casu infantes tantum lactentes, & alios, qui quartum, vel quintum ætatis annum non attigerunt, excipimus. Rhazes vero in Persia, regione calidissima, pueris minime pepercit, & præcipue quando violenta symptomata febri sociata observabat, sanguinem usque ad animi deliquium (Arabum more) mitti jubebat, vel cucurbitulas scarificatas applicabat. At ubi miniora symptomata apparebant, moderata venæ sectione usus est, vel

vel in brachio, vel in poplite, ubi melius vena se manifestabat, Mea vero sententia, generaliter loquendo, in tali casu ea est, ut pueris, & præcipue lactentibus, vel mox a lacte divulsis parcamus: Attamen si validissima appareant signa, quæ ad sanguinis detractionem nos inducant, crederem tutius esse, ut aliquoties cum euphoria expertus sum, ipsam tentandam duabus hirudinibus cruribus applicitis in pueris lactentibus, vel mox a lacte depulsis. Post quartum vero, vel quintum annum cucurbitulis scarificatis.

§. CXXXIV.

Quod ista evacuandi media, morbo ineunte, sint quammaxime necessaria, morbus metipse utplurimum ostendit. Pluries ego observavi in principio febris variolarum confluentium, vel cohærentium narium hæmorrhagiam, vel diarrhœam supervenientem, per quam natura a pravis, ut dixi, impurisque humoribus in primis viis jacentibus se exonerare tentabat, quæ rametsi quandoque post biduum, vel triduum per sese evanesceret, non tamen semper hoc brevi tempore sistebatur, & timorem de frustrata eruptione inducebat. Quando igitur ita se habeat ægrotus, ad hanc corrigendam, & tollendam adhibendi primo aliqui clysteres abstergentes ex lacte, vel cremore hordei, quibus si non cedet, tunc rhabarbaro propinato, & adhuc clysteribus ex decocto radicis tormentillæ in aqua hordei adhibitis temperandam censeo, ut pluries feliciter expertus sum. Nec sane aliud tutius auxilium, cum nec opiatis, nec adstringentibus, cum quibus lupum in ovium stabulo claudimus, uti fit licitum. Quod si damnum a rhabarbaro, & clystere timetur, majus timeri debet a diarrhœa, quæ etsi quandoque paregoricis, & opiatis (quod tamen aberrat a methodo) sisti contingat, hoc tamen tunc solum fit, quum natura satis ab opprimen-

mente colluvie se exoneravit. Asseverare itaque debeo me nullis aliis medicamentis ipsam nec cito, nec tute, nec jucunde corrigere, & tollere potuisse, nisi methodo prædicta.

§. CXXXV.

Considerare etiam debemus, quando eruptio non incepta est, tum liquidorum, tum solidorum ægrotantis corporis dispositionem. Certum quidem est plurima liquida vel cacochyma, vel cachectica hoc variolarum tempore a natura per cutanearum glandularum ductus ad corporis peripheriam expelli, nisi solidorum viæ obstructionibus sint impeditæ. Tunc impedimenta, si quæ erunt, tollere debemus frictionibus, & levibus expellentibus medicamentis. At Arabes, & præsertim Rhazes ægrotos evaporare permittebat aqua calida in balneo; quæ methodus in cutis obstructione valde laudabilis est, atque commendabilis; & quæ nuper in Hungaria revixit, juxta Clarissimi Danielis Fischeri historicam descriptionem de remedio rusticano „ variolas per balneum primo aquæ „ dulcis, post vero seri lactis felicitate curandi „ in Comitatu Harvensi Hungariæ superioris, cum „ optimo successu adhibito; & quæ methodus (pro rei veritate) efficacissima est ad pustularum eruptionem promovendam. Attamen Arabes sapienter talem methodum nunquam ad praxim revocabant, nisi prius sordibus expurgato corpore, & sanguinis missione febris impetu temperato.

§. CXXXVI.

Ne mireris, quæso, me toties, tantisque modis, & rationibus tum sanguinis missionem, tum alios evacuandi modos inculcasse, dum animum induxi meum omnia, quæ quinquaginta annos usu, & experientia opportuna, & utilia eviden-

ter

ter cognovi, ad juvenum, atque tyronum directionem clare, & absque fucositate depromere.

§. CXXXVII.

Peractis igitur evacuationibus opportuno tempore, hoc est in primis febris diebus, juvandus est ægrotans, ut dixi, levibus, ac valde temperatis medicamentis expellentibus ad eruptionem promovendam, quam consequimur a blandis diaphoreticis refracta dosi exhibitis, & absorbentibus mixtis, ut sunt c.c. s. i. pp, lapid. cancr. pp, unicorn. ver. f. i pp; quibus addi poterunt aliquot grana bezoar oriental., vel stibii diaphoretici, vel quid simile; atque hoc modo perseverandum, usque dum eruptio incipiat, & maculæ per totam corporis peripheriam appareant. At ubi sudore perfundi videatur, a diaphoreticis abstinendo, in usum absorbentia tantum sunt revocanda, ut matr. perlar. pp, conch. pp, e. c. s. i. pp, lapid, cancror. pp, & similia.

§. CXXXVIII.

Hoc autem tempore minime negligere debet Medicus opportuna medicamenta oculos defendentia, ne in oculi bulbo variolarum pustulæ, a quibus oculi organum lædatur, emergant; ideo antequam eruptio incipiat, singulis quibusque horis oculorum palpebræ lenissime fricandæ sunt comis absinthii recentis, vel si mavis, nodulo sequenti modo parato.

℞. semin. summach, ℥ij
carthami. ℥j.

contunde, & fiat nodulus cum linteo mundo, quem in aqua rosarum albarum distillata immerges, & tum intra, cum extra oculum, palpebras scilicet, madefac, ut una, vel altera guttula etiam oculi bulbum abluat, quod sæpe in die iterandum

randum est, non solum ad perfectam usque pustularum eruptionem, verum etiam post quartam primæ eruptionis diem, quo tempore novæ variolarum pustulæ erumpere solent, ut dixi §. LXXXIV.

§. CXXXIX.

Sunt qui credunt in sapphyro, & in crystallo montana specificam ad defendendos oculos inesse virtutem ab eruptione variolarum, dum sapphyrus, vel crystallus montana pluries oculorum palpebris applicetur, atque per breve spatium super oculum detineatur; cui specificæ virtuti fidem qui vult adhibeat; ego nunquam. Hoc tantum mihi persuadeo, ea ab eruptione variolarum oculos defendere non aliter posse, ac aurum, plumbum, ferrum, vel quodlibet aliud metallum, vel vitrum, crystallus ordinaria, ovum, & similia; quum omne corpus tactu frigidum extrinsecus supra palpebras oculi superimpositum, ut bulbus parumper frigescat, nullam patietur in ipsis eruptionem exoriri; arcet enim frigus externam variolarum eruptionem, non minus in oculis, quam in tota corporis peripheria, si corpus, ratione aeris ambientis, vel alia qualibet simili caussa frigescat (ut in §. CXII scripsi); constipatis quidem a frigore poris, & pororum ductibus, nulla eruptio advenit, quod & eadem ratione oculis obtingit.

§. CXL.

Considerandа insuper est eruptionis dies, quæ ut plurimum in discretis, benignisque variolis quarta erit a febris invasione, vel septima; at ubi in tertia febris die, vel paulo ante eruptio incipiat (ut scriptum est in §. CXXIX.), dubium non est quin variolæ malignitatem aliquam præ se ferant, quum vel impetus a sanguine factus citam

citam promoveat expulsionem, vel natura pravam humorum qualitatem, & quantitatem exuere cupiens, quantocius eam moliatur; in hac profectò circumstantia ad absorbentia recurrere methodus condocet. Adverte tamen, quod quandoque etiam in quarta febris die confluentes prorumpunt, & præcipue quando in primis febris diebus haud factæ sunt debitæ evacuationes; ex quarum omissione ideo hæmorrhagia enormis, diarrhœa, vel aliud quid simile interdum advenit, quod natura ad hæc symptomata magis urgentia amovenda totis viribus intenta eruptionem postponit: Hic moderata expellentia in refracta dosi adhibeto.

§. CXLI.

Præterea maculæ jam eruptæ si febris, atque alia symptomata evanescant, minime adauctam habebunt malignitatem; at si febris, & alia symptomata continuaverint, pessimæ erunt. Cave igitur hoc tempore a frequenti medicamentorum usu, & præcipue ab illis calidinsculis, a quibus febris magis incenditur, & confusus, perturbatusque motus in massa sanguinis pariter, & a quibus sæpenumero pacata pravorum humorum separatio frustratur, & inepta variolarum eruptio promovetur.

ELEVATIONIS CURATIO.

§. CXLII.

Ruptis maculis, consideranda venit ipsarum elevatio, quæ quotidie eo, quo decet, ordine procedere, & pustulæ in fastigium elevari debent. At ubi ipsarum elevatio lente progrediatur, manifeste cognoscimus non solum humorum ignaviam, inertiamque, verum etiam imbecilli-

tatem

tatem medicamentorum, quæ minime indicatio-ni satisfecerunt; ideoque, vel eorum dosis, seu portio augenda, si expellentia sunt, vel quidpiam aliud aptum magis, & idoneum addendum, veluti unum, alterumve granum croci orientalis, vel parum pulveris Comitissæ de Kent, chelis cancrorum compositi, vel (si urgeat necessitas) aliquot grana pulveris radicis serpentariæ Virginianæ, vel contrajervæ, vel bezoar orientalis, quo melius separatio, & expulsio promoveatur: Caute tamen, & magna adhibita moderatione ob nimiam vim, & efficaciam. At si tunc cardiacis uti velis, elige pariter mitiora, habita portionis, seu dosis, & temporis ratione, fumenda, diascordium videlicet Fracastorii in aqua cardui benedicti distillata solutum, nec non pulvere aliquo blande diaphoretico, & absorbenti mixtum, ut

℞. diascord. Fracastor. ʒj, dissolve in
aq. card. b. distill. ℥v.
c. c. s. i. pp
matr. per. pp.
ibii diaphoret. aa. ʒß. m.

de qua mixtura quinta quaque hora, vel sexta duo cochlearia sumantur.

§. CXLIII.

Quando vero variolarum elevatio adhuc retardatur, licet ea, quæ expellendi vi gaudent, sint adhibita, hoc duplici de caussa potest accidere, videlicet, vel a mala qualitate materiæ, utpota valde crassa, & inerte, vel a viarum impedimento. Variolas has anomalas vocamus, nullo quidem servato ordine cursum suum peragunt; immo quoniam subtilis tantum materia ad cutem demandatur, crassior vero in visceribus adhuc inhæret, neque maturationis, neque debitum exsic-

catio-

cationis tempus obſervant , quapropter & pernicioſæ ſunt , & valde timendæ . Tunc ſi diarrhœa ſupervenìat , ne elevatio deturbetur , clyſtere ſtatim ex ſimplici decocto radicis tormentillæ confecto , in aqua avenacea , vel hordeacea incoctæ utendum eſt (quod pluries exitu ſane felici perfeci) quippe , qui materiæ inteſtina irritantis acrimoniam diluit , atque demulcet : Si vero perſeveraverit , addi poterit mixtura aliqua cum diaſcordio Fracaſtorii parata , in qua congruentem rhabarbari torrefacti doſem , vel ſpecies pro confectione hyacinthina incompleta , vel corallia rubra pp, vel unicornu foſſile , vel id genus alia , cum aqua cardui benedicti , & ſcordii diſtillata cochleatim ſumenda imperabis : Tali porro methodo diarrhœam compeſces , & variolarum elevationem eodem tempore promovebis . Sed opus eſt attente obſervare, num hæc, media diarrhæa, febris , & ſocia ſymptomata vel miteſcant , vel plane ceſſent; quum enim res tunc bene procedat, parum intereſt num forte variolæ in præſens abeant ; recurrent quidem poſthac, vel temporis decurſu, dummodo materiæ atrabiliariæ aliquid adhuc in ſuis capſulis ſuperſit . Quare Medicus elevatione poſthabita , ad reliquias morbi auferendas laxantibus minuentibus quotidie exhibitis animum convertat neceſſe eſt . Quandoque ipſamet varioloſa materia renum vias invenit, & tunc urinam ſecretam copioſo ſedimento albo reſertam conſpicimus; quæ ſeparatio, & expulſio plures perſeverabit dies , donec natura ſibi ipſi proſpiciens per hanc criticam excretionem fecerit ſatis , quo etiam in caſu variolæ, abſque ægrotantis damno , vel periculo nunc evaneſcent, alias iterum comparituræ . Sedimento tamen urinæ ceſſante , purgantia non ſunt obliviſcenda.

§. CXLIV.

§. CXLIV.

Adnotandum hic est, quod ficuti in adultis variolis confluentibus laborantibus, falivatio in primis eruptionis diebus advenit, a cujus continuatione tumor capitis, faciei, manuum, ac pedum maturationis tempore fuperveniens refolvitur, ita in pueris quatuor, vel quinque annorum eodem modo tumentibus, qui nec fpuere, neque excernere falivam in ore affluentem fciunt, utplurimum fupplet diarrhœa, hocque fere femper in decima quarta die, quæ nifi præfentaneis compefcatur remediis (ut fuperius diximus), diuturna, & fanguinolenta evadit, vel in veram dyfenteriam permutatur, lenta febre accedente; ipfi vero pueri carnibus omnino confumptis in atrophiam incidunt, ac demum vitam cum morte commutant. Hoc in cafu Medicus, antequam morbus ingravefcat, ad evacuantia rhabarbarina, abfque ulla cunctatione ftatim confugere debet, & bifce medicamentis, nec non clyfteribus ex lacte, & febo cervino paratis, vel liquore avenaceo, vel hordeaceo hujus fyptomatis principiis prudenter obftare; aliter ægrum perdet.

§. CXLV.

Si vero hoc eodem tempore, eruptione fcilicet facta, atque elevatione variolarum incepta, narium hæmorrhagia fupervenerit, & præcipue ubi antea fanguis haud miffus fuerit, dummodo moderatus fit fanguinis fluxus, res in vado eft, atque nihil timendum; tunc quidem ad expellentia paregorica, ut diacodium Montani, vel diafcordium Fracaftorii, vel ad opiata confugiendo, atque etiam ad topica medicamenta naribus applicanda, acetum nimirum fimplicem, aqua plantaginis diftillata mixtum pro narium ablutione, vel aceti vaporem, eo fcilicet fupra ferri lami-

nam candentem effuso, vapore vero naribus excepto, facile sanguinis hæmorrhagia sistitur, ut experientia docuit, & variolarum elevatio continuatur. At si enormis fuerit hæmorrhagia, si-mulque sufficientia signa urgentia, ad sanguinis missionem recurrendo (arguitur enim tunc plethoram adesse, vel sanguinis acrimoniam adauctam), & deinde paregoricis expellentibus valde temperatis, & moderate sumptis insistendo (ut supra monuimus), atque opiatis, fluxum sanguinis cohibere opus erit. Per hæc etenim medicamenta omnes evacuationes, sudore excepto, compescuntur, quinimmo & ipsa narium hæmorrhagia; simulque eodem tempore cutanea promovetur expulsio. Si vero ratione enormis hæmorrhagiæ variolæ jam eruptæ dissipentur, evanescant, e conspectu se auferant, & febris, ceteraque symptomata pariter abeant, nihil timendum, natura enim morbosam materiam hacce via ejecisse compertum est.

§. CXLVI.

His peractis, si qua materiæ putridæ suspicio insurgat, veluti, quum post hæmorrhagiam adhuc febris, & alia symptomata perseverare videantur, neque aliæ sequantur evacuationes, hoc in statu opportune iis inhærendum, quibus hoc mali genus profligare receptum est, venæ scilicet sectioni, clysteribus, vel leniter purgantibus, una cum opiatis expellendi virtute prædictis vespere sumptis; quæ si non juverint, nihilque attulerint emolumenti, quum incassum naturæ viam, qua se a variolosæ materiæ molestia expediret, pertentaverimus, actum de ægro erit.

§. CXLVII.

Ex dictis igitur solertiam non modicam, sedulitatemque ad variolarum subigendam (si natura non

non fuffecerit), ac expellendam materiam quam maxime requiri patet ; in hoc fiquidem tota ferè curationis fumma confiftit , fimulque fagacitas , ars , atque prudentia Medici , qui opitulandi au-xilii tempus , modum , menfuram, confilio etiam fumpto in arena , opportune difcernet. Cum ergo in variolis quatuor diftinctæ periodi confiderentur (ut jam in principio adnotavi) , fcilicet febris initium, ufque ad eruptionem, earum eruptio, ufque ad totalem elevationem, de quibus huc ufque verba fecimus ; remanet nunc maturatio, de qua in fequentibus fermonem inftituam; poftremo vero de exficcatione tractaturus.

MATURATIONIS CURA

§. CXLVIII.

Febris fecundaria maturationis tempore adveniens, pura , ac mera febris putrida eft , & inflammationem præ fe ferens (ut fupra non femel dictum eft), quæ in artis noftræ opprobrium, & in ægrotantium perniciem folet reviviſcere ; hæc autem aliter ac prima eruptionis febris erit curanda . In illo enim exordio variolarum febris fynochus fimplex fui generis vocari meretur, in qua liquorem tantum atrabiliarium aliis quandoque impuritatibus in ægrotantium corpore delitefcentibus fociatum confideramus, quem natura glandularum ope , antequam putrefcat , a maffa fanguinis feparare tentat ; ideoque crifim in cute principaliter molitur, unde variolarum eruptio apparet . At fecundaria febris non folum a materia putrefcente in cutaneis puftulis producitur, verum etiam tum ab internis puftulis , cum a copia putrefcentis humoris in maffa fanguinis relicta , quæ perfectam fynochum putridam, feu cum putredine conftituit.

Hæc igitur aliter anferri minime potest; nisi iisdem medicamentis, & eadem methodo, qua febris putrida, & inflammationem producens curari a sapienti Medico debet, clysteribus scilicet, purgationibus, sanguinis missionibus, vesicatoriis, & similibus. Ut autem generalem, facilemque regulam præscribere rite possim, opus est primo febrem considerare; nam si violenta, & immoderata appareat, neque vero a paregoricis, & opiatis, idonea, & modica dosa sumptis, neque a potionibus refrigerantibus, & acidulis, in calida potissimum regione, cito cohibeatur, ad sanguinis missionem in primis est confugiendum, ut quantitas ipsius, una cum portione materiæ crassæ, ac putridæ eodem mixtæ diminuatur; atque etiam intimæ partes sanguinem componentes dimoveantur, ac permutentur. Postea ad blande laxantia medicamenta pluries repetita, vel clysteres, nunquam tamen paregoricis, vel opiatis relictis. Si vero haud violenta fuerit, lenes tantummodo (juxta Rhazem) purgationes instituendæ veniunt, quarum ope materiæ putridæ quantitas detrahitur, atque minuitur. At si post eje-ctiones symptomata gravia, ut sunt cordis oppressio, respiratio difficilis, vel aliud quid simile, pravum, corruptumque humorem in massa sanguinis latere adhuc, & superesse ostendant, tunc iterum sanguinem mitti necesse est; ex his quippe signis, quæ propria, & inseparabilia dicuntur, quod maximam demonstrandi vim habent, atque adeo summopere attendendis, interiores aliquæ partes affectæ phlogosi deprehenduntur.

§. CXLIX.

Hoc maturationis tempore, videlicet post quartam eruptionis diem, usque ad septimam solliciti esse quammaxime, atque omnia diligentissime observare debemus; nam si febris ineunte morbo ince-

incepta post quartam adhuc eruptionis diem perduraverit, quum necessario a maxima humorum quantitate, & malignitate foveatur, haud dubie judicandum tunc temporis est damnum grave a tanta, & tali caussa eventurum. Interim non solum pulsum, urinam, & alia signa observare debemus, verum etiam sedulo, & assidue variolas inspicere, neque vero margines tantum ipsarum, sed & interstitia, materiam in pustulis contentam, atque elevationem. Si igitur variolarum margines rubri fuerit, & cutis interstitia adhuc rubro colore perfusa, si materiam jam albescere incipiet, atque pustulæ bene elevatæ, ac fast giatæ, rebus ita se habentibus ex necessitate febris etiam, & symptomata soc'a evanescere debent, dummodo nihil impuri, ac putridi in visceribus, & massa sanguinis fuerit retentum; quandoquidem omnia signa recensita naturam, quod suum erat, præstitisse ostendunt. Quando vero febris perseverat, licet enarrata optima signa adsint, credendum, immo pro certo, & indubitato habendum materiam putridam, vel in visceribus, vel in massa sanguinis latere diffusam; quumque aliquod necessario damnum parere debeat, valde metuendum, ne paulo post æger moriatur. Medicamenta §. CXLVIII. notata, etiam huc faciunt.

§. CL.

E contrario, licet febris mitior videatur, sed variolarum interstitia, aut ipsarum margines pallescant, seu materia in pustulis contenta serosa adhuc, vel pustulæ tunc temporis quodammodo depressæ conspiciantur, semper mali ominis est, contra quosdam adserentes, nihil mali ex hoc ominari, quod ea sit nimirum ipsius morbi conditio, atque natura; nam si hoc verum esset, etiam eas, quæ cohærentes dicuntur, & malignæ

ſatis ſunt, depreſſas aſpiceremus; quod tamen nunquam accidit, niſi quando natura ſatis humoris varioloſi, quo puſtularum elevatio perficiatur, continue non expellit, ob rationes alibi aſſignatas; & ex defectu continuatæ expulſionis vitæ periculum ægrotantibus imminere monuimus, quod & Cl. Michael Etmullerus volum. 3. recte his verbis faſſus eſt „ Si vero variolæ erumpentes non „ ſint plenæ, ſeu turgidæ, ſed depreſſæ, & in „ medio ſui habeant quaſi foveam (innuit) deficientem expulſionem variolarum, adeoque latens periculum. „ Licet (dixi) febris mitior videatur, valde tamen timendum eſt de proximo ægrotantis interitu, quia tunc febris re quidem vera mitis non eſt, ſed ſanguis lento admodum motu, & præter naturæ leges fluit, refluitque, refertur quippe putridis, craſſis, atque malignis humoribus, qui ipſum vel quodammodo coagulant, vel detinent, ac remorantur. Agentes quidem ſubſtantias, quæ maſſam ſanguinis pervadunt, vel prope extinctas, vel valde fractas, ac debilitatas, & naturam nimium a maligai, & corrupti humoris pondere oppreſſam, immo viribus deſtitutam, ad expulſionem continuandam, & vitam conſervandam nequaquam ſufficere mihi perſuadeo: „ Nemo quippe cum ſarcinis enatat „ (Seneca). „ Materia ſiquidem in corpore latens omnem viſcerum ſubſtantiam ſubit, inque omnia ſpatia influens, atque mibi ſtagnaus lenteſcit, proindeque ita craſſa, iners, & ignava evadit, ut ad cutem ferri, & deponi minime poſſit, niſi forte exigua quædam portio, craſſo illo, & glutinoſo humore nondum imbuta. Quis igitur adeo male ſanus, qui in hac rerum facie expellentibus, præcipitantibus, abſorbentibus, vel aliis ejuſdem farinæ variolis mederi pertentet? Quiſque enim hanc methodum in uſum revocaverit profecto hallucinabitur, ſuamque ipſe expectationem,

nem, fatali ægrotantia eventu, decipiet. Inculcanda igitur ea rursus mihi videntur medicamenta, & confirmanda, quæ subsidium, emolumentumque afferre poterunt, phlebotomia scilicet parum copiosa (si vires tolerabunt), & purgantia, quibus liberiorem in natura motum, immo levamen inducere possumus, si adhuc tamen juvandi tempus fuerit, qua methodo quidquid crassum erit, & in ventriculo, assidentibusque partibus diutius, & tenacius inhæserit, atque insiderit, per has vias facillime segregabitur, & exonerabitur. Quod ut consequi liceat; statim, nec ulla interposita mora venæ sectionem primo jubebis, deinde clysterem (remedia sane efficacissima), vel suppositorium ex sapone; sive ex melle cum sale gemmeo paratum applicare, quo prompte putrida valeat crassitudo expelli, quæ internas corporis partes, atque sanguinis massam labefactat, & pervertit, aliter opportunitatis hisce momentis neglectis, aut præterlapsis, irreparabilis jactura ex insperato ferenda est. Qua de re ego quidem Medicum hortarer, ne hoc auxilium usque adeo protrahat, donec symptomata illa in conspectum prodeant, quum fere una, aut altera hora, antequam æger animam agat, soleant apparere; atque adeo opportunis auxiliis ea prævenire multum præstabit. Quid porro eorum ope profeceris (modo tempestive fuerint adhibita) tum demum dignoscere licebit, quum æger a fœda putridorum, & pessime olentium excrementorum, quibus opprimebatur, coacervatione exoneratus, tantum exinde levaminis percipiat, ut ad vitam pene revocatus tibi videatur. Fœtor profecto, & graveolentia putredinis soboles est; atque adeo Medicus hisce observationibus, veluti quibusdam *datis*, geometrico more instructus, atque fulfultus, adduci in spem debet ægrotum in tuto fore collocaturum; adhærens axiomati illi

trito „ A juvantibus , &c. Quamvis enim æger ante hanc evacuationem aliquando quietus videatur in lecto jacere, & nullum jactatione , & inquietudine inæstuantium humorum signum edere, ubi tamen pulsus omnino naturalis, atque perfectus non appareat, ab interiori humorum coacervatione , & onere, levari oportebit ; relicto siquidem, ac neglecto hoc auxilio, breviter in pulsibus vel inæqualitas apparebit , vel intercalarea, aut intermittentes fieri videbimus .

§. CLI.

Ubi morbi exitus anceps videtur , & aliquam præbet suspicionem , tunc prudens Medicus maximam rerum commutationem haud expectare debet , sed eodem temporis momento quid agendum sit determinare ; facta namque mutatione in malum, damnum jam illatum esse censemus . Quapropter dum res in hoc statu sunt, aliquid leviter movere , ac paullatim tentare prudens erit consilium, ut inde rectius, & facilius a juvantibus indicationem sumat , & clare dignoscat . Principiis obsta , ut damna futura præcaveri possint , nam juxta Terentii (*u*) sententiam

Istuc est sapere , non quod ante pedes modo est,
Videre, sed etiam illa , quæ futura sunt,
Prospicere .

Neque aliena videntur, quæ edisserit Illustrissimus Comes Franciscus Roncalli , Parolinus in suo erudito opere , Europæ Medicina (*x*) dum de Hungaria tractat , cujus verba hæc sunt „ Si in variolis confluentibus aderant certissima sane summæ inflammationis in massa sanguinea latentis „ indicia, admiror, quomodo in tot remediis non „ per-

(*u*) Terent. in Adelph. Actu 3.
(*x*) *fol.* 109.

„ pertentata fuerit sanguinis missio, de qua nullam video factam mentionem. Quæque si fere „ omnes peribant, potissimum in principio utilis „ esse poterat. In hoc sane magna intercedit inter Hungaros, & Britannos diversitas, qui postremi venæ sectionem facili negotio in variolis „ tam in limine, quam aucto jam morbo instituunt. &c. „

§. CLII.

Si materia in pustulis contenta post quartum eruptionis diem serosa adhuc sit, & in verum pus crassum, & album nondum incipiat permutari, id signi satis est partem crassam non satis expulsam fuisse, sed intus latere. In hoc casu non aliis medicamentis, præterquam iteratis minuentibus, & laxantibus, vel saltem repetitis suppositoriis, vel clysteribus matutino tempore adhibendis, dummodo febris, & socia symptomata venæ sectionem non indicent, interior putredo eliminabitur; quamquam etiam expellentia paulo efficaciora vespertino tempore possint continuari.

§. CLIII.

Quandoque maturationis tempore, hoc est octavo morbi die, seu quinto ab eruptione, absque ulla hæmorrhagia, & absque ulla diarrhœa variolas retrocedere dicunt, non alia certe ratione, nisi quia parumper pallescunt margines, & cutis interstitia, vel quia variolæ ipsæ paullulum deprimuntur, sive, quod magis est, quia parva, vel nulla fit vulius inflatio, atque momento æger ruit in præceps. Verum enim vero tota horum ratio in eo consistit, quod natura illuc non amplius transmittit humorem, quo deficiente, sicut margines, cutisque interstitia irritari desinunt, ita quoque raborem amittunt; variolæ vero deprimuntur, tum quia non amplius humorem recipiunt, cum quod receptum

per

per insensibilem evaporationem deperdunt. Hac eadem ratione evanescit inflatio, quamvis hoc frequenter ob præcedentes contingat sudores, & æger ruit in deterius, quia materia morbosa, quæ erat expellenda, præ nimia copia naturam opprimit. Adest & alia ratio; interdum enim copiosæ in visceribus erumpunt pustulæ, quarum putredinis aliqua pars a venis absorpta talem, tantamque modo rarefactionem, modo condensationem, sive alium quemlibet, qui præter naturam est, motum in massa sanguinis inducit, quo febris denuo producatur, si non aderat, vel ingravescat, si adsit; quæ humorum fervens agitatio bene a Galeno explicatur in libro, de eis, quos purgare oportet, & etiam VIII. de composit. secundum locos; sicuti etiam bene a Manardo (y), & ab Hercule de Saxonia (z). Tot igitur, tantisque molestiis, & calamitatibus vexatus æger, atque jactatus, ut mori se sentiat, modo pronus, modo supinus, modo extensus, modo contractus jacet, demum coactus est e lecto surgere (ut diffuse in maturationis theoria sub §. XCVIII. scripsimus), quo aliquod invenire possit levamen: Surgit tandem, & postea brevi in agonem incidit, & moritur. Hic rursum obstrepunt quidam, ex marginis, interstitiumque pallore caussam dedisse mortis ambientem aerem clamantes, sed hi, cum vulgo, pessimo veritatis interprete, damni caussam nequaquam intelligunt. Nihil aliud enim est e lecto surgere, nisi vehementis æstus effectus ab humoris maligni copia coacervati intus, atque obruentis producti, quo æger quasi delirus, vel vere delirus, & impatiens lectum maxima cum violentia ideo deserit, ut ad suffocantem calorem temperandum quærat remedium, & levandas, quas patitur, angustias, atque oppressiones, ut melius respirare valeat. Moritur interim, & tota mortis causa,

(y) Libr. 13. epistol. (z) Libr. 8. de febrib.

caussa, ob fallaciam in judicando, in extrinsecus ambientem aerem refunditur: Quod si qui medicinam minime callent soli factitarent, libenter reticerem, quod in Portii Hippocrate (*a*) legimus. „ Novi autem Medicos nonnullos, veluti idiotas, „ qui ubi homines sine illorum consilio aliquid fecissent, ut si lavissent, vel deambulassent, aut „ aliquid comedissent, & bibissent, & fortassis hæc „ melius fuisset adhibuisse, quam non, nihilominus „ caussam sive ægritudinis, sive exacerbationis alicui ex his tribuebant, veram quidem caussam „ ignorantes, & fortassis id, quod commodissimum „ fuerat damnantes. „

§. CLIV.

Statim ac igitur prudens Medicus humorum fervorem, inquietudines, angustias, cordis oppressionem, & quasi suffocationem, febre interim ingravescente deprehendit, statim (inquam), & nulla interposita mora, antequam æger in extrema constituatur angustia, & gangræna, vel sphacelus in visceribus efficiatur, sanguinis missionem, aeetiam clysteres imperare debet, atque eorum vice, si ad manus non sunt, saltem suppositorio ex sapone parato utendum; diminuta enim harum evacuationum ope copia materiæ putridæ, & prope cadaverosæ, minuuntur quoque, & corriguntur symptomata, & validæ illæ molestiæ ab interiori materia excitatæ: Palam est ægrum eodem momento maximum persentire levamen; quietus etenim deget, neque amplius lecto surgere contendet; nec variolæ (ut ridiculum credit vulgus) retro cedent; pustularum quoque margines, si quem deperderint, colorem rubrum iterum acquirent; & natura demum a sarcina sublevata, aptum, ordinatumque cur-

(*a*) Lucas Antonius Portius in lib. de Prisc. Medicin. Hipp. Paraphr. p. m. 97.

cursum facile continuabit. Quod nunc scribo, jam antea docuerat egregie Sydenhamius, dum de febre putrida variolis superveniente in hunc modum verba faceret (b) „ Quamobrem ea sola in remediis huic malo cedere posse prudens quispiam „ existimaverit, quæ ad retundenda secundariam „ hanc febrem, quam putridam appello, maxime „ faciunt. Id vero nihil efficacius præstat, quam „ copiosa sanguinis eductio, quo pacto vitiatæ illæ „ particulæ, quæ morbi sunt fomes, confertum a „ sanguine exulant; Neque huic praxi, si quid ego „ judico, variolæ in quo jam sunt statu vel minimum intercedunt: Jam enim pustulæ nullo modo introrsum agi possunt; adeo ut si æger morbi tempore fatis cederet, & cadaver in terram „ frigidam exponeretur, attamen pustulæ jam in „ duritiem incrustatæ, nec intra eutim se recipere, nec minimam molis suæ partem amittere „ poterint ..... Nec fane eum variolis jam nobis „ res est, sed cum alio prorsus morbo, nempe febre putrida. Has ob caussas sequente methodo „ mihi comperta feliciter usus fum; quam si omittas, nec aliam video, nec conjectura assequi possum, quo pacto æger ita certo queat liberari. „ Hæc vero methodus, mittendi nempe sanguinem in variolis, antiquitus comperta fuit ab Arabibus, scilicet Rhaze, Avicenna, Alfaravio, & ceteris; immo etiam a nostris Europæis, ut Gometio, Pereyra, Hollerio, Paræo, Botallo, Mercato, Diomede Amico, Horstio, Josepho de Medicis, Zacuto Lusitano, Augenio, Heurnio, Bartholino, Mayernio, Riverio, Mortono, aliisque plurimis; & semper opportuno tempore celebrata, & proportionata quantitate juvamen maximum variolantibus attulit. Sed nec omittenda, quæ eodem citato loco, & pagina Sydenhamius observat „ Cum „ vero

(b) P. m. 377.

„ vero ſub ultimis morbi diebus haud raro accidat, „ ægri alvum, partim a morbi natura, partim a „ magna paregoricorum vi, quorum opem plane „ depoſcebat morbi ratio, ita conſtipatum eſſe, ut- „ tum fere ſuffocetur ille, tum febris ad eum gra- „ dum aſcenderit, ut jam de ægro conclamatum „ videatur, duro huic nodo durus cuneus aptandus „ eſt, & rebus ſic ſtantibus longe minus ægro pe- „ riculi erit ab aſſumpto cathartico leniente, quam „ a febre eo vehementiæ ab alvinarum fæcum re- „ tentione profecta. Sicut nec etiam de cathartici propinatione dubitarunt Horatius Augenius, Diomedes Amicus, Hoffmannus, atque alii.

§. CLV.

Præcipue vero id in memoriam revocandum, naturam nimirum ipſam quammaxime ad humorum expulſionem niti, atque ægro vires addere, & præterea Medico prompte in ipſorum ingenti æſtu medicamentum purgans præbenti optime favere.

§. CLVI.

Neque vero ſapiens, prudenſque Medicus aures vulgo præbere debet dicenti, ex hujuſmodi detractionibus variolſæ materiæ retroceſſum valde eſſe timendum (ut abunde ſuperius diximus); nam materia extra vaſa continetur, alienata ſcilicet a maſſa ſanguinis, id eſt intra cutem, & cuticulam, ut metipſæ puſtulæ oſtendunt, in quibus craſſeſcit, atque ſpiſſatur; quare neque clyſteribus, neque purgantibus, neque ſanguinis miſſione fieri poteſt, ut amplius hujuſmodi craſſus, denſuſque humor retrorſum eat, utpote e vaſculis jam effuſus, & a maſſa, & gyro ſanguinis abalienatus. Fabuloſum igitur eſt retrogradum illud iter, & vanus evacuandi per purgativa medicamenta metus, vel mulierculis, & idiotis deſpiciendus.

§. CLVII.

§. CLVII.

Variolæ igitur ad maturationem perductæ munus suum adimpleverunt, ideoque remotæ, & valde dissitæ censentur a præsenti curationis scopo. Agitur quippe hic de febre secundaria, quæ suapte natura febris est putrida, & inflammationem producens, ut dicere solemus, a corruptorum humorum intus latentium colluvie exorta, quam nunc considerare, ac diligenter contemplare debemus. Hæc est fovea, quæ ante pedes est, ad quam mentis oculos conjicere providum; aliter in ipsam incidere pudor, & opprobrium esset. Ad hoc vitandum multum conducunt scriptores, & præcipue Angli, quos in suis ægrotantium historiis nihil intentatum reliquisse videmus; & modo una arte, & methodo, modo alia, atque alia quæritasse, ut ægrotantibus valerent sanitatem reddere. Hoc pacto reserantur Medicorum oculi, ut alienis saltem laboribus sapere aliquando possint, & facili negotio addiscant, qua ratione, & via, quibusque præsidiis recte, atque salubriter hujusmodi curatio sit instituenda, præcipue si qui medicinam faciunt docile habeant ingenium, & ab infausta methodo declinare cupiant. Fateor quidem me sexcentos hujus generis ægrotantes habuisse curandos, dum Viennæ Austriæ (ubi sane optimi habentur Medici) medicinam exercebam, quibus clysteribus, suppositoriis. laxantibus, vesicatoriis, & missione sanguinis maturationis tempore juvi: Iis vero, in quibus phrenitis cum adaucta febre apparebat, vel alia signa ejusdem notæ, non solum sanguinem detrahere non dubitavi, verum etiam cucurbitulas scarificatas, hirudines, & vesicatoria applicui, quibus auxiliis, nullo pene interjecto spatio levamen non leve obtigit. Sanguis quidem extractus, post congelationem pluries gelatinosam pelliculam albam, vel flavo-viridescentem in superficie demonstravit, cruor

cruor vero sub gelatinosa crusta delitescens nullam concretionem, aut crassitudinem sæpenumero habebat, sed liquidus erat, niger, atque corruptæ densitatis videbatur.

§. CLVIII.

Quum quandoque gargarismata, apophlegmatismi, potiones diluentium, etiam largæ, quin & spiritus vitrioli ad aliquas guttulas in ista pro ordinario potu mixtas inutilia fuerint reperta ad salivationem denuo promovendam, si sponte defecerit, tumentibus, vel non, facies, & manibus, cito, & absque ulla temporis jactura, præcipue quando faciei tumor collabescit, ex nimia in visceribus morbosæ materiæ spissitudine, & densitate, idonea alia evacuandi media, alia etiam ex parte, salivationis loco tenranda sunt. Convenientissima enim, & in praxi valde accommodata in isto casu, ac etiam in secundaria maturationis febre habentur, præsertim ubi alvi adsit durities. Dixi cito, nam cunctando cumulum in visceribus putridorum humorum jam corruptorum relinquimus, qui momento temporis talem, tantamque putredinem, fœtoremque redolent, ut brevi ægrotantis corpus ad corruptionem trahant. Quod autem largæ potiones conveniant, id quidem confirmari video ex eo, quod mihi nuper relatum fuit, videlicet, Celeberrimum Richardum Mead natione Anglum in variolarum cura magnam aquæ copiam infirmis præcipere, quæ methodus in præsenti maturationis tempore, & etiam in salivationis defectu & multum laudabilis est, & absque hæsitatione sequenda; copiosa enim aquæ potio viscera diluit, alvum laxat, orgasmum sanguinis temperat, omnem (uno verbo) paginam adimplet.

§. CLIX.

Adde etiam, quod in variolis cohærentibus, & con-

confluentibus non solum facies, manus & pedes in magnam intumescunt molem, verum etiam & scrotum, & præputium in masculis, & tunc salivatio copiose, & ordinate profluit, quæ ad initium usque exsiccationis variolarum servari solet, hoc est post undecimam ab eruptione diem, quo tempore brevi etiam intervallo detumescunt. Quamquam vero hoc modo res secundum votum evenire videatur, æger tamen a vitæ discrimine minime erit immunis: Passim etenim observatum fuit inopinato aliquos ultimum obiisse diem post continuatam, ac ordinatam salivationem. Statuendum ergo est, salivationem haud semper esse satis; & ad ægrum conservandum aliis uti remediis oportere evacuantibus scilicet, & diminuentibus, qui morbi reliquias tollant; quod & Arabes, & Europæos magno ægrotantium emolumento præstitisse non semel monnimus; & quamvis plurimi media salivatione ab imminenti vitæ periculo liberi fiant, attamen non omnes exsiccatis variolis convalescunt. Quandoquidem (& hoc plus quam semel diximus), qui variolis confluentibus laborant, eo præcipue urgentur discrimine, quod saliva his ultimis diebus magis glutinosa evadens, fauces præcludat, cui quidem symptomati hoc in casu, si propria, atque idonea gargarismata, tum & diluentia non conducant, purgantia præscripta, vel spontanea diarrhœa succurret, quæ item nisi sponte desinat, rhabarbaro, & clysteribus, vel lacte, & aqua mixtis pro potu, & narcoticis assumptis facile juxta Sydenhamii methodum compescetur.

§. CLX.

Quod vero attinet ad urinæ impedimentum, quod fere semper maturationis, vel exsiccationis tempore, etiam in discretis exoriri solet, ubi lotium sæpe spatio viginti quatuor horarum, aut plus non

depo-

deponitur, postea per se, & sponte, si febris non adsit, parva deambulatione iterum urinæ defluent; at ubi perseveret diureticis blandis, & copiose haustis diluentibus ex infuso florum malvæ arboreæ ad tincturæ extractionem, vel alkekengi, radicis graminis, & similibus ad acrimoniam diluendam est utendum. Sydenhamius vero, ut hujus generis ægrotantes curaret, lecto eos surgere permisit, qui bis, vel ter cubiculum obambulantes, urinam fat copiosam reddiderunt, licet antea nullum diureticum sumpsissent medicamentum.

§. CLXI.

Sæpe epidemiæ tempore alia prava erumpunt exanthemata, distinctum epidemiæ characterem præ se ferentia; quorum accessione variolæ, jam se valde malignæ, totam fere spem de ægrotantium sanatione rapere videntur. Hoc in casu bezoartica, alexipharmaca, & hujus generis alia medicamenta optima censentur, præcipue temperata, & quando morbi initio, hoc est ante variolarum eruptionem alvus satis laxata fuerit, & sanguis missus; quum enim ob præcedentes evacuationes, & subsequentia alexipharmaca, nec non alia, quæ a morbomet indicantur auxilia, materia prava educatur, ut superius exposuimus, non tantum aliqua de futura valetudine spes aderit, sed, experientia docente, etiam a morbo tam gravi hac metodo liberantur. Si vero antea neque missio sanguinis, neque evacuantia sint adhibita, neque spontanea diarrhœa advenerit, statim ad eadem confugiendum, additis etiam vesicatoriis, hirudinibus, & similibus, prout indicia, & necessitas postulaverint. Juvat enim hoc epidemiæ tempore omnia potius tentare, quam ægrum omni spe destitutum perire. Hippocrates.

§. CLXII.

Quando vero variolis alii copulantur morbi, ad illum præcipue convertendus est animus, qui magis urget; & ægrotanti interim iis præsidiis, succurrendum, quæ ceteris morbis sunt congruentia, addendo etiam ea medicamenta, quæ pro variolia opportuna censentur.

§. CLXIII.

Ex superius dictis habes jam duo comperta *data* quibus poteris, sine dubitatione, auxilii quantitatem, tempus, atque modum ad perfectam curationem invenire. Primum *datum* est, quod in omnibus malignis vel epidemicis variolis semper humoris pravi, & putridi eruptionis tempore a sanguine separati magna pars in visceribus remanet; viceră quippe omnia variolarum pustulis (ex observationibus superius allatis) referta sunt. Secundum *datum* est quod sangnis ipse ejusdem materiæ putridæ, ac inflammandi vi præditæ in visceribus relictæ, mediis venis partem aliquam rursus absorbet; qua de caussa febris secundaria in conspectum prodit, una cum omnibus malignis, & pravis illis symptomatibus, a quibus fatalem eventum timere debemus. Cardo igitur hujus curationis in istis duobus evacuandi modis, phlebotomia scilicet, atque purgantibus omnino vertitur; ubi vero uter vel ambo magis conveniant, clare superius signa, & conjecturas dedimus, tum in theoria, cum etiam in praxi, sive methodo curandi. Has evacuandi rationes pulchre omnes Arabes, & postea plurimi Europæi necessarias cognoverunt; ideoque usi sunt sanguinis missionibus, cucurbitulis scarificatis, hirudinibus, quibus sanguinis orgasmum compescere, & quantitatem minuere potuissent, ut ipse liberius postea per vasa etiam minima circuitum peragena, separationes impuritatum, quibus erat implicitus efficere,

fuas-

suasque demum partes obire perfecte valeret. Eodem modo etiam ab iisdem Arabis alvi ejectiones tentatæ fuerunt cum aqua fructuum laxandi vi præditâ, forsan ex tamarindis, & similibus facta, cujus formula in libro 3 Antidotarii Mesues legitur. Postea vero & Europæi minuentibus purgativis, clysteribus, suppositoriis, vel prunis dulcibus cum foliis sennæ orientalis mundatis incoctis, & in quantitate parva, una cum ipsorum jusculo sumptis, ut alvus bis, vel ter de die descenderet, maximo ægrotantium levamine, & emolumento usi sunt. His igitur prudenter consideratis in hac tam prava, ac maligna affectione, & ægrotantium sanitati, & medicinæ decori prospicies.

EXSICCATIONIS CURA.

§. CLXIV.

Superest nunc, ut paucis de ultimo variolarum tempore sermonem faciamus, quod ab undecima eruptionis die, vel decima quarta ab initio febris, usque ad vigesimam quartam numerari debet, & forte etiam ultra. Pluries ego in decima quarta, vel decima septima die novam alborum exanthematum valde parvorum, ad formam milii, eruptionem vidi, quæ tametsi ex se minime lethalis aliquando evaserunt, ob residuum scilicet materiæ putridæ visceribus adhuc hærens, seu ob quantitatem fæcum in intestinis detentam, & nulla arte expulsam. Ubi enim vel clysteres applicitì, vel laxantia, & diminuentia fuere propinata, aut non apparuerunt, aut media ejectione cum ægrotantis levamine statim evanuerunt.

§. CLXV.

Hic animadvertendum est, quod Josephus de Medicis Cretensis (c) scripsit, Nunquam esse sub variolarum exitum fidendum febris remissioni; strenue autem debere pugnare Medicum, & omni conatu curare, ut reliquum putredinis, & cacochymiæ per varias vias, maxime per venæ sectionem, & lenem purgationem totaliter e corpore educat, atque extrudat. Et si etiam aliquoties hoc auxilii genus natura ipsa, si valida sit, ope diarrhœæ pertentet, nullo tamen modo illi debet Medicus rem totam relinquere, verum diminuentibus, & præcipue rhabarbarinis auxilium præbere; quapropter ubi morbus inclinaverit, atque pustulæ exarueriut, quæ ventrem leniter ducunt suadenda. Et si fluxus supervenerit ob superstitem materiam (quam, quum per cutim expellere minime potuit, per alvum natura emittere tentat), hunc naturæ conatum, seu crisim, a prudenti Medico rhabarbaro, aliisque id genus remediis juvandum esse monuit Marcellus Donatus Mantuanus, cum eorum intitione, qui in fluxibus alvi nunquam solutione ventris utendum esse contendunt.

§. CLXVI.

In isto ultimo variolarum tempore, sive stadio, judicio, & conjectura assequi debemus, quid a residua materia in visceribus relicta effici possit; quandoquidem quum ea in hoc statu, non alia, quam inertiæ vi prædita censeri debeat; quid inde secundum Staticés leges colligi, & confici liceat, quisque facile videt; semper enim in illo statu, in quo semel est collocata, aut deposita, persistet. Hujus materiæ præcipue massam sanguinis esse participem oculis ipsi cernimus ex ejusdem

(c) Joseph de Medicis Cretensis a Freinde relatus. p. m. 130.

dem missione, saltem in malignis hoc tempore necessaria, ubi sanguis extractus in superficie flava, viridi, atque variegata crusta, ut in rheumatica affectione laborantibus, obductus conspicitur; unde & cujus indolis materia esset, & damnum quod parere potuisset, vel autopsia demonstrat.

§. CLXVII.

Ceterum omnibus his diebus, a decima quarta scilicet febris die, usque ad vigesimam quartam, & ultra, more Arabum, aliam aquam fructuum laxandi vi præditam præscripsi, quemadmodum in §. CLXIII. quotidie ab ægroto sumendam, quæ nimirum prunis in aqua communi coctis, & foliis sennæ orientalis a stipitibus mundatis, additis aliquot anisorum seminibus confecta erat; non solum vero pruna nonnulla cocta, verum etiam aquæ, in qua cocta fuerunt uncias binas ægrotanti exhibebam, qua methodo bis, vel ter singulis diebus fluebat alvus, & tunc ocularis etiam inspectio non solum majus robur, & coloris aspectum meliorem, vividioremque, verum etiam carnes partim a qualitate, & quantitate morbi, partim a diæta deperditas, & consumptas, ægrotantes acquisivisse monstravit. Post variolarum quidem exsiccationem purgantibus reliquias morbi amovere necessum est; quibus relictis facile morbus alius alio succedit, & quidem alius alio plerumque pejor.

§. CLXVIII.

Ab undecima eruptionis die, quando pustulæ exarescere incipiunt, plurima ad infarum fossulas, seu vestigia vitanda pharmaca adhiberi solent. Libet hic vel unum describere, quo non sine fructu, atque emolumento uti consuevi; nimirum in prima exsiccationis die nodulum parabam ex sale

communi contuso, quo in qua florum fabarum distillata intincto, faciei pustulas madefaciebam, sic erodentem pustularum acrimoniam corrigens, atque promptam illarum exsiccationem promovens deformitatem removebam.

§. CLXIX.

Curatis omni ex parte quidem variolis, & mundata cute a crustis sed omissa purgantium repetitione, & venæ sectione, quamvis nihil amplius timendum videatur, novi tamen (quod sane nunquam satis monitum censeo) adveniunt morbi a reliquiis materiæ putridæ in massa sanguinis, & visceribus jacentibus. Plures phthisicos, plures atrophicos observavi; aliquos pulmonum vomica affectos, scrophulis alios, & scorbuto. Horum curationem feliciter peragere mihi datum est, præter specifica pro unoquoque morbo, totis viribus incumbendo ad expellendas minuentibus purgantibus, & venæ sectionibus materiæ variolosæ reliquias; quamdiu enim infixæ pertinaciter in aliqua corporis parte hærent, omnium morborum, si non inanem, difficillimam saltem, diutinamque curationem efficiunt. Ratio hoc quoque suadet, vanum enim esset effectus tollere velle integra adhuc remanente caussa, quare (nescio an juris consultorum effato locus sit habendus) Melius est intactam rem servare, quam, vulnerata caussa remedium quærere. Ad rem intactam servandam vide quid dixi in principio hujus paragraphi.

EPILOGUS.

§. CLXX.

IN variolis cohærentibus, confluentibus, anomalis, sive quovis alio charactere, vel ratione ma-

malignis, exploratum est naturam ex se minime esse capacem totam materiæ variolosæ quantitatem expellendi, licet hæmorrhagias, diarrhœas, vel alia evacuandi media tentaverit. Necessario igitur portio quædam in massa sanguinis, vel visceribus remanere debet, licet feliciter variolæ erumpant, eleventur, maturescant, & exsiccentur; quæ portio novos morbos gignere valet, vel saltem ita fractam ægrotantis sanitatem reddere, ut non pauca damna deinceps sustinere cogatur. Ideo peracta demum maturatione, vel in principio exsiccationis repetitis purgantibus corpus a fordibus abstergere necesse est.

§. CLXXI.

Neque in febris initio negligenda est venæ sectio, quæ non tantum futuras narium hæmorrhagias avertit, verum etiam sanguinis orgasmum compescit, unde natura meliorem, ac pacatiorem suam crisim peragere valet; præcipue quando febris satis aucta apparet. At si adhuc durante febre eruptio stato tempore non incipiat, statim ad purgantia, & clysteres confugito, quorum ope natura liberius suum cursum peragit, & copiam maligni humoris facilius extrudit.

§. CLXXII.

Si igitur variolæ fuerint nigræ, lividæ, vel fusci coloris, vel verrucosæ, & putulenta materia intus carentes, sive quovis alio pravo charactere insignitæ, si inquam, venæ sectione, cucurbitulis scarificatis, vesicantibus, prout morbus ipse exigit, atque indicatio, vel suppositoriis, clysteribus vel levibus catharticis minuentibus quotidie mane exhibitis, quo saltem unoquoque die laxata alvus bis, terve fluat, vespertino vero tempore paregoricis, & opiatis non medeantur, scito nullam aliam meliorem statui posse methodum, omnia quantumvis

H 4 ar-

arcana a medicastris, & circumforaneis decantata elegeris, atque adhibueris.

§. CLXXIII.

Maturationis tempore, febre iterum apparente, ægrotans ea methodo erit curandus, quam in putridis, atque inflammandi vim habentibus febribus optimi practici adhibere solent; nisi unica variolarum contemplatione hallucinatis ægrotos pessumdare velimus.

§. CLXXIV.

Numerus, & magnitudo variolarum, vel confluentium, vel epidemicarum, humorum copiam; ipsarum color maturationis tempore adveniens, qualitatem demonstrat. Qua methodo hujusmodi variolæ mederi debeant, supra jam dictum est. Atque hæc quidem sunt fere omnia, quæ ad tanti morbi cognitionem, & curationem necessaria ipse judicavi, & quæ medicus industrius observare, & experiri opportuno tempore debet, ut ægrotantibus, quos regendos sumpsit, auxilium præstare possit utile, efficax, atque conveniens.

DE

DE
MORBILLIS.

DE MORBILLIS.

§. I.

ABSOLUTA, quoad ejus fieri potuit, variolarum tractatione, congruens sane, nec ab re alienum visum est etiam de morbillis sermonem instituere, Gentis Arabicæ Medicos fuisse primos, qui de morbillis verba fecerint, supra de variolis agentes jam diximus. Hi vero non solum pueros, verum & adultos, nec non in ætate virili constitutos aggredi solent,

§. II.

Est qui putat (a) morbillos sic vocari ob eumdem ad pestem respectum; Morbus enim antiquitus pestem significabat, ideo morbilli levem pestem significant; & quidem illa humorum agitatio, & perturbatio, enormes illæ sive sursum, sive deorsum, sive utrimque simul ejectiones in morbillo-
rum

(a) Ludovic. Mercatus de pueror. morb. lib. 2. Cap. 22.

rum febre quandoque excitatæ malignitatem ostendunt. Sane Rhazes illos pro peste habuit.

§. III.

Joannes Manardus (*b*) credidit morbillos a Galeno (*c*) exanthematum nomine fuisse designatos. Idem etiam de Hippocrate dicit, maxime, quia in primo Epidemiorum, & alibi senex hic scripsit, multos pueros morbo interiisse morsibus pulicum quamsimillimo, quod morbillorum formæ optime quadrat: Eodem modo Ætius. Avicenna morbillos variolas cholericas esse credidit.

§. IV.

Morbilli maculæ sunt rubræ, primo in facie, & collo, postea per totam corporis peripheriam eruptæ, quæ nullam habent elevationem, neque suppurant, & plerumque intra novem, vel undecim dies evanescere solent. Morbilli igitur sunt maculæ parvæ, rubræ in cute erumpentes, cum febre continua, æque ac fynochus simplex (febris vulgo inflammatoria appellata), æquali, & plana cuticulæ superficie, levi ad tactum calore perfusa florescentes, quæ in morbi declinatione cuticulam excedentes, ad instar squammarum decidunt.

§. V.

Caussa interna, quæ morbillos producit eadem est, ac illa, quæ variolas gignere diximus; artamen non tantum, ut in variolis, liquoris atrabilarit copiam sanguini immisceri autumo; nec tantam aliorum pravorum humorum colluviem utplurimum præ se ferre; licet quandoque maligniores quam variolæ esse soleant, citiusque jugulent. Ceterum ex caussa variolas producente facile argues quo-

(*b*) Lib. 7. suarum epistol. Epist. 2.
(*c*) De morb. curand. Cap. II.

quomodo & morbillorum productio fiat. Et eodem loco, ubi de variolarum caussa locuti sumus, ibi omnes circumstantias, quæ etiam morbillis copulari solent, & quomodo isti inter se discriminari possint, reperies.

§. VI.

Morbilli differunt a variolis secundum magis, & minus, quum ab eadem caussa producantur. Primo ægrotans horripilatione concutitur, mox sequitur febris acuta quidem, & continua, cum tendinum subsultibus, delirio, vigiliis, aliquando comate, sternutatione frequenti, oculorum rubore, & lacrymatione, molestia lucem sustinendi, dolorosa corporis lassitudine, & præcipue lumborum, punctuis per totum corpus dolorem adferentibus, ac si acu leviter pungeretur, urina pallida, & subtili, inappetentia, quandoque nausea, & vomitu, voce clangosa, aurium, & narium proritu, capitis gravedine dolorosa; aliquando etiam ferina tussi, cum gutturis, & faucium inflammatione, cordis violenta oppressione, & respiratione difficili; quo tempore distincta macularum eruptio apparet. In eo vero a scarlatina, seu purpurea febre differunt, quod hæc maculas, non quæ pulicum morsibus adsimilentur, sed quemdam quasi continuatum cutis roborem referat.

§. VII.

Liquor ille atrabiliarius, a quo etiam variolæ producuntur, aliis cacheticis, & cacochymis humoribus in massa sanguinis existentibus mixtus, a natura, ope separationis a glandulis milliaribus facta, ad cutem transmittitur, qui liquor propria, qua pollet, indole, & acrimonia, cutis fibrillas irritando, & crispando stagnat, inflammationemque maculis planis, ac rubris interpunctis gignit; &

primo

primo punćturis, postea vero pruritu molestiam excitat.

§. VIII.

Neque alius est liquor in humana machina existens, qui magis massam sanguinis agitare, colliquare, & in acrimoniam convertere possit, quam atrabiliarius, quodammodo ad veneni naturam accedens.

§. IX.

Primus ergo morbillorum eruptionis locus facies, & collum; attamen intra paucas horas (ut ita dicam) totum est corpus, dummodo illorum eruptio bene, naturaliter, & cum ordine procedat; & maculæ rotundæ, rubræ, morsuum pulicum recenter factorum colorem, ac formam exhibeant.

§. X.

Regularis morbillorum eruptio a tertio febris die incipere solet; apparent enim tunc aliquæ maculæ rubræ in facie, & collo, & postea brachiis, manibus, atque per totum corpus ita erumpunt, ut perfecta, ac tota ipsorum expulsio brevi temporis spatio absolvatur. Hujusmodi eruptio cum mediocri, & temperata febre, & paucis, vel nullis sociata symptomatibus, boni ominis est; ostendit quidem bonæ indolis, ac benignam hujus morbi caussam esse. Verum si ex pulsuum magna perturbatione, vel ex aliquo alio hujuscemodi signo febris valde aucta, & impetuosa, ut Arabes loquuntur, se prodit, tunc ex sanguinis agitatione, & perturbatione nimia, eruptio nequaquam benigna, & critica, sed potius symptomatica, seu (ut Antiqui, & etiam Recentiores notarunt) exitiosa erit.

§. XI.

Morbilli alii sunt benigni, alii maligni. Benigni di-

dicuntur, qui sporadice, absque ullo prævio contagio, vel epidemia, & a minori liquoris atrabiliarii portione, atque ipsius mitiore indole producti, sine ulla pravorum humorum aggregatione cito intra triduum integre erumpunt, febremque proscribunt; valida in hoc casu natura censetur, dum tam cito morbosam materiam extra corporis peripheriam pellit, suamque crisim adeo perfecte operatur, ut & pulsus vegetus, naturalisque sit, & maculæ vividum colorem ad diem usque nonam servent; qua transacta dissiari, & una cum ægrotantis molestia ordinatim evanescere incipiant. Et hæc quidem sunt, quæ in morbillis desiderantur, ut benignos esse dicere possimus.

§. XII.

Neque timendum erit si in primo febris die delirium, coma, vel tendinum subsultus, & similia appareant, tunc enim symptomata ista, si moderata sint, neque diu durent, non vitæ periculum portendunt, sed potius futuram crisim, morbillorum scilicet eruptionem, quæ perfecte absoluta, abibunt: Oscillatio enim, quam eo tempore fibræ patiuntur vividiorem, ita morbillorum materiam in massa sanguinis contentam agitando, & impellendo urget, ut promptius ad vasa secernentia deferatur, ac eodem motu, & impulsu per ipsorum excretoria separetur, & alienetur. In eruptione etiam involuntariæ lacrymæ sæpe adveniunt, quæ abundantiores potius, acriores que sunt, quam in variolarum principio, a faciliori acrimoniæ in sanguine jacentis separatione productæ, & a pressura fibrarum se spasmodice stringentium expressæ.

§. XIII.

Attendenda tamen est cujusque ægrotantis dispositio; interdum enim ex humoribus pravis cacochymis, & cachecticis, sive alia mala qualitate præ-

præditis, quibus antea ægroti machina referta jam erat, & quibus liquor atrabiliarius fuit postea imbutus, morbilli, licet sporadici, maligni evadunt. Raro vero, & fere nunquam tantæ malignitatis, virolentiæ, & ferociæ erunt, ut si quibus miasma epidemicum, venenatum, ac malignum accesserit, a quo stagnationes fluidorum plus æquo producuntur, & conservantur.

§. XIV.

Maligni item sunt, qui per contagium epidemico tempore disseminantur; quia semper miasma venenatum, a quo epidemia insurgit, præ se ferunt: Effluvia enim illa contagiosa liquori atrabiliario inlata ipsos malignos, ac pestiferos (ut cum Rhaze loquar) constituunt. Hinc febris magna, cui fere omnia prava symptomata jam recensita copulantur, ita ut morbillorum hujuscemodi ferocitati omnis synochus putrida, omnis maligna febris cedere debeat: Immo nec tam atrox est ipsa petechialis febris, quamvis ut hæc spem salutis relinquat, serius, quam morbilli debet eruptionem conficere. Hanc morbillorum malignitatem demonstrare voluit, qui (*d*) eos in duo genera divisit; alterum, in quo per minimas pustulas cutis aspera redditur, ac rubescit, & leviter quodammodo corroditur; alterum vero, quod sævum, ac ferum est, in quo hæc omnia asperiora, & graviora fiunt.

§. XV.

Solet aliquando morbillorum epidemica constitutio ita grassari, ut funesta fere omnibus ægrotantibus evadat, dum febris initio morbillis angina, peripneumonia, & similes copulantur morbi, quia a maxima materiæ morbosæ acrimonia glandulæ in laryngе, pharynge, vel in pulmonibus existentes

(*d*) Cornel. Celsus in fine libr. 5.

tes exulcerantur; qua de re non tantum tussis ferina, difficilis deglutitio, pectoris dolor lancinans, sanguinis sputum, anhelitus, suffocatio, & gutturis strangulatio, verum etiam sphacelus in faucibus sequitur, præcedente semper pulsuum intermittentia, superaddita pluries diarrhœa torminosa, & colliquativa, cum macularum abolitione.

§. XVI.

Hæc epidemia Viennæ Austriæ anno (ni fallor) 1732. visa fuit. Primo febre valde acuta, & inflammante ægrotantes adoriebantur; & in prima febris periodo morbillorum eruptio apparebat, maculæ vero in hac corporis parte rubræ, in illa pallidæ conspiciebantur, cum faucium inflammatione. Secunda, vel tertia febris dies sphacelus in faucibus aderat; alvus laxa erat; maculæ evanescebant; postremo ægrotans brevi temporis spatio moriebatur, tertia scilicet, vel ad summum quarta ægrotationis die.

§. XVII.

Si febris a prædicto venenato effluvio putridæ materiæ mixto incrementum sumpserit, in synochum cum putredine permutabitur, & tunc ægrotans comate, vel delirio, tendinum subsultibus, ac spasmis affectus erit, pulsus vero si tunc debilis, & frequens fuerit (ut passim in hoc febris initio observatur), postea vero intermittens evaserit, utplurimum funestum morbis exitum ostendit, vel difficillimam curationem admittet. Ideo practici discrimen inter morbillos benignos, & spurios, qui semper malignitatem sapiunt, facere videntur; spurii quidem non tam cito, ac prompte erumpere solant, sed semper lento gressu procedunt, primo unam partem, mox aliam, aliamque subinde occupando.

§. XVIII.

In malignis morbillis, ubi pravi sociantur humores, vel in epidemicis, ubi morbosa materia maligna, contagiosa, ac venenata, quæ aerem quoque inficit, & conspurcat, aliquoties eruptionis tempus, sive primum morbillorum stadium in longum protrahitur, quatuor scilicet, vel quinque circiter a morbo dies, & tunc simul, & semel duo morbi tempora in septima die complentur, hoc est principium, & augumentum. Hoc ex eo provenit, quia (ut sæpe diximus) natura ob pravitatem materiæ massa sanguinis contentæ, quæ a pulsus debilitate, celeritate, & ceteris signis arguitur, ne perfectam faciat crisim, impeditur: Sic lenta eruptio, & quo serior, eo pejor, maculæ raræ, pallescentes, vel alterius sublividi coloris, & mors præ foribus.

§. XIX.

Nec ratio longe quærenda; cum enim ad corporum impurorum facilem expulsionem sanguinis moderato, ordinatoque motu natura indigeat, & sanguis ex malignitate materiæ ipsi commixtæ perturbatus valde, & agitatus sit, nulla potest fieri critica, & salutaris separatio, sed symptomatica tantum, ac sæpe lethalis. Interdum hoc etiam evenit ab aliquo viarum defectu, in quibus nonnulla sit facta mutatio, ut fusius, ubi de variolis §. LXVII, CXXXV.

§. XX.

Morbilli diutius in cute efflorescentes, febre semper perseverante, mali, immo pessimi censentur, præcipue post nonam ab eruptione diem; denotant enim morbosæ materiæ quantitatem adhuc in massa sanguinis latitare. At si quæ hoc in statu malæ addantur symptomata, licet pauca, ut ex. g. si ægrotantes languidi sint, & tristes animo, non so-

lum

ium materiæ malignæ quantitatem, verum etiam pravam ipsius qualitatem ostendunt.

§. XXI.

Morbilli generatim pectus petunt, atque faucium glandulas, sicut manifeste demonstrat tussis illa continua, qua ægrotantes vexantur, proportione autem qua depositio materiæ morbillosæ in pectore, & faucibus fit, semper crescens.

§. XXII.

Accidit quandoque morbillorum eruptionem minime continuare, quia materia ad cutim transmittenda alibi transfunditur, quæ inflammatioois dispositionem glandulis pharyngis, pulmonis, vel aliis partibus impertitur, quo casu quantumvis a morbillorum sævitie ægrotus evadat, morbos alios, juxta partium infectionem sustinebit.

§. XXIII.

Si eruptionis tempore; vel eruptis postea morbillis temperata sanguinis hæmorrhagia per nares, vel menstruæ purgationes mulieribus recte, atque ex ordine advenerint tunc morbilli recte procedent; ubi autem immodicæ, & febris aucta malum.

§. XXIV.

Frequentissime etiam observavi, ex hujusmodi ejectionibus, ante perfectam morbillorum eruptionem, maculas evanuisse, ita ut ægrotantes jam morbo liberi crederentur. Attamen quia materia morbum gignens non integre per sanguinis fluxum expulsa, aliqua exparte, in massa sanguinis adhuc supererat, idcirco sanguinis orgasmo vitiato, mox non optima frui valetudine visi sunt, quinimmo pulsu ad plures dies paulo frequentiori, seu alterato, appetitu non naturali, sed prostrato, somno inquieto, faciei colore aliquantulum mutato, urina

 incon-

inconcocta, & sine ullo sedimento, cum capillorum defluvio. Immo postquam ad naturalem statum pulsus redit (quod evenit plerumque post decimam quartam diem), animo tristes, vel saltem minime hilares fuerunt; denique (ut paucis me expediam) modo de hoc, modo de illo identidem incommodo conquesti sunt, donec perfecte orgasmus pacatus fuerit; non ideo tamen a nova morbillorum eruptione fortasse immunes.

§. XXV.

Si post macularum eruptionem diarrhoea superveniat, maculæ evanescent (sicut de variolis loquendo diximus §. LXII.), quia morbosa materia in intestinales glandulas corruens, propter viarum cutanearum quodcumque impedimentum ab incepto opere naturam distrahit, alias imparem duobus simul, & semel valde difficiis, seu pugnantibus inter se officiis obeundis.

§. XXVI.

Diarrhoea nulla in malignis, aut apidemicis vere critica nuncupari meretur, nisi quæ in fine morbi advenit, quia hæc omnes materiæ reliquias extrudit, si tamen arte juvetur; sin autem, in torminosam, & colliquativam transire potest, immo, & febrem denuo excitare, quæ vere synochus putrida dicenda erit. In benignis item, atque sporadicis eadem utatur cautela.

§. XXVII.

Accidit interdum quod supprimatur urina, vel quia morbosa materia propter pravam aliquam qualitatem per renum meatus transire nequit, vel renum glandulis, & canaliculis inflammatam dispositionem sic impertitur, ut separationis officio impares existant. Quandoque urina cruenta apparet, quum scilicet per impetum ejusdem materiæ,

vel

vel per ipsius acrimoniam, in plethoricis præcipue vasa aliqua confringantur.

§. XXVIII.

Morbilli post abortum, vel partum supervenientes, si lochiorum purgationes aut nimis imminuant aut augeant, utroque modo periculum minantur: ita pariter quando post eorum eruptionem convulsiones accedunt, quæ nervorum genus a nimia exstimulatum acrimonia probant.

§. XXIX.

Eruptione facta; in qua primum, & secundum tempus, principium nempe, & augumentum includitur, incipit status morbi, qui fere semper in benignis triduo absolvitur. In malignis vero, qua materia vel nimis copiosa est, vel pravæ indolis, longius protrahitur.

§. XXX.

Advertc interea, quod; præsertim tempore epidemiæ, alia frequenter inspiciuntur exanthemata, quæ morbillorum eruptionem aut comitantur, aut sequuntur, tertio nimirum, quarto, & septimo, ad nonum usque diem, eorumque sive benignitatem (si quam præsumere poteris), sive malignitatem, ex colore, & sociis symptomatibus facile argues.

§. XXXI.

Frequens sputi emissio, & cum tussi screatus imo adhuc copiosa per nares mucorum ejectio (sicut in variolis cohærentibus, & confluentibus observatur) boni ominis sunt; fluida namque impura optime separari a puris exinde constet, imo liorem ideo in statum hæc restitui necesse est me-

§. XXXII.

Tussis ferina cum crassa excreatione acriorum humorum, qui fauces infarciunt, copiam denotat, quæ gutturis partes alterare, inflammare & corrumpere potest. Cum excreatione vero cruenta, vel subcruenta, coloris scilicet rosacei, jam damnum pulmonibus illatum dubitari non patitur, si fauces ab inflammatione liberæ sint.

§. XXXIII.

Post autem morbillorum declinationem febris perseverans, permagnum timorem incutit; per hanc enim manifestatur materiam, quæ expulsioni non paruit, in massa sanguinis putrescere, & propterea mortem esse in olla (ut dicere solent).

§. XXXIV.

Morbo absoluto, subnectuntur non raro alii difficilis curationis, ut empyema, pulmonum vomicæ, phthisis, atrophia, & similes, qui quum a reliquiis morbillorum materiæ procreentur, propria non medentur methodo, nisi simul ad eorum fontem ratio habeatur.

MORBILLORUM CURATIO.

§. XXXV.

UT optima, & rationali methodo curatio instituatur, primo incipiendum est ab aeris cubiculi recta institutione. Sit igitur cubiculi aer valde temperatus; a frigido enim aere pori constipantur, & morbillorum eruptio, vel nulla, vel retardata, & imperfecta existit, atque ob propriam humoris hujus ad inflammationem vim, & naturam tendentem damnum in aspera arteria, in pharyn-

gis, vel pulmonum glandulis affertur. Præterea præ frigido cubiculi aere, vel integumentis levibus non tantum materia inflammandi vi prædita egredi, ad cutem scilicet pergere non finitur, sed inhærens visceribus, incendium ibi, & gangrænam facile parat.

§. XXXVI.

Ubi vero nimis fit caloris æstus a climate, seu a regione calida, vel ab æstivo tempore, sive a cubiculo calefacto, aut a fragulis productus, humores majori impetu confuse, & sine lege ruentes, nullam ordinatam separationem valent efficere; quim immo magis magisque perturbantur, ac commiscentur adeoque prava symptomata tunc temporis exoriuntur; vel alter producetur morbus, a quo ægrotans vix evadere poterit.

§. XXXVII.

Diæta instituatur congruens caussæ hunc morbum producenti; nam nihil malignius in humano corpore invenire possumus, præter atrabiliarium humorem, a quo morbilli, & variolæ (ut diximus) originem sumunt; ideoque juscula tenui pullorum juvenum, vel carnis vitulinæ, liquores avenacei, hordeacei, & gelatinosi, qui motum sanguinis efrænum, & acrimoniam ipsius temperare valeant, adhibeantur.

§. XXXVIII.

Quod attinet ad potum, etiam temperatus sit oportet, & qui nullatenus ipsorum eruptionem retardet; quare ptisana aliqua ex hordeo, radice scorsoneræ, rasura cornu cervi, & parum de semine fœniculi corticibus mali medici, vel alia re simili pro grato odore est propinanda. Arabes calidæ regionis habitatores, tam intrinsecus, quam extrinsecus refrigerantibus cum euphoria utebantur; quod

non convenit in pluribus regionibus, ubi calidus aer desideratur.

§. XXXIX.

Quando febris ab initio adforé morbillos prænunciat, nihil temere tentandum, quod in ægrotantis perniciem, & Medici famam cedat; expellentibus vero valde moderatis juvanda natura, ubi non fecerit satis. At ubi expulsio naturaliter recte procedit, ferme nullum, vel ad summum leve auxilium inferius dicendum ad praxim revocare opportunum.

§. XL.

Totus curationis cardo in hoc vertitur, ut vitiosa materia a partibus corporis interioribus ad exteriores amandetur; febris, & symptomata socia temperentur, & quæ recens adveniunt arceantur.

§. XLI.

Febris a principio magna, ac violenta, comatosæ affectioni copulata, vel cum delirio apparens, aut inani vomituritione, tussi ferina, vel sternutatione continua, adauctam denotat malignitatem, quamobrem valde cautus debet esse Medicus, ne imminentem criticam expulsionem, quam naturamet tanto conatu, & apparatu molitur, medicamentis cardiacis valde efficacibus perturbet. Utendum igitur remediis blandis, absorbentibus nimirum & levem tantum, suavemque madorem promoventibus, ut cornu cervi sine igne præparatu, grano uno, vel altero bezoar orientalis, vel pulvere Marchionis epileptico, & lapidibus cancrorum præparatorum ana, ℈ß, vel ℈j, tribus, vel quatuor granis lapidis Goæ incompleti, & similibus, semper in refrata dosi exhibitis.

§. XLII

§. XLII.

Ableganda propterea bezoardica calida, quæ noxia sæpe sunt, & præcipue quæ habentur a radicibus contrajervæ, serpentariæ Virginianæ, angelicæ, & hujusmodi farinæ, nam loco simplicis, & ordinatæ eruptionis morbillorum, alia simul prava exanthemata pariunt, ac etiam fatalem diarrhœam, majorem sanguinis agitatonem, atque dissolutionem, unde narium hæmorrhagiæ effrænæ, gutturisque, vel pectoris infirmitates variæ eveniunt. Adde etiam talem in eruptione pruritus molestiam, ut unguibus se scalpere ad effusionem sanguinis usque ægrotus cogatur; postque cuticulæ lacerationem, calorem urentem ad animi deliquium patiatur; supervenientibus ulterius maculis quandoque purpureis, lividis, juxta Avicennam lethalibus, vel gangræna, & in septima, vel nona die tandem interitu.

§. XLIII.

Morbus iste fauces aliquando invadit, ipsasque acrimonia sua ita obducit, ut etiam gangrænam efformare incipiat. Utile in hoc casu erit ipsas *Rob diamacum* linire, ac etiam gargarismata cum camphora, vel quid simile adhibere.

§. XLIV.

Quando pectus aggreditur, & tusses tam ferinas movet, ut ad hæmoptysim ægrotantem inducat, juvabit jusculis uti gelatinosis, vel liquore avenaceo, & hordeaceo, gelatina cornu cervi, & eboris, ac etiam diacodio Montani, vel aliis paregoricis, & opiatis.

§. XLV.

In delirio, vel comate persistentibus, una cum aliis pravis symptomatibus vehementi febre sociatis, vesicatoria applicentur, atque epispastica, quæ

febri

febris impetum, & maligna symptomata temperant, & caput liberant.

§. XLVI.

Diarrhœa vero superveniens, ne crisis per peripheriam impediatur, clysteribus ex simplici decocto radicis tormentillæ factis corrigatur, quibus addi potest jusculum ex carne vervecina, vel cremor hordei, vel quid simile, ad acrimoniam, quæ in intestinis jacet, diluendam, atque demulcendam, quæ continua irritatione diarrhœam fovet. Intrinsecus autem in usum revocanda erunt medicamenta alexipharmaca temperata, adstringentibus, atque absorbentibus sociata, nec non etiam paregorica, videlicet crystallus montana præparata, smaragdi præparati, corralia rubra vel alba præparata, terra lemnia, sigillata, species pro confectione hyacinthina incompleta, electuario diascordii Fracastorii mixta, vel si mavis, aliqua grana rhabarbari tosti, cum electuario diascordii, & granum semis, vel unum (pro ægrotantis ætate) theriacæ cœlestis.

§. XLVII.

Diarrhœa porro, quæ utplurimum in septima, vel nona ab eruptione die advenit, non semper simplex, sed sæpius torminosa est, quia materia putrida, & corrupta (ut apparebit ex pulsu intercalare, vel intermittente) nerveas intestinorum fibrillas vellicando, & crispando dolorem generat; atque brevi temporis mora inflammationem producit; statim igitur rhabarbaro, & clysteribus hordeaceis, avenaceis, vel lacte, & jusculo carnis vervecinæ factis subigatur, vitando in hoc casu paregorica, & opiata.

§. XLVIII.

In morbillis igitur medicamenta valde temperata necessaria sunt, quæ suaviter expulsionem tan-

tum

tum promoveant, ac liberam transpirationem, non vero sudorem, licet ad breve temporis spatium, producant, aliter sanguis in hoc morbo valde dissolutus, agitatus, atque acrior, vel subtillior effectus præsertim ubi sudor copiose ab efficaci medicamento fuerit promotus, ægrotanti damnum potius, quam levamen afferre, morbumque colliquativum constituere posset.

§. XLIX.

Nihilominus si in quarta, vel circa quartam febris diem aliquibus tantum maculis apparentibus eruptio minime perficiatur, aut retardetur (quod deleteriam morbi malignitatem denotat), ad naturæ vires roborandas tuto tunc est confugiendum ad efficaciora expellentia, & largiori dose propinanda, temperata tamen. Ubi vero post horum sumptionem incepta eruptio non bene procedat, ut quum macularum conformatio haud congruenti colore, nec in tota peripheria appareat, vel rubicunda in una corporis parte, in altera pallida, vel alterius subluridi coloris, aut primo in una parte, postea in altera manifestetur, in eadem methodo persistendum, eadem enim morbi malignitas persistit; quam etiam vesicantia moderant, & corrigunt. Medicamenta igitur aptiora erunt hæc, vel similia.

℞. pulv. chelar. cancr. composit.
lapid. Goæ incomplet. aa ℈ß
unicorn. veri f. i pp
c. c. f. s. pp aa ʒj

M., & divide in part. x, vel xij æquales, pro ægrotantis ætate, mane unam tantum dosim in congruenti aliqua, & idonea aqua sumendo; vel ad summum bis in die.

§. L.

§. L.

Cetera, quæ in hoc casu evenire poterunt, relinquimus prudentiæ industruii medici, qui in omnibus semper ex pulsu, respiratione, atque symptomatibus singulis indicium pro ægrotantis auxilio sumere debet. Ad hunc quoque scopum nostra conducet methodus, suprà in variolis assignata, quam si quis attente consideraverit, & quæ facienda in hujusmodi morbo sint, & opportunum juvandi tempus deprehendere facile poterit.

INDEX VARIOLARUM.

A

B

Ca-

C

ad

D

E

Eruptio-

F

G

Hæ-

X Maj

M

N

O

P

Q

R

S

Spu-

T

V

post